

ELÄMÄ SODAN KOKENEENA SUOMALAISENA NAISENA JA SOTAINVALIDIN PUOLISONA

Elämäkertahaastatteluihin perustuva tutkimus sodan kokeneen suomalaisen
naisen naiseuden tyypeistä eri elämänvaiheissa

Pro gradu tutkielma

Sosiaalityö

Tuija Hölsö

Jyväskylän yliopisto/Kokkolan

Yliopistokeskus Chydenius

Syky 2016

TIIVISTELMÄ

ELÄMÄ SUOMALAISENA NAISENA JA SOTAINVALIDIN VAIMONA

Pro gradu -tutkielma suomalaisen sodan kokeneen naisen naiseuden tyypeistä eri elämän vaiheissa.

Tuija Hölsö
Kokkolan yliopistokeskus Chydenius
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopisto
Ohjaaja: Tuomo Kokkonen
Syksy 2016
94 sivua

Tämän sosiaalityön pro gradu-tutkielman tarkoituksena on tutkia sodan kokeneiden naisten ja sotainvalidien vaimojen naiseuden tyyppejä. Tutkimusaineisto koostuu 22 teemahaastattelusta. Teemoihin rakentuvan muistelukerronnan kautta luodaan katsaus menneeseen nykypäivän näkökulmasta ja muistellaan 1920-luvulla syntyneen naisen elämää sekä tyttönä ja naisena olemista lapsuudessa, sodan aikana, avioliitossa sotainvalidin kanssa sekä loppuelämän aikana. Tutkielman näkökulma on vahvasti naistutkimuksellinen. Rakennan tutkielmassa aineistosta esiin nousevia naiseuden tyyppejä ja vertaan niitä J.P. Roosin ensimmäisen ja toisen sukupolven sukupolvijaottelun määritelmään. Tämän rinnalla korostan naisena olemisen erityisyyttä tarkastelemalla tutkielmassa suomalaisen kansanperinteen naismyyttien asettamia odotuksia naiseuden toteuttamiselle ja naisena olemiselle.

Tutkielma sisältää kuvausta Suomen 1939–1945 sotien vaikutuksista maaseudun naiseen, 1920-luvulla syntyneiden naisten sukupolven elämänvaiheista ja naiseuden myyteistä. Tutkielman naistyypit vastaavat analyysin mukaan hyvin ensimmäisen ja toisen sukupolven määritelmän mukaista ihmistä. Kulttuuriset ja yhteiskunnalliset odotukset siitä, mitä naisen tulisi olla, vaikuttavat tutkielman perusteella suuresti myös siihen, millä tavoin elettyä elämää nykypäivän perspektiivistä muistellaan. Muistelukerronnan avulla sodan kokenut nainen voi liittää itsensä osaksi niitä yhteisöjä, joissa on elänyt ja joissa elää. Haastatellut naiset ovat pienestä pitäen tottuneet kovaan työntekoon. Aineistosta nousi esiin naiseuden tyyppejä, joihin liittyi kova työnteko ja ponnistelu niin lapsuudessa kuin läpi elämän. Sodan kokeneiden naisten ja sotainvalidien vaimojen keskeisiä ominaisuuksia ovat tutkielman mukaan vaatimattomuus, nöyryys, uhrautuvuus ja perhekeskeisyys. Nämä ensimmäisen ja toisen sukupolven ihmisille ominaiset ja naismyyttien mukaiset piirteet kätkevät kuitenkin sisälleen suurta vahvuutta, selviytymiskykyä ja periksiantamattomuutta, joiden avulla suomalaisesta naiskuvasta on muodostunut monipuolinen ja vahvan naisen kuva, ja jonka voimalla Suomea jälleenrakennettiin sodan jälkeen.

Avainsanat: nainen, naistutkimus, naiseus, sota, sukupolvi, muistelukerronta.

Sisällysluettelo

1	JOHDANTO	5
2	NAINEN JA SOTA	8
3	Naiseus ja naistutkimus	8
3.1	Sodan kokeneiden naisten sukupolvi ja naiseuden myytit	10
3.2	Sodan vaikutukset maaseudun ja maatalojen tyttöihin ja naisiin	14
3.3	Aiempaa tutkimusta	17
3.4	Tutkimuskysymykset	19
4	TUTKIMUSMENETELMÄT	20
4.1	Muistitietotutkimus ja elämäkertahaastattelu	20
4.2	Aineiston keruu	23
4.3	Aineiston analyysi ja kokoaminen teemoihin	25
4.4	Teemoista tyyppeihin	27
4.5	Eettinen pohdinta	29
5	ELÄMÄ SODAN KOKENEENA SUOMALAISENA NAISENA	32
5.1	Maaseudun tyttönä	34
5.2	Lapsuus työtä tekevänä tyttönä	37
5.3	Sodan ajan tyttö ja nainen, työn raskaan raatajana monessa roolissa	39
5.4	Pikkulottana ja lottana	42

6	ELÄMÄ SOTAINVALIDIN PUOLISONA.....	46
6.1	Onnellisena sotainvalidin vaimona.....	49
6.2	Sitkeänä sinnittelijänä.....	53
6.3	Sotainvalidin vaimo omaishoitajana.....	58
6.4	Iäkäs nainen taakkojensa kantajana ja kaikesta huolimatta tyytyväisenä elämäänsä.....	64
7	MUISTELTU ELÄMÄ.....	69
7.1	Muisteltu elämä ja J.P Roosin sukupolvijaottelu.....	74
7.2	Muisteltu elämä ja suomalaisen kansanperinteen naismyytit.....	79
8	POHDINTAA.....	83
9	LÄHTEET.....	87
10	LIITE.....	94

1 JOHDANTO

Keski-Pohjanmaalla on järjestöjen toimesta ja Keski-Pohjanmaan Kulttuurirahaston tuella koottu 2015–2016 aikana yli 60 haastattelun elämänkerta-aineisto sotainvalidien puolisoilta. Sain aineiston käyttööni Sotainvalidien Keski-Pohjanmaan piirin toiminnanjohtaja Marja-Liisa Kattilakoskelta, jonka ystävällisen kannustuksen johdosta ryhdyin työstämään aineistoa pro gradu -tutkielmaksi. Oman tutkielmani aloitusajankohtaan mennessä oli haastateltu 22 naista, loput haastattelut jäivät pois tutkielmasta. Litteroin nämä 22 haastattelua ja käytin niitä aineistona tutkielmalleni, yhteensä haastatteluja oli äänitiedostoina 30 tuntia ja tekstiksi kirjoitettuina haastatteluista tuli 170 sivua aineistoa.

Sotainvalidien Keski-Pohjanmaan piiri on osa Sotainvalidien Veljesliittoa, joka on sotainvalidien itsensä vuonna 1940 perustama veljesjärjestö. Se on vanhin Suomessa toimivista veteraanijärjestöistä ja se on myös vammaisjärjestö. Suomen sodissa eli talvisodassa, jatkosodassa ja Lapin sodassa, jotka käytiin vuosina 1939–1945, haavoittui tai sairastui Sotatapaturma-arkiston mukaan 201870 ihmistä. Heistä pysyvän vamman sai virallisten dokumenttien mukaan 96000, mutta todellisuudessa pysyvän vamman sai useampi. Niitä sodassa haavoittuneita ja vammautuneita, jotka eivät hakeneet vammoistaan huolimatta sotavammakorvausta ei ole dokumentoitu lainkaan. (Honkasalo, 2001, 11). Vuoden 2016 alussa sotainvalideja oli elossa 3 170 ja heidän keski-ikänsä on yli 93-vuotta. Puoliso- ja leskijäseniä oli 9 500. Sotainvalidien Veljesliitto jatkaa toimintaansa kattojärjestönä 2020-luvun alkupuolelle asti huolehtien viimeisistä jäsenistään. Sen jälkeen liitto lopettaa toimintansa. Kaikki liiton rahavarat käytetään sotainvalidien eläessä.

Pro gradu -tutkielmani on osa Sotainvalidien puolisojen elämäkokemuksia -hanketta, jonka tavoitteena on saada naisten ääni kuulumaan ja avata niitä kokemuksia ja muistoja, joita heille on kertynyt kotirintamalta mm. kodin, lasten, viljelysten, eläinten ja evakkojen huolenpidosta. Kokemusten kautta on tarkoitus välittää sitä työn määrää ja vastuuta, jota naiset ovat kantaneet niin sodan aikana kuin sen jälkeen. Kertoa minkälaista elämä on ollut sodan käyneen puolison rinnalla, miten eri tavoin naiset ovat olleet sotakokemusten jakajana tähän päivään saakka, mitkä asiat ovat kantaneet naisia elämän eri vaiheissa ja mikä on saanut naiset hoitamaan ikääntyneen puolisonsa, vaikka itselläkin ikä ja vaivat

painavat. Hanke antaa mahdollisuuden myös sille äänelle, josta kuuluu vaikeatkin kokemukset näissä rooleissa.

Haastateltavat ovat Sotainvalidien Keski-Pohjanmaan piirin kuuluvien osastojen (13) jäseniä ja he ovat valikoituneet osaksi osastojen pj/sihteereiden ehdottamana, osaksi sen mukaan, että ovat olleet Kitinkannuksessa kuntoutuksessa haastatteluille varattuna ajanjaksona. Haastatteluja on tehty vapaaehtoisten ja ohjausryhmän jäsenten voimin. Jokaisen osaston alueelta on pyritty saamaan haastateltavia 3–5, joskin jonkun osaston osalta määrä jää pienemmäksi. Toisaalta on osastoja, joista on tulossa haastatteluja enemmänkin. Ylivieskan osastosta haastatellaan parikymmentä naisjäsentä, sillä siellä Lions Club Savisilta lähti mukaan vapaaehtoisiksi haastattelijoiksi.

Tämä tutkimus on muistitietotutkimusta, joka iäkkäiden sotainvalidien vaimojen muistelemana kattaa heidän elämänsähistoriansa lapsuuden muistoista läpi sotavuosien ja avioliiton sotainvalidin kanssa aina vanhuuden ikävuosiin saakka. Elämää on muisteltu ennakkolta sovittujen teemojen puitteissa, jotka olivat kaikille haastateltaville samat. Haastatteluihin on tosin vaikuttanut, miten haastateltava on jaksanut asiaan keskittyä ja mitä muisti haastattelun aikana on tuonut pintaan. Joillakin on ollut antaa valokuvia tms. haastattelujen lisäksi. Haastateltavilta on kysytty lupa materiaalin käyttöön.

Tutkimuksen tarkoituksena on nostaa esiin vallitsevia muistoja naisten elämästä ja sovittaa niitä aiempaan tutkimustietoon suomalaisesta sodan kokeneen ihmisen elämästä naisen näkökulmasta tarkastellen. Tutkimukseni on vahvasti naistutkimusta nykyisin käytetyn sukupuolen tutkimuksen sijaan. Perustelen valintani sillä, että muistelukerronta sijoittuu aikaan, jolloin sukupuoliroolit olivat vielä vahvemmin esillä kuin nykyaikana. Sukupuoliroolien hahmottamiseen vaikuttavat kuva perinteisestä suomalaisesta naisesta ja naiseutta kohtaan asetetut naiseuden myytit. Tarkastelen tutkielmassani sodan kokeneen naisen naiseuden tyyppejä lapsuudesta vanhuuteen sen perusteella, minkälaisia tyyppejä aineisto tuottaa. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa tietoa ja ymmärrystä tietyn sukupolven eli suomalaisen sodan ajan kokeneen naisen elämästä. Luvussa 2 esittelen naiseuden ja naistutkimuksen periaatteita, sekä teoretietoa liittyen sodan kokeiden naisten elämään ja sukupolveen sekä aiempaa tutkimusta aihepiiristä. Luvussa 3 käyn läpi tutkimuksen metodologiaa, valittuja tutkimusmenetelmiä ja aineiston kuvailua. Luku 4 keskittyy

tutkimuksen tulosten ja analyysin esittelyyn päättyen luvussa 5 tapahtuvaan analyysin tiivistämiseen ja liittämiseen teoriatietoon muistellun elämän otsikon alle. Luvussa 6 kerron omia johtopäätöksiäni tutkijana sekä sijoitan tutkimukseni muistelukerronnan tutkimuskentälle osaksi suomalaisiin sodan kokeneisiin naisiin liittyvää tutkimustyötä.

2 NAINEN JA SOTA

Määrittelen tässä luvussa tutkimukseni keskeisimpiä käsitteitä. Aloitan esittelemällä naiseutta, naiseuden myyttejä ja naistutkimusta, sodan kokeneista naisista tehtyä aiempaa tutkimusta, sekä teemoittelun pohjana toimivaan sodan kokeneen naisen sukupolveen liittyvää teorian tietoa sekä sodan faktoihin ja vaikutuksiin liittyvää tutkimustietoa.

3 Naiseus ja naistutkimus

Näkökulma naiseuteen on tutkielmassani sosiaalinen ja määritän naiseutta sosiaalisen toiminnan ja sosiaalisen sijoittumisen kautta. Tutkielmani naisen sosiaalisena määritelmänä toimii sodan kokenut maaseudulle syntynyt nainen, joka on solminut avioliiton sodassa vammautuneen miehen kanssa. Valitsemalla naistutkimuksen näkökulmaksi voin pyrkiä tuottamaan tietoa niistä mekanismeista ja käytännöistä, jotka muokkaavat ja ilmentävät sukupuolen mukaista asemaa ja arjen ja kokemusten eriytymistä (Hännikäinen 1998, 19). Yksilöä ympäröivä maailma näyttäytyy sukupuolittuneena ja tutkielmani aihepiiri eli sota on hyvin kärjistetyksi sukupuolittunutta. Käytän naiseutta näkökulmana ja pyrin aineiston analyysissä mahdollisimman tarkoin tuomaan esille naiseuden ja naisena olemisen roolin ja näkökulman. Naiseus on toiminnallisten sukupuoliroolien lisäksi ruumiiseen liittyvä asia (Ks., Rossi, 2010, 21), joka tässä tutkielmassa tarkoittaa naisen fyysisiä ominaisuuksia esimerkiksi raskaan ruumiillisen työn tekijänä, naista niin sanottujen miesten töiden tekijänä sodan aikana. Anttonen (1997) tiivistää naistutkimuksen naisten tekemäksi naisiin kohdistuvaksi tutkimukseksi, jonka ensisijaisena tavoitteena on analysoida naisten maailmaa, naiskulttuuria ja naiseuden erityispiirteitä. Sen avulla tehdään aiemmin näkymättömästä näkyvää ja näennäisesti neutraalista sukupuolispesifiä. Hänen mukaansa naistutkimuksen merkityksen ydin on sen tuottamissa ”pienissä kertomuksissa”, jotka tuottavat tietoa naisena olemisesta ja elämisestä (Mt., 19).

Sukupuolen määrittäminen on oleellista, sillä se toimii useilla eri tasoilla ihmisen toiminnan jäsentäjänä. Sosiaalinen sukupuoli tunnetaan käsitteenä *gender*, joka on osa ihmisten välisiä suhteita ja se määrittää rajoja naiseuden ja mieheyden välillä, miten ja

mistä syystä sukupuolta rakennetaan, tuodaan esiin tai piilotetaan. Scott (1996) liittää sosiaalisen sukupuolen myös valtaan ja keinoksi saada valtasuhteita näkyville. (Vrt., Scott, 1996, 152–180; Holmes, 2009) Naiseuteen liitetään heteronormatiivisessa näkemyksessä koti, perhe ja ahkera työnteko. Heikkinen (2007, 35–36) on tutkinut etnologian alalla sukupuolentutkimusta ja vahvistaa edellä mainitun kulttuurisen kuvan luoman näkemyksen suomalaisesta naisesta. Aineistossani tulee ilmi erilaisia tapoja toteuttaa naiseutta, varsinkin sodan aikana niin sanottuja miesten töitä tehtäessä sekä sotainvalidipuolison kanssa eläessä. Naiseutta ei ole vain yksi tapa olla nainen, vaan feministinen tutkimus korostaa sukupuolen moniulotteisuutta ja moniselitteistä rakennetta. 1980-luvun tutkimuspiireissä ryhdyttiin korostamaan käsitettä nais erityisyys. Anneli Anttonen (1997) esittelee teoksessaan Sandra Hardingin (Kts., Harding 1986, 24–29, 162) käsitteen ”feminist standpoint”. Tämä käsite on luotu korostamaan joka naiskokemusta ja naisia sosiaalisena ryhmänä pyrkimyksenä rakentaa mieserityistä korostavan tieteen rinnakkainen nais erityisyyttä korostava tietoteoria. (Mt., 39–43.) Feministinen standpoint-tutkimus tarkoittaa siis naisten kokemusten tutkimista naisia varten ja naisten ehdoilla. Sotaa on tutkittu paljon miesten näkökulmasta, viime vuosina naisten kokemuksia sodasta ja sodan vaikutuksista enemmän. Tälläkin tutkielmalla on yhtenä tavoitteena antaa ääni ja arvoa sodan kokeneiden naisten elämälle ja muistelukerronnalle, samoin kuin feministisen standpoint-tutkimuksen tavoitteena on etsiä strategioita naisten sekä heidän elämäänsä liittyvien asioiden kulttuurista väheksymistä vastaan. (Matero 1996, 256; Harding 1991, 119–137.)

Naistutkimuksen näkökulmalla ja periaatteilla on tärkeä rooli tutkielmassani siitä syystä, että yleensä oletetaan tieteen ja teorioiden olevan sukupuolineutraaleja ja tutkielmani on tätä vastoin varsin vahvasti sukupuoliorientoitunutta. Sukupuolineutraalia on myös Roosin (1987) sukupolvijaottelu, jota käytän tutkielmani teemoittelun ja tyypittelyn pohjana olevana yhteiskuntatieteen teoriana. Roos on luonut käsitteen tietyn aikakauden henkilöstä ja olosuhteista, johon tämä henkilö on syntynyt ja jossa hän elää. Tämä yksin ei riitä tuottamaan tyydyttävää kuvaa suomalaisesta sodan kokeneen naisen elämästä, vaan naistutkimus kulkee teorioineen rinta rinnan sukupolvikäsitteiden kanssa. Naistutkimuksen näkökulma auttaa minua jäljittämään Roosin teoriassa piilevänä pysyttelevää sukupuolittuneisuutta, tarkastelemaan sitä kriittisesti ja pitämään yllä tutkielman punaista lankaa. Johanna Matero (1996) tarkastelee artikkelissaan sukupuolittunutta tietoa ja kritisoi etenkin historiantutkimuksen tuottamaa miesten tutkimaa tiedettä ja sille konstruoitua

abstraktia, ylihistoriallista ja universaalista subjektia, joka on miespuolinen. Tälle tieteelle nainen on ollut epäkiinnostava tutkimuskohde, sillä nainen on käsitteenä liitetty yksityiseen elämänpäiiriin, kotiin ja perheeseen. Feministinen historiantutkimus on syntynyt tarpeesta alkaa etsiä tieteestä puuttuvaa naista ja kirjoittaa hänen arjestaan, perheestään, kodistaan ja elämänhistoriastaan. Erityisen merkityksellisenä tutkimusmateriaalina nähdään naisten kirjoittamat kirjeet, omaelämäkerrat ja suulliset perinteet. (Mt., 246–249; kts., Setälä 1984b, 14–18; Saarinen 1986).

Tutkittaessa sodan kokeneiden naisten muistelukerrontaa lapsuudesta elämän loppuvaiheisiin saakka voidaan huomata sukupuolen rakentuvan elämäkokemusten myötä jokaisen naisen henkilökohtaisena kokemuksena. Sukupuoleen liittyvät muistellut merkitykset ovat sellaisia, jotka syntyvät ja muokkautuvat vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. Tarvittaessa niitä voidaan kyseenalaistaa ja purkaa. (Hytönen 2014, 37). Kyseenalaistamisesta ja purkamisesta toimivat esimerkkeinä naisten joutuminen perinteisiin miesten töihin ja niistä selviäminen tai ikääntyessä sukupuoliroolien vaihtuminen sekä sukupuolierojen hälveneminen. Koska tutkimuksellani on naisnäkökulma ja sitä myötä feministinen tutkimusote, tarkoittaa se sitä, etten halua ilman kriittistä tarkastelua kategorisoida naisia samankaltaisuuden käsitteen alle. Vaikka haastatelluilla naisilla on samankaltaisia kokemuksia elämästä sodan kokeena naisena, ovat kokemukset siitä huolimatta hyvin yksilöllisiä. Haluan kunnioittaa jokaisen naisen muistelukerrontaa ja tätä kautta korostaa aineistoni moniäänisyyttä. Aineisto on teemoiteltu ja jaettu sen jälkeen tyypeihin. Vaikka yhtäläisyyksiä onkin etsitty, on analyysissä tilaa annettu yksilöllisyydelle. Tästä syystä valitsin käyttää runsaasti aineistositaatteja tutkimustulosten esittelyssä.

3.1 Sodan kokeneiden naisten sukupolvi ja naiseuden myytit

Sukupolvi on tutkielmassani muuttuja, joka ensisijaisesti määrittyy elämäkokemusten kautta yhteisesti koettuina tekijöinä. Tässä tutkimuksessa yksilöllisen elämäntarinan rinnalla kulkee yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen muodostama kollektiivinen käsite sukupolvesta lisäten tämän tutkielman kiinnittymistä yhteiskuntateoreettiseen tutkimusperinteeseen. Sukupolvi käsitteenä toimii myös ajallisena kehyksenä, jonka kautta hahmotan ja liitän yksittäisen haastateltavan kokemuksia suurempaan kokonaisuuteen.

Sukupolvi liittyy kiinteästi elämänvaiheisiin, joista voidaan puhua elämäkerrallisina yhteisinä. Sukupolvi on silti sosiaalitieteellisessä tutkimuksessa melko harvoin esiintyvä käsite. (Roos 1987, 48–52). Bourdieun (1980, 145, 151) mukaan sukupolvella ei ole biologisen iän kanssa niinkään tekemistä, vaan sukupolvi jakautuu sen mukaan miten ihmisen toiminta tietyllä alueella määräytyy eli ihminen määrittellään johonkin sukupolveen sen mukaan, mikä hänen asemansa kentällä on.

Suomalaisten elämään ja elämäkertoihin perehtynyt J.P. Roos (1987, 51–58) on muodostanut tutkimuksensa perusteella neljä kukin omaa aikaansa edustavaa sukupolvityyppiä. *Sotien ja pulan sukupolvi* on ensimmäinen 1900–1920-luvuilla syntynyt sotien ja pulan sukupolvi. Tyypillisiä tälle sukupolvelle yhteisiä kokemuksia ovat joutuminen eroon perheestä jo lapsena perheen köyhyyden tai äidin ja isän kuoleman takia, huutolaisuus, sairastavuus, vähäinen koulunkäynti, jatkuva niukkuus ja jopa suoranainen puute, jatkuva työnteko ja ponnistelu sekä kaiken tekeminen itse, sota-ajan puutteet ja vaivat. Kaikki yksittäiset raskaat kokemukset eivät koskettaneet jokaista, mutta yhteinen kokemusmaailma oli samankaltainen tämän ajan ihmisille, ja pahimmassa tapauksessa sodan ja pulan sukupolven ihminen menetti parhaat vuotensa uurastukselle ja kurjuudelle. Toinen sukupolvi, 1920-luvun puolivälin ja 1930-luvun lopun välisenä aikana syntynyt on *sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolvi*. Tämä sukupolvi on elänyt sota-ajan ja ollut aktiivisimmassa iässään sodan aikana tai sen jälkeen. Heidän elämänsä on leimautunut kahtiajakautumisella, lapsena ja nuorena on koettu suurta puutetta ja hätää ja toisaalta sodan jälkeen Suomi on vaurastunut ja hyvinvointivaltio on kehittynyt. Toista sukupolvea voidaan kutsua sukupolven määritelmän mukaisesti nykyisen Suomen rakentajien sukupolveksi. Kolmas sukupolvi, *suuren murroksen sukupolvi*, on syntynyt sodan aikana tai sen jälkeen 1940-luvulla. Tämän sukupolven aktiivisin elämänvaihe sijoittuu 1960-luvun loppupuolelle. Yhteisiä kokemuksia tälle sukupolvelle ovat esimerkiksi maaltamuutto, koulunkäynnin pidentyminen, ammattikoulutuksen korostuminen, asuntosäästäminen ja työttömyys. Neljäs sukupolvi on 1950-luvulla syntynyt *lähiöiden sukupolvi*, jolla on yhteisiä kokemuksia kolmannen sukupolven kanssa. Roos luo kuvaa aikakauden ihmisestä, eikä erittele sitä sukupuolen mukaan, koska hänen tavoitteenaan on ollut luoda aikaan sidottuja sukupolvia, joilla on yhdistäviä tekijöitä. Roosin typologisointi ja erityisesti ensimmäinen ja toinen sukupolvi toimivat teoreettisena perustana tutkielmälleni, jota viitoittaa kautta tutkielman naistutkimuksen feministinen naisnäkökulma.

Roosin typologisoinnin rinnalla käytän naiseuden tyyppien muodostamisessa sekä aineiston kriittisen tarkastelun tienviittana haastatteluaineistoni naisten ikäluokkaan sopivaa tutkimustietoa suomalaisesta naisesta sekä kirjallisuutta naiseuden myyteistä. Naiseuteen liittyy suuri määrä ennalta muodostettuja odotuksia ja käsityksiä, jotka saattavat määrittää naisen koko ihmisarvoa ja naisena olemisen merkitystä. Irma Sulkunen (1987) on ensimmäisenä suomalaisena historiantutkijana nostanut esiin käsitteen naisten yhteiskunnallisesta äitiydestä, joka liittyy talvi- ja jatkosotien sekä jälleenrakennuksen ajan tutkimukseen. Sulkunen on tutkinut naisten osuutta järjestötoiminnassa 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Naiseuden ihannekuvaan kuului aktiivisuus toiminnassa kodinhoidon, äitiyden sekä siveellisen puhtauden saralla. Sulkusen teoksen (1987) nimen mukaisen kaksijakoisen kansalaisuuden määritelmään kuului selkeät eroavaisuudet mies- ja naiskansalaisuuden välillä, jotka yhdessä muodostavat tasapainoisen kokonaisuuden. Naisen elämänpiiri koostui kodista ja huolenpidosta ja hänen hoitamansa koti toimi koko kansakunnan perustana. Anttosen (1997, 172) mukaan naisten tehtävät ovat koostuneet äitiydestä, kodista ja vaimon roolista. Äitiys on ollut naiselle yhteiskunnallinen status.

Talvisodalla ja jatkosodalla on ollut suuri merkitys suomalaisen naisen asemaan työn ja yhteiskuntaluokan muodossa. Sodan jälkeen naisen rooli laajeni äitiyden ja kodin ylläpitäjän rooli lisäksi kansalaiseksi ja palkkatyöläiseksi. (Nätkin 1997, 110–113.) Anttosen (1994) tutkimusten mukaan sotien jälkeen tuli esiin halu päästä eroon kaksijakoisesta kansalaisuudesta. Nähtiin, että asetelma miehen roolista elättäjänä ja naisen roolista äitinä oli vanhentunut, ja haluttiin tavoitella sukupuolten välistä tasa-arvoa ja samanlaisuutta. Koska tutkielmani naiset ovat syntyneen ja kasvaneet maaseudulla ja kuuluvat sukupolveen, jolloin Suomi identifioitui maatalousyhteiskuntana, on tärkeä huomioida, ettei etenkään maaseudulla naisten kotiäitiys ei koskaan ollut, eikä siitä koskaan tullut hallitsevaa instituutiota. Naisia ja heidän työpanostaan vaadittiin myös navetoissa ja pelloilla ja pääosin naisten elämä koostui jatkuvasta työnteosta. (Mt., 210–213, 220–221; ks. Satka 1994, 57–73; Apo 1999, 9–23).

Naisten muistelukerrontaan ja muistitietotutkimukseen vaikuttavat keskeisesti naiseuteen liitetyt myytit, joiden kautta naiseutta muistellaan ja toteutetaan. Myytti on käsitteenä abstrakti ja vaistonvarainen tapa hahmottaa sisäistä ja ulkoista maailmaa. Korte (1988, 72–73) määrittelee myyttisen naiseuden leimautuvan naisille fyysisinä olentoina ominaisista piirteistä, jotka erottavat naisen miehestä. Tiivistetyksi kyseessä on naisen kyky synnyttää

uutta elämää, naiseuteen liitetyt positiiviset arvot, kuten rakkaus, ilo, kauneus ja nöyryys. Mutta näillä arvoilla on myyttisyydessä kääntöpuolensakin ja siinä missä nainen voi luoda uutta elämää, voin hän myös riistää sen esimerkiksi jättämällä lapsen ravinnotta. Naiseutta voidaan Nenolan (1986, 41–42) mukaan tutkia miesnäkökulman kautta tarkastellen sitä naiseutta, joka edustaa miehen käsitystä oikeasta ja ihailtavasta naiseudesta. Perinteisin esimerkki oikean naiseuden prototyypistä on Jumalan äiti, Neitsyt Maria, jonka muunnelmana suomalaisessa perinteessä voidaan nähdä Kalevan Aino ja Lemminkäisen äiti. Näitä myyttisiä perushahmoja on löydettävissä suomalaisen kansanperinteen lisäksi suomalaisessa elämäkerronnassa. (Ks., Nenola, A & Timonen, S., 1990; Apo, 1998, 322-334). Myös Korte (1988) määrittelee suomalaisessa kansanrunoudessa suomalaisen naisen myyttien muodostuvan pääosin miehen näkökulmasta miehen ollessa toimija ja naisen objekti. (Mt., 80). Kortteen mukaan naisiin liittyvät myyttiset assosiaatiot ja yleinen käsitys naisista ihmisinä, kulkevat käsi kädessä. Negatiivinen naismyytti pitää sisällään käsityksen naisesta ailahtelevana, älyllisesti heikkona, epäluotettavana, mieleltään labiilina ja tuhoisana olentona. Apo (1999, 26) nimeää negatiivisen naismyytin kotityranniksi.

Naisilta vaaditaan ihmisinä naisen myyttikuvaan liittyviä positiivisia ominaisuuksia, kuten rakastavuutta, antautuvaa perheensä palvelemista, ravitsemista, mutta muun toiminnan tasolla passiivisuutta, uhrautuvuutta ja mukautuvuutta. Ihanteellinen naismyytti on erityisen vahvasti vaikuttanut naisen arkeen ja myyttisen naiskuvan vaikutuksia voidaan nähdä mitä erilaisimmilla kulttuurin aloilla, kielessä ja kristinuskon säännöissä. (Mt., 106–124). Nämä kaikki vaikuttavat naiseen ja siihen, miten suomalainen nainen naiseuttaan on toteuttanut. Myytti on yksinkertaistetuimmassa muodossaan sosiaalisesta näkökulmasta katsoen esimerkillinen malli, jonka mukaan jonkun tietyn yhteisön jäsenten odotetaan käyttäytyvän. (Auvinen 1979, 183). Sovitan Auvisen ajatuksia omaan tutkielmaani. Näen, että mielikuvissamme kannamme ennakoajatusta siitä, minkälaisia naiseuden tyyppisiä 1920-luvulla maaseudulle syntynyt suomalainen tyttö ja nainen on toteuttanut lapsuudessaan, sodan aikana, avioliitossaan sotainvalidin kanssa sekä loppuelämässään luodessaan katsausta elettyyn elämään. Mielikuvien kautta muodostuvat sosiaaliset instituutiot, sekä ohjeet ja normit joiden mukaan arjessa käytäydymme ja odotamme toisten käyttäytyvän. Mainittava on, että suomalaisessa kansanperinteessä on naissukupuoli aina jaettu kahtia hyvään ja huonoon naiseen. Uskonnollisuuden ja maaseudun arvojen vaikutusvallan alla olevassa kulttuurissa kansanperinteen naisen kahtiajako hyvään ja

huonoon keskittyi lähinnä hänen moraalisiin ominaisuuksiinsa. Miesten kohdalla tällaista kahtiajakoa ei ole havaittavissa. (Apo 1999, 25)

Ensimmäisen ja toisen sukupolven suomalaiset naiset elivät ajassa, jolloin Suomi sai pääasiallisen toimeentulonsa maataloudesta. Naisen kohdalla se tarkoitti loputonta työmäärää kodinhoidossa ja karjanhoidossa, jotka olivat yksinomaan naisten työtä. Naiset auttoivat miehiä perinteisissä miesten töissä, mutta miehet eivät ainakaan mainettaan menettämättä osallistuneet perinteisiin naisten töihin. Tilattomat naiset tekivät työtä kodin ulkopuolella auttaen tehden hyvin erilaisia työtehtäviä perheensä elannon saadakseen. Satu Apo (1999, 9–23) kirjoittaa artikkelissaan suomalaisesta naisesta, joka poikkeaa eurooppalaisesta kotirouvasta työteknisen osaamisensa johdosta. Hän teki tuottavaa työtä täyspäiväisesti ja vastasi myös uusintavasta työstä, eli teki ruuan, vaatteet ja huolehti lapsistaan. Apo toteaa, että suomalaisen naisen elämä ei ollut vain yksinkertaista raatamista, vaan hän ”joutui käyttämään käsiensä lisäksi aivojaan”. Naiset saivat käyttää kekseliäisyyttään selvitäkseen puutteen, köyhyyden ja sodan ajan vaatimuksista niukkojen resurssien keskellä. Tunteiden esittäminen ei maaseudulla ja suurperheiden yhteisöissä ollut tapana. Se ei tarkoittanut, ettei suuria tunteita olisi ollut. Apon mukaan vaimon suhde mieheen määritellään ennen kaikkea kumppanuudeksi ja yhteisen arjen jakamiseksi. Äitiyden toteuttamisessa ja äitimyytin alla elävä suomalainen maaseudun nainen joutui välillä äärimilleen. Koska nainen teki työtä lähes kellon ympäri, jäi lapsille annettava aika vähäisemmäksi.

Myytit ovat saattaneet osaltaan vaikuttaneet Roosin (1987) sukupolvijaottelun muodostamiseen. Koska kyseistä sukupolvijaottelua ei ole määritelty sukupuolen perusteella, tutkin aineistoani tietoisena myös myyttien vaikutuksesta naisten kerrontaan ja tapaan toteuttaa omaa naisena olemistaan. Naiseuden myyteistä muodostuu tutkimukseni naistutkimuksellinen kulmakivi aineiston analyysissä ja naiseuden ilmenemisen tyyppjä muodostaessani.

3.2 Sodan vaikutukset maaseudun ja maatalojen tyttöihin ja naisiin

Voidakseen ymmärtää ja kuvata sitä aikaa ja elämäntilannetta, jossa maatalojen naiset ja tytöt sodan aikana elivät on tapahtumista asiassa kerrottava myös miesnäkökulma. Sodan alkaminen tarkoitti sitä, että maaseudun miehet lähtivät armeijaan. Talvisota syttyi

30.11.1939 ja tätä päivää ennen järjestettiin ylimääräiset kertausharjoitukset samassa kuussa. Jatkosota alkoi kesällä 1941. Asepalveluksessa oli jatkosodan aikana jopa 65% 20–49-vuotiaista miehistä. (Soikkanen 1987, 142). Naisten ja lasten kanssa maatiloille jäivät sairaat, iäkkäät tai muista syistä armeijaan kelpaamattomat miehet. Kotiin jääneiden miesten apu maatilán töissä saattoi olla melkoisen vaatimaton. Päävastuu tilán töistä jäi naisille ja lapsille. Maatilojen miesten mukana sotaan lähti myös maatilojen tärkein työväline eli hevonen. (Lovio 1993, 75–77; Kemppainen 2005, 457; Saraste 1994).

Miesten lähdettyä sotaan olivat kotiin jääneet naiset ja lapset kovilla, erityisesti pitkään jatkuneen jatkosodan aikana. Maatilojen naiset hoitivat isäntien työtehtäviä omien perinteisten naisten töiden lisäksi. Köyhyys ja asumisen ahtaus ja aineellinen puute olivat tärkeitä maaseudun tyttöjen ja naisten elämään vaikuttaneita tekijöitä. Sodan sytyttyä maatiloilta lähti naisia sotilaskotisisariksi, sairaanhoitajiksi ja lottakomennuksille. Nimenomaan lotista suurin osa oli maaseudun nuoria naisia. (Korppi-Tommola 1990, 46–53). Räikkönen (1993) kirjoittaa artikkelissaan sota-ajan vaikutuksista kotirintaman naisten elämään, erityisesti kotitaloustyön ja siihen läheisesti liittyvien toimien näkökulmasta. Niukkuus ja suorainen puute pakottivat naiset kokeilemaan ja kehittelemään erilaisia selviytymisen keinoja. Elintarvikkeita ja kulutushyödykkeitä säännösteltiin kaikkien kansalaisten riittävän elintarvikkeiden saannin turvaamiseksi. Tästä huolimatta säännöstelyn avulla saatiin tyydytettyä vain noin puolet ravinnontarpeesta, vaikka maataloudesta elantonsa saaneet saivat kaupunkilaisia suuremmat korttiannokset. (Mt., 160–200).

Maaseudun taloihin sijoitettiin evakkoja ja toisiin sotavankeja, kuten myös aineistossani ilmenee. Sodan jälkeen alkoi jälleenrakennuksen aika, jolloin vaadittiin sopeutumista uudenlaiseen vaativaan todellisuuteen. Naiset ja tytöt saivat kotiin takaisin puolisoita ja isiä, sodassa väsyneitä ja rankkojen vuosien kuluttamia ja kuluneita miehiä. (Hännikäinen, 2015, 22). Sodan traumojen myötä koteihin lankesi vuosia kestänyt vaikenemisen muuri. Sodasta ei puhuttu ja tämä käy ilmi usean aineistoni haastateltavan kohdalla muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta. Sodan tapahtumista ei puhuttu, vaikka ne näkyivät erilaisina oireina. Monet naiset eivät saaneet sodasta takaisin miestänsä tai poikiaan elävänä, vaan 1939–1945 sotien aikana menetettiin yhteensä 85555 henkeä ja vielä raskaammaksi asian tekee se, että menetetyt miehet olivat kutsunnoissa valittuja henkisesi ja fyysisesti

parhaimmassa kunnossa olevaa miesainesta. Lisäksi he olivat työkunnan ja avioliiton solmimisen kannalta tärkeässä iässä. Yli 90% kaatuneista oli iältään 20–39-vuotiaita. Sodan jälkeen Suomessa oli kautta maan hyvin epätasaisesti etelään ja kaupunkiin jakautuneena naisia 140000 enemmän kuin miehiä, muun muassa Helsingissä 1946 vuoden lopulla tuhatta miestä kohti oli 1433 naista (Waris 1947, 26–27, 107).

Maaseudulle jääneisiin avioliittoikäisiin naisiin miesten kaatuminen sodassa ei puhtaasti tilastollisesti katsoen vaikuttanut yhtä vahvasti, vaan väestöpäsuhta oli kaupungeissa jyrkempi. Tämä tulee aineistossakin esille siinä muodossa, ettei kukaan haastateltavista maininnut vaikeuksista löytää puolisoa. Suurin vaikutus maaseudun naisiin oli sodan aikana sotaväessä olevien miesten puuttuminen maatilojen työ- ja lihasvoimasta. Pohdittaessa sodan ja sen menetysten sekä muutosten vaikutusta maaseudulla asuvaan naiseen on tärkeä pitää mielessä Ilona Kempin (2005) huomautus siitä, että ei maaseudulla asuvien naisten elämä alun alkaenkaan ollut helppoa ja yleistä ilman sotaakaan, vaan naiset olivat tottuneet loppumattomaan työntekoon. Sotaan lähteneet isät eivät normaalitilanteessakaan osallistuneet paljoa lasten kasvatukseen, vaan olivat perinteisessä mielessä poissaolevia isiä. (Mt., 473–474). Sodassa fyysisesti vaikeimmin vammautuneiden sotainvalidien tarpeet ovat Suomessa hoidettu alusta alkaen kiittävästi (Hännikäinen 2015). Tilanne on hankalampi niiden sotainvalidien kohdalla, jotka eivät apua koskaan hakeneet sekä lievemmin vammaisten tai sodasta näennäisesti selviytyneiden miesten ja naisten kohdalla. He ovat jääneet ilman tarvitsemaansa tukea. Sotainvalidistatuksen saaminen on merkittävä sodassa vammautuneen itsetuntoa tukeva tekijä, joka osaltaan vaikuttaa sotainvalidin vaimonkin elämään sekä puolison kohentuneen itsetunnon, että yhteiskunnallisen tunnustuksen kautta. (Mt., 44–45).

Aineistoni naiset ovat naimisissa sotainvalidin kanssa tai ovat sotainvalidin leskiä. Sotainvalidiprosenteista puhutaan haastatteluissa ja myös niiden rahallisesta vaikutuksesta elämään mainitaan. Asialla on suuri merkitys myös vaimojen elämässä. Sodankäynti, satojen tuhansien miesten joutuminen sotaan ja Suomen talouselämän valjastaminen sotaan varten sekä ilmapommitukset sotarintaman takana olivat tekijöitä, joiden vaikutukset tuntuivat suomalaisessa yhteiskunnassa pitkään sodan jälkeen. Suomen talous- ja yhteiskuntaelämä oli pitkään raskaitten rauhannehtojen taloudellisten ja sosiaalisten

vaikutusten, kuten alueluovutusten ja sotakorvausten alla ja puristuksessa. (Waris 1947, 105–106).

3.3 Aiempaa tutkimusta

Pro gradu-tutkielmani on kvalitatiivinen aineistolähtöinen tutkimus, jossa tutkitaan naisten elämää ja elämäkertaa naisnäkökulmasta muistitietotutkimuksena. Painotus on vahvasti naiseudessa ja naistutkimuksessa, esiin nousee työn ja hoivan sekä huolenpidon käsitteitä, sukupuoliroolien muuttumista ja uudelleen rakentumista. Aihepiiristä on löydettävissä tutkimustietoa, joista kaikkia seuraavassa esiteltyjä olen hyödyntänyt tutkielmassani.

Raitis & Haavio-Mannila (1993) teoksessa ”Naisten aseet”, ovat tutkineet laajasti naisten asemaa ja työpanosta sodan aikana. Teos perustuu laajaan, yli 1200 vastauksen aineistoon, jota lähdettiin kokoamaan Martta-liiton aloitteesta vuosina 1986–1987. Aineiston muistelut kohdistuvat sota-ajan arkeen, erilaisiin toimintakäytäntöihin, tapoihin ja tapahtumiin, asenteisiin ja arvoihin sekä kotirintaman selviytymiskeinoihin. Raitis & Haavio-Mannila (1993, 18) perustelevat naisten sodanaikaisten kokemusten keräämisen tärkeyttä sillä, että vaikka sodanaikaisista kokemuksista muistitietoon tai päiväkirjamerkintöihin perustuvia teoksia on jo julkaistu, on ”tavallisen” naisen ”tavallinen” arki jäänyt näkymättömiin.

”Naisten aseet” teos on ollut erityisen merkittävä VTT Irmeli Hännikäisen tutkimuksille naisten osuudesta, asemasta ja näkökulmasta sodassa ja sodan seurauksissa ihmisen arjessa. Omaan tutkielmaani tärkeänä näen Hännikäisen (1998) teoksen ”Vaimot sotainvalidien rinnalla”, elämäntehtävänä selviytyminen, jossa Hännikäinen tutkii naisten kokemuksia naistutkimuksen keinoin selviytymisen teorioiden näkökulmasta. Yhteiskuntatieteellinen tutkimus on kertomus sodan pitkäaikaisista vaikutuksista yksityisen ihmisen elämään. Tässä tutkimuksessa naisten olemassa olevat elämänehdot ovat lähtökohta ja naisena olemisen erityisyys kumpuaa niistä elämäkokemuksista, joita sukupuoleen perustuva työnjako naiselle tuottaa. Työnjako käsittää sekä työn perheen piirissä, että työelämässä. Hännikäinen liittää yhteen hoivan, hoidon ja huolenpidon pitäen niitä käsitteinä, jotka ilmaisevat naiseuden sosiaalisesti ja yhteiskunnallisesti tuotettua luontoa. Hän pitää naiseutta ja naisen kokemusmaailmaa erityisenä (Mt., 15–21).

Osittain samasta aineistosta, joka toimi ”Naisten aseet” teoksen pohjana teki Kirsi-Maria Hytönen (2014) väitöskirjan ”Ei elämäni lomaa mahtunut”. Hän käytti väitöskirjaansa varten myös muita aineistoja, mutta mainitsen tästä osoittaakseni aiempien tutkimusten luontevan toisiinsa nivoutumisen. Hytönen tutki naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana. Hänen näkökulmansa ollessa työ ja nimenomaan palkkatyö, korostuu työn rooli suomalaista yhteiskuntaa keskeisesti jäsentävänä tekijänä. Hytösen tutkimuksen lähtökohta on ollut tutkia niiden naisten kokemuksia sota-ajan työstä, jotka eivät olleet työssä rintamalla, maatiloilla tai Lotta Svärd järjestön jäseninä. (Mt., 41, 247). Vaimon asemaa jonkin verran on käsitellyt Jaakko J. Ranta-Knuutila väitöskirjassaan *Amputoitu sotavammaisen* (1962), tutkimuksen perhenäkökulmana lähinnä omaisten mukautuminen vammaisuuden tuottamiin uusiin oloihin.

Aiempi tutkimus naisista ja Suomen sodista vuosina 1939–1945 tuottaa tietoa naisista selviytyjinä, palkkatyöläisinä, sopeutujina ja sodan aikaisen kotirintaman kannattelijana ja monitaiturina. Lähimpänä omaa näkökulmaani on Hännikäisen (1998): *Vaimot sotainvalidien rinnalla, elämäntehtävänä selviytyminen*. Hännikäisen naistutkimuksellinen näkökulma on tutkimuksen ilmestymisen aikaan ollut uusi näkökulma sotiemme veteraanien ja heidän omaistensa elämän. Hän tekee näkymätöntä näkyväksi ja tarkastelee naisten moniulotteisia vaikutuksia koko sodan jälkeiseen suomalaiseen yhteiskuntaan. Hännikäinen tuo esiin, että sotainvalidien vaimoja ole elossa enää kauaa ja kriittisestikin arvioi yhteiskunnan nauttineen näkymättömästä sosiaaliturvan muodosta, nimittäin sotainvalidien vaimojen vuosia jatkuneesta näkymättömästä hoidosta ja hoivasta eli omaishoitajuudesta. Hänen mukaansa virallisen ja epävirallisen sosiaaliturvan kysymykset voivat olla ajankohtaisia korkeintaan parikymmentä vuotta. Sen jälkeen sotainvalidien tai heidän vaimojensa tuen tarvetta ei enää tarvitse ajatella tai tutkia.

Löydän Hännikäisen tutkimuksesta naistutkimukselle ominaisen yhteiskuntakriittisen sävyn jo kirjan ensimmäisiltä sivuilta. Pidän näkökulmaa hyvin tärkeänä ja tutkimuksessa yhteiskuntakriittisyys tulee esille myös Hännikäisen toteamuksena, että julkisen vallan hyvinvointipolitiikan onnistuminen edellyttää tietoa ja ymmärrystä siitä todellisuudesta, jossa ihminen elämänsä ja arkeaan elää. (Mt., 22–23). Tutkielmani liittyy yhteiskuntatieteelliseen naistutkimusta näkökulmanaan pitävään muistelukerronnan

tutkimusperinteeseen, mutta tarkastelee sodan kokeneen naisen ja sotainvalidin vaimon elämää laajasti lapsuudesta vanhuuteen ja tuottaa tietoa naiseuden tyypeistä ja sodan mahdollisista vaikutuksista naisen elämään Hännikäisen tutkimusta kaksikymmentä vuotta kaukaisemmasta perspektiivistä muisteltuna.

3.4 Tutkimuskysymykset

Minkälaisia naiseuden tyyppejä eri elämänvaiheissa lapsuudesta vanhuuteen nousee haastateltavien muistelukerronnassa esiin? Miten nämä tyypit sopivat määritelmiin sodan kokeneen naisen sukupolvesta sekä suomalaisen kansanperinteen naismyyteistä?

4 TUTKIMUSMENETELMÄT

4.1 Muistitietotutkimus ja elämäkertahaastattelu

Muistitietohistorian ja muistitietotutkimuksen perusteena on halu saada tietoa yksilön kokemuksesta osana historiallista tapahtumaa. Virallisen historiantiedon lisäksi muistitiedon avulla voidaan saada tietoa vahvoista emotionaalisista ja ruumiillisista kokemuksista sekä yksilön ja yhteisön suhteista. (Salmi-Niklander 2006, 199). Outi Fingerroos (2004, 89) muistitietotutkimuksessaan *Haudatut muistot – rituaalisen kuoleman merkitykset Kannaksen muistitiedossa*, siteeraa vuonna 1927 Viipurissa syntynyttä kirjailija Elina Karjalaista (1999, 7–8). Muistitietotutkimuksen sekä oman tutkielmani yhteistä orientaatiota kuvastaa seuraava kaunokirjallinen ote:

”Olen usein ajatellut, voiko ihminen valita muistamisen ja unohtamisen välillä. Tai onko niin, että on pakko muistaa, kun ei voi unohtaa, ja unohtaako ihminen siksi, ettei halua muistaa /../ Nyt vanhuudessani kuljen muistojeni tietä etsien ja löytäen. Ihmiset, jotka ovat kuolleet, alkavat elää muistoissani, heidän piirteensä muuttuvat selkeiksi, heidän tapansa puhua ja liikkua todellisiksi. Muistojeni maailma on onnellisten maailma. Tosin lapsuuden maisemissa, sen varjokohdissa piilevät ja vaanivat monenlaiset pedot, mutta niiden on väistyttävä, koska lapsuuden aurinko on niin lämmin ja kirkas. Olen kirjoittanut tämän kirjan siksi, että en unohtaisi” E. Karjalainen 1999.

Tämä tutkimus on ennen kaikkea muistitietotutkimusta. Tieteenalojen alusta alkaen tutkijat ovat keränneet ja käyttäneet muistitietoja tutkijantyössään, erityisesti historiantutkijat ja kulttuurien tutkijat. Suomalaisesta muistitietotutkimuksesta ei ole saatavilla siitä huolimatta kovinkaan paljoa metodologista kirjallisuutta. Muistitietotutkimuksen näkökulman voi Fingerroosin ja Haanpään (2006, 10) mukaan jakaa selittävään, ymmärtävään ja kriittiseen muistitietotutkimukseen. Oma tutkimukseni sijoittuu metodologialtaan ymmärtävään muistitietotutkimukseen, jonka tarkoituksena on tulkita menneisyyttä käsittelevää muistitietoa tutkimustuloksen ollessa vahvasti subjektiivinen sekä monimerkityksinen tulkinta. Vilkon (1996) mukaan muistelemine voidaan nähdä

myös toimintana, jonka avulla tuotetaan erilaisia versioita todellisuudesta ja jonka avulla säädellään sosiaalisia suhteita ja vuorovaikutusta ympäristön kanssa. (Mt., 98–113)

Koska en kuulu samaan sukupolveen kuin haastateltavat, en ole itse kokenut sotaa, enkä lapsena ole joutunut jatkuvaan työnteekoon tai ole sotainvalidin puoliso, olen ollut aineiston ymmärtämisen näkökulmasta toisinaan heikoilla jäillä. Tutkijanpositioni oikeana säilyttämisen kannalta on ollut tärkeää, etten tutkijana ryhdy liikaa ennalta arvottamaan haastateltavien muisteluita, vaan kuuntelen ja kunnioitan muistelijoiden ääntä ja huomioin sen kontekstin, jossa ne kerrotaan. (Ks., Hytönen 2014, 73). Haastateltavien näkökulmasta katsottuna muistelukerronta on Saarenheimon (1997) mukaan eräänlaista identiteettityötä. Muistellessa omia elämäntapahtumia voi muisteliija pyrkiä jäsentelemään elämänkulkuaan mielekkääksi kokonaisuudeksi. Koska haastateltavat naiset kuuluivat kaikki samoihin yhteisöihin eli sodan kokeneisiin sekä sotainvalidien vaimoihin, on muistelu myös sosiaalisesti ja yhteisöllisesti merkityksellistä. Vaikka haastattelut suoritettiin yksilöhaastatteluina, voidaan haastatteluista koostettavan e-kirjan ja tämän tutkielman avulla vahvistaa naisten tunteita muistellusta elämästä sodan kokeneena naisena ja sotainvalidin vaimona sekä vahvistaa naisten tunnetta osallisuudesta. (Mt., 177, 206–208).

Saara Tuomaala (2006, 271–277) on tutkinut muistitietohistorian ja sukupuolen vaikutuksia toisiinsa. Hänen mukaansa muistitietohistoria tarkoittaa haastatteluissa syntyneiden puhuttujen lähteiden tulkintaa, ja näihin audiovisuaalisiin lähteisiin vaikuttaa muun muassa sukupuoli. Vaikutusta on sekä haastattelijan että haastateltavan sukupuolella, omakohtaisilla kokemuksilla sekä kulttuurisella merkityksenannolla. Haastattelutilanteessa kaikkia näitä pyritään tekemään haastattelijan ja haastateltavan välillä ymmärrettäväksi. Tuomaala näkee muistitietohistorian kaksitasoisena; muistelijan kerrontana haastattelutilanteessa ja tutkijan jälkikäteen muodostamana ja analysoimana tutkimustekstinä. Lisäksi muistelukerronnalla on vielä muun muassa Ukkosen (2000) esittelemä laajempikin ulottuvuus. Muistelukerronnan avulla naiset voivat sijoittaa oman elämänsä tarinan palaksi Suomen historiaan ja sekä olla osa julkisia historiankertomuksia. (Mt., 11–12; ks., Tuomaala 2010, 284).

Kansainvälisessä tutkimuksessa muistitietotutkimuksena käsitetään ”oral history” eli suullinen historia, jolla tarkoitetaan haastatteleamalla tuotettua, elettyä elämää käsittelevää

aineistoa. Muistitietotutkimus eli ”oral history” syntyi toisen maailmansodan jälkeen uutta lähdeaineistoa tutkimuksen käyttöön tuottaneena tutkimustapana, tavoitteena antaa ääni äänettömille (engl. give voice to the voiceless) ja sen kautta tuoda uusia näkökulmia ja lähteitä erityisesti sosiaalishistorian tutkimuksen kentälle. Kansainvälisesti muistitietotutkimusta tutkimusnäkökulmana on käytetty erityisesti feministisessä tutkimuksessa ja sotatraumojen tutkimuksessa. (Fingerroos & Peltonen 2006, 7–8). Helsingin yliopiston kulttuurien tutkimuksen laitoksen Perinteen tutkimuksen terminologiassa Ulla-Maija Peltonen (2002) määrittää muistitietoa oral history-termin kautta tiedoksi, joka pohjautuu sen henkilön muistiin joka tietoa antaa. Koska tieto on tiedonantajan omakohtainen muistelu, voidaan tietoa pitää luotettavana mikäli tutkittavasta asiasta on mahdollista saada useampia yhtäpitäviä muistitietoja. Muistitiedolle keskeistä on historiallisen muistin käsite, koska muisti on yksilön muistia, mutta myös sosiaalista. Osana yksilön sosiaalista muistia on yhteisön muisti. (Mt., 28–31). Tässä tutkimuksessa yhteisönä toimii sotainvalidien vaimojen yhteisö, yhteisöä käsitteenä laajemmin määritellen myös sodan kokeneiden suomalaisten yhteisö. Muistitietotutkimus liikkuu menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Tutkielmani katsoo kauas menneisyyteen alkaen naisten lapsuudesta 1920-luvulla, mutta näkökulma muisteluun sekä muistelijoilla, että minulla tutkijana rakentuu tästä päivästä käsin. Näkökulmaan vaikuttavat aiheesta jo olemassa oleva tieto sekä omat kokemukset. Koska tutkielman aineistona käytettävät haastattelut on käyty lähes samaan aikaan kuin aineiston analyysikin suoritetaan, pysyy myös aineiston tarkastelu- ja analyysinäkökulma tässä päivässä. (Hytönen, 2015, 74–75). Mikäli aineisto olisi samaan aikaan kerätty kuin esimerkiksi Hännikäisen (1998) tutkimuksessa, muodostaisi aineisto keruuajansa perusteella oman kolmannen ajallisen näkökulmansa tutkielman tekoon.

Naisten historian tutkijat ovat vasta 1970-luvulla aloittaneet haastatteluja kerätäkseen ja naisia koskevan historian tutkimuksen kehittämistä varten käyttämään hyödykseen naisten muistitietoa. Painopiste siirtyi hiljalleen pelkästä naisten äänen jälleenrakentamisesta sukupuolikokemusten kontekstointiin haastattelutilanteen vuorovaikutuksen ollessa keskeisessä asemassa. Haastateltavan subjektiviteetin merkitys korostui menneisyyttä koskevan tiedon muodostamisessa. (Sangster, 1998, 87–88; Leydesdorff & Passerini & Thompson, 1996). 1980-luvulta lähtien naishistoria on tullut osaksi muistitietohistoriaa erityisesti koskien kokemuksellisuutta, kerronnallista vuorovaikutusta ja valtasuhteita.

(Tuomaala 2006, 274). Selma Leydesdorff (1999, 598–599) kritisoi naistutkimusta siitä, että muistitietohistorian saavutukset ovat jääneet riittävästi hyödyntämättä, kuten elämäkertojen fragmentaarisuus, arkielämän historiaan liittyvät representaatiot ja erityisesti subjektiivisuuden merkitys historiallisen menneisyyden konstruoinnissa. Tutkielmani näkökulma on subjektiivisesti koetussa arkielämässä ja osaltaan täyttää Leydesdorffin kritisoimaa vajetta. 2000-luvulla mm. Tuomaala (2006, 274) kirjoittaa tutkimuskenttien moninaistuneen ja vastanneen Leydesdorffin kritiikkiin lisäämällä naistutkimuksen, muistitietohistorian sekä elämäkertatutkimuksen välistä vuorovaikutusta.

4.2 Aineiston keruu

Kvalitatiivisen tutkimukseni aineistona on 22 teemahaastattelua, jotka on koottu muistelukerronnan keinoin vapaaehtoisten haastattelijoiden toimesta. Sain haastattelut tutkimuskäyttöni muistitikulla äänitiedostoina, jonka jälkeen litteroin haastattelut. Aineiston laajuus erillisinä äänitiedostoina oli yhteensä 30 tuntia haastatteluja, joka tekstiksi litteroituna teki 170 sivua. En itse ole tutkijana osallistunut haastatteluiden tekoon, enkä ole voinut vaikuttaa haastatteluiden kulkuun. Haastattelijat ovat olleet sotainvaliditoiminnassa mukana olevia vapaaehtoisia haastattelijoita. Haastateltavat ovat valikoituneet osaksi osastojen puheenjohtajien tai sihteereiden ehdottamana ja osaksi sen mukaan, että he ovat olleet Kitinkannuksessa kuntoutuksessa haastatteluille varattuna ajanjaksona.

Haastattelukokonaisuudet ovat syntyneet keskusteleavassa vuorovaikutuksessa ja lopputuloksen kannalta haastattelijan ja haastateltavan vuorovaikutuksella sekä aineiston keruutavalla on merkitystä. Valmis aineisto tuo oman haasteensa tutkimuksen tekoon, koska en ole tutkijana päässyt vaikuttamaan haastattelutilanteeseen ja haastattelun keskeisiin käsiteltäviin asioihin. Minun on jäätävä sen tiedon varaan, mitä tutkijalle vieras haastattelijalla on tilanteessa kysynyt ja mihin haastateltavan vastauksessa tarttunut jatkokysymysten muodossa. Myös haastattelutilanne ja nauhurin käyttö on saattanut vaikuttaa tilanteeseen, iäkkäällä ihmisellä myös mahdollisesti heikentynyt kuulo ja hälinä haastattelutilanteen ympärillä on saattanut häiritä. Muutama haastateltava kysyi haastattelun aikana, että kannattaako näitä nyt kirjoittaa eli tulkitseen heidän kokeneen, ettei heidän muistelukerrontansa olisi tärkeää tai kiinnostaisi mahdollista kuulijaa.

Lumme-Sandt (2005, 136) korostaa, että aineistoa analysoidessa on haastattelijankin puheet tärkeä ottaa huomioon. Haastattelijat olivat osalle haastateltavista tuttuja henkilöitä ja kaikki naisia. Haastateltavan ja haastattelijan sama sukupuoli on asia, joka Ronkaisen (1989, 68–69) mukaan luo merkitystä haastatteluun tasa-arvoisuuden ja yhteisen kokemuksen eli naiseuden kautta. Myös asuinseutu saattoi olla sama, jolloin haastattelussa puhuttiin haastattelijalle ja haastateltavalle tutuista paikoista tavalla, joka jäi minulle tutkijana ja seutua tuntemattomana epäselväksi. Tämä ei kuitenkaan haitannut aineiston teemoittelua, koska valitsin jättää tämänkaltaiset otteet haastatteluista pois aineistostani siinä vaiheessa, kun kokosin haastatteluja teemoihin. Teemahaastattelu tunnetaan myös puolistrukturoituna haastatteluna. Teemahaastattelu tarkoittaa sitä, että jotkin haastattelun näkökohdat on lyöty lukkoon, mutta ei kaikkia ja haastateltavat voivat omin sanoin vastata kysymyksiin vastausvaihtoehtojen sijasta. Tutkija on jo ennalta perehtynyt tutkittavaan ilmiöön, sen rakenteisiin, prosesseihin ja kokonaisuuksiin sekä analysoinut haastateltavien henkilöiden yhteisiin elämäkokemuksiin liittyvät tilanteet, joiden perusteella haastattelurunko muotoutuu ja joihin haastatteluteemat suunnataan. Yksityiskohtaiset kysymykset eivät ole niinkään tärkeitä, vaan keskeisintä on, että haastattelu etenee tiettyjen teemojen mukaisesti. (Hirsjärvi & Hurme 2008, 47). Teemahaastattelu on teemojen mukaan kulkeva tilanne, jossa haastattelija aloitteesta pyritään vuorovaikutuksessa keskustellen käymään haastateltavien kanssa tutkimuksen kannalta keskeiset asiat. (Eskola & Vastamäki 2001, 24; Hyvärinen & Löyttyniemi 2005, 189–222).

Haastattelijat ja haastateltavat keskustelivat haastatteluiden aikana vapaamuotoisesti pyrkien käsittelemään kaikkia valittuja teemoja haastattelun aikana. Jostain syystä jokainen haastateltava ei ole vastannut jokaisen teeman aihealueeseen liittyviin kysymyksiin, tai haastattelu on saattanut keskeytyä. Muutama haastateltava sanoi suoraan, että haluaa antaa jonkun aihealueen olla. Saattaa myös olla, että haastattelija on unohtanut ottaa haastateltavan kanssa kaikki teemat käsittelyyn keskustelun rönsyillessä aihepiirien ulkopuolelle. Myös haastateltavien muistikuvat tapahtumista ovat saattaneet haalistua ja joihinkin kysymyksiin haastateltavat vastasivat, etteivät muista enää.

Koska kaikki haastateltavat olivat iäkkäitä ihmisiä, oli ikääntymisen vaikutukset haastattelutilanteessa otettava huomioon. Tämä sama huomio oli kiinnitettävä myös aineiston analyysivaiheessa. Useissa Tilastokeskuksen tutkimuksissa jätetään 75-vuotiaat

ja sitä vanhemmat tutkimuksista pois siitä syystä, että heidän haastattelemisensa on tutkijoille liian aikaa vievää ja hankalaa. Tämä vääristää tutkimustuloksia ja jättää myös hyväkuntoisten ikäihmisten äänen syrjään tutkimustyöstä, vaikka eliniän odotteen kasvaessa olisi vanhojen ihmisten huomioiminen tutkimuksessa yhä tärkeämpää. (Lumme-Sandt 2005, 127). Tässä tutkimuksessa haastatellut ovat vanhoja ihmisiä ja osa huonokuntoisia ja heidän haastattelemisensa on tutkimuksen kannalta haastavaa. Haastatteluihin osallistuminen on ollut naisille tärkeää ja mahdollisuus tuoda vuosia vaiennut ääni kuuluviin. Haastattelu saattaa Lumme-Sandin (2005, 128) mukaan tuoda myös vaihtelua vanhan ihmisen arkipäivään ja olla odotettu ohjelmanumero ja haastattelija odotettu vieras. Täytyy ottaa huomioon, etteivät haastattelijat välttämättä tienneet haastatteluiden tulevan akateemiseen tutkimuskäyttöön. Haastattelijalla on ollut tiedossa se seikka, että haastatteluista kootaan myöhemmin e-kirja julkaistavaksi. Haastattelijat huomioivat haastateltavien korkean iän kunnioittavalla asenteella haastateltavaa kohtaan. Tämän lisäksi haastattelijat varoivat utelemasta liikaa ja sallivat haastatteluiden keskeyttämisen tilanteen sen vaatiessa. Kysymykset kysyttiin ennalta sovittujen teemojen ympäriltä ja teemoissa myös pysyttiin.

Elämäkertahaastattelujen keskeinen anti tutkimuksessa on tutkittavien henkilöiden nykyisen tilanteen taustojen selvittäminen ja korostaen vielä taustan keskeisyyttä nykytilanteen jäädessä vähemmän mielenkiintoiseksi. (Roos 1987, 48). Vilkon (1997, 74–75; 1993, 54–72) mukaan jo ihmisen kuvatessa omasta elämästään jotain tiettyä ajanjaksoa tai tilannetta on kyseessä oman elämäntarinan kertominen. Roos kuvaa elämäntarinan kertomista elämäkertahaastattelun muodossa ja tämän käyttöä tutkimusaineistona ihanteelliseksi juuri sukupolvikäsitteen kannalta. Ihmiset saavat kuvata elämäkokemuksiaan itse ja sukupolvi toimii elämäkerta-aineiston tyypittelijänä. (Mt., 53).

4.3 Aineiston analyysi ja kokoaminen teemoihin

Haastattelut on määritelty alustaviin teemoihin Sotainvalidien Keskipohjanmaan piirin toimesta ja teemat kattoivat naisten elämän lapsuudesta nykyaikaan. Myös tulevaisuutta kosketettiin siten, että haastattelujen päätteeksi kaikilta haastateltavilta kysyttiin neuvoja nuoremmille elämää varten. Neuvot pyydettiin pitkään elämäkokemukseen vedoten.

Jokaisesta teemasta pyrittiin saamaan tasaisesti tietoa ja jokaista teemaa pyrittiin käsittelemään haastateltavien kanssa. Korkeasta iästä johtuen teeman käsittely saattoi kesken haastattelun joutua harhateille ja myös haastattelijan omat ennakkokäsitykset siitä, mitä haastateltava asiasta ajatteli tai miten haastateltava asiaan suhtautuu, näkyivät vaikuttavan haastattelun kulkuun. Valmiin aineiston käyttäminen aiheuttaa omat rajoitteensa, sillä jos olisin itse tehnyt haastattelut, olisin voinut pysähtyä minua kiinnostaviin aihepiireihin tarkentavien lisäkysymysten avulla.

Olen litteroinut haastatteluaineiston ensin haastattelu kerrallaan kokonaisuuksiksi. Litteroinnin jälkeen luin tekstit läpi useaan kertaan ja lähdin hahmottelemaan ennalta määritellyistä neljästätoista haastatteluteemasta kahta pääteemaa. Teemojen muodostaminen tapahtui aineistoon syvällisesti tutustumalla vuoropuhelua aineiston kanssa käyden sekä myös oman tutkimuskiinnostukseni mukaisesti. Halusin saada kokonaisen kattavan kuvan haastateltujen naisten elämästä. Teemat eivät ole tiukan tarkkarajaisia, vaan kulkevat myös limittäin. Analysoinnin avulla erottelin pääteemojen alle liittyvät haastatteluteemat. Pääteemoiksi muodostui elämä sodan kokeneena naisena ja elämä sotainvalidin puolisona. (Vrt., Ruusuvuori & Nikander & Hyvärinen 2010).

Elämä sodan kokeneena naisena -teeman alla on lapsuuden perheeseen, kotiin ja yleistä lapsuuteen liittyvää muistelua. Teemassa käsitellään sodan syttymisen ajankohtaa, haastateltavan tehtäviä sodan aikana sekä turvallisuuden ja turvattomuuden tunteita. Elämä sotainvalidin puolisona -teema käsitteli sotainvalidipuolison tapaamista, avioliiton solmimista ja sodan sekä vammautumisen vaikutuksia puolisoon ja avioliittoon. Teemalla alla käsiteltiin sotainvalidipuolison mahdollisia näkyviä ja näkymättömiä vammoja, omaishoitajuuteen, alkoholin- ja tupakankäyttöön liittyviä seikkoja sekä sitä puhuiko puoliso sodassa kokemistaan asioista vai vaikeniko puoliso niistä. Teemaan liittyi myös kysymykset sotainvaliditeetin vaikutuksesta perheen toimeentuloon ja yhteiskunnan suhtautuminen sotainvalidiin. Saman teeman alle kokosin muistelukerrontaa elämän kohokohdista ja raskaista ajoista ja siitä, mikä on auttanut raskaiden aikojen yli ja siitä, mitä haastateltavat haluavat välittää jälkipolville kerrottavaksi.

4.4 Teemoista tyyppeihin

Koottuani aineiston kahteen teemaan lähdin analysoimaan sitä teemoja tyypittelemällä. Eskolan ja Vastamäen (2001, 41–42) mukaan teemahaastatteluilla kerätyille aineistolle tavanomainen analyysitapa on usein teemoittelu ja tyypittely. Tyypittelyssä konstruoin erilaisia naiseuden tyyppejä aineistosta. Tarkastelin kutakin teemaa tarkemmin perehtyen teeman sisällä esiintyviin naisena olemisen tyyppeihin. Koska olin lukenut paljon sodan ajan naisista ja naiskuvasta, oli minulla jo valmiina intuitio, jonka mukaan ryhdyin tyyppejä muodostamaan. Tutkimuksen näkökulma on naiseudessa, naisena toimimisen roolikuvauksessa ja naistutkimuksessa, ja tästä syystä päätin muodostaa tyyppien nimet naiseuden toteuttamisen tavan mukaan. Perinteisiä naisen rooleja ovat äidin ja vaimon roolit. Tyypitellessäni teemoja analysoin aineistoa ja katsoin perinteisiä rooleja syvemmälle pyrkiessäni löytämään tarkemmin niitä vivahteita, joiden mukaan haastateltavat ovat naisuutta toteuttaneet eri elämänvaiheissaan.

Tematisoinnin pohjalta rakensin tyyppejä joiden tavoitteena oli liittyä kyseessä olevaa elämänvaihetta määrittäviin tekijöihin. Elämä sodan kokeneena naisena -teemassa naiset ovat lapsuusmuistojensa aikaan ikänsä puolesta olleet luonnollisesti tyttöjä, mutta en näe sitä esteenä naisnäkökulman käyttämiselle. Tyttöinä olemisesta seuraa naisena oleminen, sukupuoliroolit lankeavat yksilölle jo syntymän hetkellä. Etsin ja hahmottelin haastatteluissa ja analyysissä esille nousseita naistyyppejä sen ajatuksen pohjalta, mitä tutkimusten mukaan 1920-luvulla syntyneistä naisista tiedetään. Tyypittelyn avulla voi aineiston tuottaman tiedon tiivistää muotoon, joka on mahdollisimman informatiivinen ja kuvastaa parhaiten maaseudulla sodan kokeneiden naisten muistelukerrontaa ja naiseuden toteutumista eri elämän vaiheissa. Tyyppien hahmottamisessa pohjana tutkielmassani toimii Roosin (1987) sukupolviteoria ja typologian tarkoituksena on ankkuroida tyypit teoreettiseen kokonaisuuteen. Roos pitää tyypittelyä erittäin sopivana välineenä teoreettisesti ymmärtää ja havainnollistaa kvalitatiivista aineistoa. (Mt., 63).

Typologisointia voi kritisoida liian yksinkertaistavaksi metodiksi. Hännikäinen (1998, 51) ottaa omassa tutkimuksessaan kritiikin (Ks., Billig 1985; Elovainio 1996) esille, mutta perustelee hyvin valintansa käyttäen typologisointia omassa tutkimuksessaan. Hännikäinen on tiedostanut typologisoinnin kaavamaisuuden ja ideaalityyppi- luonteen. Hän toteaa sen

supistavan yksilöllistä tietoa ja myös tekevän väkivaltaa todelliselle elämälle. Yhteen tyyppimäärittelyyn sopiva haastateltava ei sovikaan toiseen. Kovasta kritiikistä huolimatta tyyppittely ei ole umpimähkäistä vaan perustuu teoreettisesti valittuihin muuttujiin, omassa tutkielmassani se on Roosin (1987) sukupolvikäsite. Tämä ei tarkoita sitä, että sokeasti luottaisin ainoastaan Roosin määritelmään, vaan lähinnä se toimii pohjana, jota vasten kriittisesti tyyppitellä ja analysoida aineistoa. Roos saattaa silti osua oikeaan oman aineistoni kohdalla, sillä aineisto koostuu erinomaisesti hänen määritelmiinsä sopivista ensimmäisen ja toisen sukupolven maaseudulle syntyneistä naisista.

Roosin sukupolvikäsitteen mukaan tämän sukupolven naiset sijoittuvat sotien ja pulan sukupolven sekä sodanjälkeisen jälleenrakennuksen ja nousun sukupolven välille. He ovat kovaan työntekoon ja koviin elämäkokemuksiin tottuneita naisia. Heillä on kokemuksia jo lapsena perheestä eroon joutumisesta perheen köyhyyden tai äidin ja isän kuoleman takia, huutolaisuudesta ja sairauksista. He eivät ole saaneet käydä paljoa kouluja, kaikki on itse tehty ja niukkuus ja puute ovat olleet jatkuvasti läsnä. Ne haastateltavat naiset, jotka ovat syntyneet 1920-luvun puolivälin jälkeen eli kymmenen naista kahdeksastatoista (neljän haastateltavan ikä ei käy selville), ovat kokeneet hyvin paljon samankaltaisia elämäntilanteita ja ovat kasvaneet edeltävän, ensimmäisen sukupolven mallin alla. He ovat eläneet sota-ajan ja olleet aktiivisimmassa iässä sodan aikana tai sen jälkeen eli kokeneet konkreettisesti lähihistoriaan kuuluneiden yhteiskunnallisten olojen voimakkaat muutokset silti sopeutuen ja sopeuttaen myös perheensä (Kinnunen 1987, 19). He kuuluvat kuitenkin teoreettisesti määritellen eri sukupolveen ollen sitä sukupolvea, joita voidaan kutsua nykyisen Suomen rakentajien sukupolveksi. Aineiston perusteella merkittävää eroa ensimmäisen ja toisen sukupolven välillä ei ollut havaittavissa ja tästä syystä analysoin haastateltavia joustavasti ja liukuvasti samaan sukupolveen kuuluvina. Myös Roos on kirjoittaa ensimmäisen ja toisen sukupolven elämien samankaltaisuudesta. Outoa ja luonnotonta olisikin, jos vuosina 1925 ja 1926 syntyneiden naisten sukupolven välillä olisi selkeä osoitettavissa oleva ero. Erot olivat olemassa enemmän yksilötasolla, eivät niinkään riippuvaisia syntymävuodesta.

Teemoista tyypppeihin hahmottuneet naisena olemisen muodot on nimetty erikseen omilla otsikoilla. Tyyppien avulla hahmottelin ja myöhemmin analysoin kyseessä olevaa naistyyppiä ja sen ilmenemisen muotoja ja pyrin löytämään aineistosta sen keskeisen annin

ja antamaan haastatelluille naisille äänen. Minua kiinnostaa miten tyypit sopivat vuosituhaten alun sukupolven määritelmään ja suomalaisessa kansanperinteessä esiintulleiden myyttien esittämään naiskuvaan. Tyypit muodostuivat luetun tutkimustiedon, sukupolvikäsitteen, myyttien, ennalta määriteltyjen haastatteluteemojen sekä intuition pohjalta. Tyyppien muodostaminen aineiston perusteella oli siinä mielessä yksinkertaista, että yksikään haastateltava ei erittäin selkeästi poikennut joukon yleiskuvasta. Naisten tavat muistella elettyä elämää, kokemuksia ja tätä kautta luoda järjestystä ja rakennetta omaan elämään olivat jo ensimmäisen lukukerran jälkeen hämmästyttävän samankaltaisia. Se aiheutti tutkijalle paitsi hyvän ja selkeän tutkimusasetelman, myös haasteen löytää samankaltaisuudesta erilaisuutta. Samankaltaisuus antoi mahdollisuuden tyyppitellä pieniä nyanssieroja, jotka muodostivat mielenkiintoisia otteita aineiston analyysissä ja saivat aikaan eri tyypit. Mielenkiintoisuus on toki tutkijan oma subjektiivinen näkemys ja toinen tutkija olisi voinut pitää muita seikkoja mielenkiintoisina ja tutkielman kannalta relevantteina. Odotan haastatteluista julkaistavaa e-kirjaa, jolloin pääsen luomaan laajemman kokonaiskuvan kaikkien haastateltavien muistelukerronnasta, sekä siitä, miten heidän kertomansa muistot tuodaan esille.

4.5 Eettinen pohdinta

Kuten jo johdantoluvussa kirjoitin, on kaikilta haastateltavilta kysytty lupa haastattelumateriaalin käyttöön. Haastateltavat esiintyvät haastatteluissa omilla nimillään ja tietävät, että haastatteluista julkaistaan e-kirja. En voi välttyä ajatukselta, että tämä on saattanut vaikuttaa haastattelussa muisteltujen asioiden mahdolliseen kontrollointiin. Tämän päivän työikäisen näkökulmasta haastateltujen naisten elämässä on ollut paljon raskaita tapahtumia ja elementtejä, jotka voisivat aiheuttaa suuria haasteita elämänhallinnalle ja jaksamiselle. Aineistoa lukiessani ja analysoidessani mieleen juolahti myös ajatus siitä, miten turhasta ne nykypäivänä valitamme. Nämä naiset ovat syntyneet Suomeen, jollaisesta me tänä päivänä voimme vain lukea. He ovat tehneet työtehtäviä jo lapsena, jollaisista emme ole edes kuulleet. Yhteiskunnallinen tilanne oli toki erilainen silloin ja on erilainen nyt ja jokainen ihminen elää elämäänsä katsoen sitä omasta näkökulmastaan omien kokemusten värittämien linssien läpi. Ihmisiä tutkittaessa eettiset kysymykset sijoittuvat tutkijan ja tutkittavan väliseen kohtaamiseen (Alasuutari 2005, 18–20).

Tutkijapositioni saattaa vaikuttaa omat ennakkoajatukseni siitä, miten ihmiseen pitäisi vaikuttaa esimerkiksi vanhempien menettäminen jo hyvin pienenä tai sodassa vammautuneen miehen puolisona eläminen. Isäni isä oli sotaveteraani ja hänen kauttaan minulla on pohjana syvä kunnioitus sodan kokeneita ihmisiä kohtaan ja ajatus heistä kaikista selviytyjinä. Hirsjärvi, Remes ja Sajavaara (2010, 161) toteavatkin, ettei tutkijan ole mahdollista olla huomioimatta omia arvolähtökohtiaan, vaan ne vaikuttavat tutkijan toimintaan sekä tapaan, jolla tutkija tarkastelee ja ymmärtää tutkittavaa ilmiötä. Myös tutkijan oma tieto vaikuttaa tutkimuksen kulkuun, joten täyden objektiivisuuden saavuttaminen on mahdotonta.

Pyrin tietoisesti läpi tutkielmani suhtautumaan neutraalisti naisten muistelukerrontaan antamatta omien ajatusteni liikaa vaikuttaa. Tavoitteena on antaa tila naisten muistelulle ja suhtautua heidän kertomaansa relevanttina ja oikeana tietona siinä ajassa, paikassa ja elämäntilanteessa kuin se on muisteltu. Aineiston kaikki haastateltavat ovat maaseudulla syntyneitä maatalojen tyttöjä, joka on aineiston analyysin kannalta selkeyttävä ja hyvä seikka. Heillä on samankaltaisia kokemuksia ja tästä syystä aineistosta oli loogista muodostaa teemoja ja tyyppejä, eikä muistelukerronta muodostunut liian hajanaiseksi tutkimuksen kannalta. Aineisto sopi naistutkimuksen näkökulmasta tehdyksi muistelukerrontaan perustuvaksi tutkimukseksi hyvin muodostaen tasainen ja analysoitavan aineiston. Selkeä yhteys löytyi aiemman tutkimuksen tuottamaan tietoon ja tutkielmani linkittyy luontevaksi osaksi sodan kokeneita naisia käsittelevää tutkimusta. Tämä oli aloittelevalle tutkijalle kiitollinen tutkimusasetelma.

Yksi yhteiskunnallisen tutkimuksen periaate on ihmisarvon kunnioittaminen, niin ihmisarvon yleensä kuin yksittäisenkin henkilön. (Heikkilä 2002, 165–171, 174.) Tästä syystä olen tehnyt valinnan muuttaa haastateltujen naisten nimet heidän sekä heidän läheistensä yksityisyyttä suojatakseni, vaikka tätä ei ole erikseen pyydetty. Mainitsen haastateltavan syntymävuoden aineistositaateissani, jotta lukija saa kuvan minkä ikäinen haastateltava on ollut esimerkiksi sodan syttymisen ajankohtana. Kahdestakymmenestä kahdesta haastateltavasta neljän syntymävuosi ei selvinnyt haastatteluista, ja aineistositaateissa heidän kohdallaan syntymävuoden merkintää ei ole. Minusta käytävissä oleva haastateltavan syntymävuosi oli relevantti tieto siitäkin syystä, koska se sijoittaa hänet joko Roosin (1987) määritelmän mukaan ensimmäisen tai toisen sukupolven edustajaksi, vaikka en jaottelua aivan merkittävänä pidäkään omassa tutkielmassani, koska

haastateltavat olivat hyvin samanikäisiä. Erottelu kulkee 1920-luvun puolivälissä ja aineistossani haastateltavat olivat syntyneet keskimäärin vuonna 1925. Haastateltavat sijoittuvat syntymävuotensa perusteella pääasiassa ensimmäisen sukupolven määritelmään.

Koska teen yhteiskuntatieteellistä tutkielmaani sosiaalityön oppiaineen alla, vaikuttaa eettisiin pohdintoihin sosiaalityön etiikka. Sosiaalityö ottaa huomioon tutkijan ja tutkittavien lisäksi myös omaiset ja ystävät eli lähiympäristön. Haastateltavien ikä sekä haastateltavien aiheiden sensitiivisyys on otettava huomioon eettisen näkökulman kannalta, vaikka käytänkin valmista aineistoa ja haastattelutilanteen eettisiin valintoihin en ole vaikuttanut. Valmiin aineiston kanssa eettisen pohdinnat kohdistuvat pääosin aineiston käyttämisen taitoon (Rauhala & Virokannas 2011, 239; 244). Haastatteluista osa on keskeytynyt ja osassa haastatteluja on käsitelty vaikeita asioita pintaa hipaisten. Vaikka tämä tutkijasta saattaa tuntua turhauttavalta, on haastattelija toiminut eettisten periaatteiden mukaisesti oikein, eikä ole pyrkinyt manipuloiden suostuttelemaan haastateltavaa paljastamaan enempää kuin tämä siinä tilanteessa on valinnut muistella. (Ks., Rauhala & Virokannas 2011, 241). Tämä on kunnioitettava eettinen valinta vapaaehtoisilta haastattelijoilta.

5 ELÄMÄ SODAN KOKENEENA SUOMALAISENA NAISENA

Lapsuus ja nuoruus oli haastateltavilla aikaa, johon nivoutui myös sodan alkamisen ajankohta. Naisten lapsuusaikana marraskuussa 1939 syttyi Suomessa talvisota. Elämä sodan kokeneena suomalaisena naisena -teema kattaa alleen haastateltavien lapsuus- ja nuoruusaikaan liittyvää yleistä muistelua, sekä sodan alkamiseen ja sodan aikaan liittyviä muistoja. Etsin aineistosta analyysin kautta esiin nousevia tyyppejä, jotka kuvaavat 1920-luvulla syntyneen maaseudun tyttöä ja hänen elämäänsä. Tavoitteenani on kuvata naisten muistelukerronnan kautta tyttönä ja naisena olemisen tyyppejä Suomen maaseudulla 1920–1930-luvuilla.

Sodan syttyessä yli puolet Suomen väestöstä sai toimeentulonsa maa- ja metsätaloudesta ja 76 % suomalaisista asui maaseudulla. Monella maaseudun naisella oli työtä kaksin verroin miesten lähtiessä sotaan. (Lovio 1993, 71). Sota ei ainoastaan lisännyt naisten työmäärää vaan toi eteen uusia vaikeita tilanteita, joista oli vain selvittävä. Haastateltavista 21 naista muisteli sodan aikaa. He kaikki olivat talvisodan syttyessä vielä lapsia tai nuoria, joihin sota vaikutti monesta eri näkökulmasta. Sotaan saattoi lähteä nuoren tytön perheestä isä ja veljet. Perheenjäsenten menetyksen lisäksi sodasta kärsittiin kotirintamalla, jossa edelleen oli selvittävä normaaleista maatalon töistä, vaikka työikäinen miesväki puuttui. Valitsin erilliseksi teemaksi lapsuuden lisäksi sodan ajan muistelukerronnan aiheen kiinnostavuuden vuoksi. Suomessa ei ole enää joidenkin vuosien kuluttua elossa sodan kokeneita naisia, joilta muistelukerrontaa voisi kerätä. Kaikki aiheeseen liittyvä aineisto on erittäin arvokasta ja ansaitsee oman erillisen analyysinsä tutkimuksessani. Sodan syttymistä muistelevat silloin 11-vuotias Aino ja 18-vuotias Anna.

”Ne oli kauheita ne yöt. Kuusi kertaa piti juosta yöllä kellariin kun hälytys tuli./niitä pommituksia oli, Kemijärveä pommitettiin ja muistan yhdenkin lauantaipäivän, pommitus tuli./Saksalaisia tuli koulun pihalta ja sanoivat, että venäläisiä, ne huusi ja ne pommit tuli meille päin. Sota-aika on aina mielessä, ei siitä pääse.” Aune 1928

”Silloin -39 kun se sota alkoi, on jäänyt mieleen vaikka olin niin nuori, kun kotona syötiin puoli yhen aikaan perunapuuroa. Isä soitti, kun oli esikunnassa päällikkönä: Pankaa vatimet kiinni, Venäjä on hyökännyt Suomeen, puottanut pommeja Viipuriin. Voi kyllä se oli meille kaikille, en muista ketä meitä oli siinä, kaikki lamaan tui ja äiti pani kädet ristiin ja istu siihen ja se sanoi, että nyt rukoillaan poikain puolesta. Kyllä se tuntui, että miten tästä jatketaan. Se on jäänyt alitajuntaan. Muuta mä en sitten muista, jotenkin niin järkytyin.”
Ulla 1921

Sodan syttymisen hetki on jäänyt haastateltavilla mieleen. Erityisesti talvisodan syttyminen, sillä jatkosodan alettua ajatukseen oli jo ehditty tottua. Tottuminen ajatukseen sodasta kuvaa hyvin ihmismielen resilienssikykyä. Talvisodan syttymisen muisteluun liittyy myös ankarien pakkasten muistelu, haastateltavat pohtivat miten lapset saattoivatkaan pärjätä huonoilla vaatteilla kovien pakkasten aikaan. Talvien kylmyys oli yhtä loppumatonta kuin lakkaamaton työnteko. Yhdellä muistelijalla oli rankka kokemus sotavangiksi joutumisesta. Venäläiset tulivat perheen kotiin, vetivät oven auki ja käskivät venäjän kielellä perheen ulos.

”Kaikille pantiin pyssyt rintaan, lapsille myös ja kädet ylös. Kaikki tarkastettiin. Äiti sanoi siinä, että jos hänet tahdotte ampua, silloin teidän pitää lapset ampua. Tiiät, kun lapsena kuulet. No ei mitään, päästiin tuppaan yhteen kamariin, kaikki muut huoneet oli täynnä venäläisiä sotilaita. /../ Nyt on auto ajettu ovenpieleen, siinä on kuorma-auto ja siinä on lava. Sitten suomea puhuva mies tuli valkoinen turkki päällä, sanoi, että lämpimästi päälle ja ottakaa kahden päivän muona mukaan, he kahden päivän päästä kun ovat Suomen vallanneet, niin pääsette sitten kotia. Niin minun veli, kuuden vanha sanoi, että ette valtaa kahdessa päivässä, kun Suomella on niin hyvä armeija. Lähdettiin ja itkettiin, avoauton lavalle, ei heiniä ei mitään, pakkasta oli 40 astetta. Siinähan jalat ja kaikki paleltu./../ Meidät vietiin vankileirille, sinne ei mahtunut, siellä oli jo niin paljon sotilaita ja kaikkia. Sitten meidät vietiin Interposjolokiin. Parakkiin, pienempi kuin tämä huone, olkia lattialla.”
Kaarina

Analysoidessani aineistoa Elämä sodan kokeneena naisena -teeman alle haastatteluteemoista nousi esiin yhteensä neljä naistyyppiä. Lapsuuden ja nuoruuden aikaan kaksi tyyppiä: lapsuus maaseudun tyttönä ja lapsuus työtä tekevänä tyttönä. Valitsin eritellä nämä tyypit aineistosta selkeän poikkeaman tekevien kahden haastattelun perusteella. Maaseudun tytön tyyppi oli itsestään selvä, sillä tähän tyyppiin kuuluivat kaikki haastateltavat. Suurin osa haastateltavista muisteli lapsuutta työnteon kautta ja vain 2 kaikista 22 haastateltavasta muisteli lapsuutensa leikkejä ja ylipäätään mainitsi lapsuuteensa sisältyneen leikkimistä. Näen tämän merkittävänä havaintona sodan ajan kokeneen naisen lapsuudesta ja leikkiä kuvaavat poikkeavuudet harvinaisuudessaan vahvistivat työtä tekevän tytön tyyppin muodostamista ja korostivat työn tekemistä maaseudun kulttuurissa ja sen ajan lapsen elämässä. Sodan ajan muisteluissa haastatteluteemoista nousi esiin niin ikään kaksi naisena olemisen tyyppiä: Tyttö ja nainen, joka lakkaamatta teki sodan aikana sekä naisten että miesten töitä ja lisäksi pikkulottana ja lottana toiminut nuori maaseudun tyttö. Eniten muisteltiin työn tekoa. Olen valinnut käyttää analyysissä kaksoistermiä tyttö ja nainen, koska haastateltavat olivat sodan aikana eri-ikäisiä, osa saavutti täysi-ikäisyyden sotien aikana ja osa vielä sodan päätyttyäkin oli alaikäinen.

5.1 Maaseudun tyttönä

Jokainen haastateltava oli maaseudulle syntynyt ja maanviljelys toimi pääasiallisena toimeentulon lähteenä. Perheissä oli paljon lapsia ja yhtä lukuun ottamatta kaikilla haastateltavilla oli sisaruksia. Ajan hengen mukaisesti äidit olivat kotona hoitamassa lapsia ja maatalon töitä. Lapsuutta muisteltiin aineistossa sivumääräisesti melko vähän. Toisaalta se on luonnollista, koska naisten lapsuudesta oli jo niin kauan aikaa, mutta asiaan saattaa vaikuttaa myös se, että kovaa lapsuusaikaa ei haluta muistella. Naiset ovat syntyneet maaseudulle ja materiaalista hyvinvointia ei ole ollut kenelläkään ylimääräistä. Sotien ja pulan sukupolven tunnusmerkit täytyivät usean haastateltavan kohdalla. Kodin toimeentulo oli kiinni maanviljelyksessä ja karjanhoidossa, muutaman haastateltavan isä teki töitä kodin ulkopuolella mm. suutarina

”Paikka on Karjanlahdella, isä oli kuollut, kun olin 2-vuotias. Äiti meni naimisiin isän nuoremman veljen kanssa kuuden vuoden leskenä olon jälkeen. Veljiä on

mulla ollut kaksi. Molemmat kuollut, kaksi velipuolta minulla oli. Maalaistalo, maanviljelystä, lehmii ja hevosia. Siitä se leipä otettiin.” Hillevi 1928.

”Koti oli maanviljelyspaikka ja karjaa oli, lypsykarjaa ja tuota olin 6-vuotias kun isä kuoli. Ja sitten 16 kun äiti kuoli ja siitä lähtien naapurit kasvatti./../ Kyllä se oli hyvin ahdasta, vaikeeta äitille jäädä pienten lasten kanssa velkaiselle tilalle ja kun just oli isä ison rakennuksen korjauttanut ja ottanut.” Martta 1924.

”Mulla oli kyllä aivan semmonen miellyttävä koti, lapsuus oli aika mulle vähä semmonen huonompi. Ei muuten kyllä, elämisen mahdollisuus oli aivan hyvä. Mutta silloin aika sitä oli juoppoaikaa, sen tietää mitä lapsen mielessä oli ja nähdä niitä juopuneita kotona. Ei siinä omassa kodissa, mutta siinä ympäristössä, paljon niitä humalaisia” Liisa 1922.

Haastattelija jatkaa tarkentavalla kysymyksellä kotipihan vilkkaudesta ja Liisa kertoo kotona olleen puhelinkeskuksen sekä postin ja ihmisiä kävi yhtenä. Tämä oli lapselle raskasta aikaa. Kodeista pyrittiin puhumaan pääosin positiiviseen sävyyn, mutta oli myös vaikeampiakin kokemuksia. Tutkijalle muodostui aineiston analyysin myötä kuva haastateltavien tarpeesta olla kaivelematta liikoa lapsuuden ikäviä asioita. Haastateltavan ikä ja ajallinen etäisyys lapsuuden tapahtumiin saattoi saada aikaan sen, ettei Liisakaan jäänyt enempää avaamaan kotipihan levottomuutta aiheuttaneita asioita. Äitinsä menettänyt Martta totesi uuden äitipuolensa olleen aivan hyvä ja tähän perään kahdesti toisti, ettei sovi mitään moittia. Kaikki maataloissa asuvat lapset osallistuivat maatalon töihin ja lapset tekivät sen mitä pystyivät. Moni lapsi sai tehtäväkseen paimentamisen ja karjan hoidon koulunkäynnin ohella. Yksi haastateltavista, sodan syttyessä kymmenvuotias Eila ei muistanut oliko sodan aikaan koulua ollenkaan. Sodan päätyttyä Eila muistelisi käyneensä koulua ja iltaisin koulun jälkeen tyttöjen ja poikien jääneen vielä jatkokouluun. Muistikuva ei ole aivan kirkas, mutta jollain tavalla koulunkäynti suoritettiin muiden tehtävien ohella.

Venäjän rajalla yhdeksänlapsisessa perheessä lapsuutensa elänyt Hillevi muistelee lapsuuttaan ihan hyvänä. Koti eli maanviljelyksestä, käytössä oli saha ja mylly sekä kaunis järvi puoliksi venäläisten kanssa. Hillevi kertoo, että ennen sodan syttymistä koko syksyn

ajan tiedettiin jotain olevan meneillään, koska jyvät ja perunat oli pitänyt säkittää. Yhtenä aamuna kouluun lähtiessä tuli tieto, että sota on syttynyt ja saman tien joko lentokoneesta ja tykistä pommi ja Hillevin kodista särkyi yksi ikkuna. Perhe pakeni kiväärinluoteja kivikellariin.

Viisi haastateltavista oli menettänyt toisen vanhemmistaan lapsuudessa ja kaksi haastateltavaa molemmat. Yksi haastateltava ei maininnut isästään lainkaan, joten jää arvailtavaksi oliko isä kuollut vai oliko puhumattomuuteen muita syitä. Menetyksistä puhuttiin liikoja tunteilematta, ne lähinnä todettiin tapahtuneiksi. Haastateltava saattoi todeta, että äidille oli vaikeaa jäädä yksin hoitamaan velkaista tilaa pienten lasten kanssa. Elämän kovuus toistui myös muissa kuvauksissa.

”...meitä oli 9 sisarusta kaikkiaan ja minusta nuorempia oli kaksi ja meistä huolehti vanhempi sisko, kun äiti kuoli minun ollessa 6-vuotias. Isä kuoli muutaman vuoden myöhemmin ja se lapsuus oli semmoista, vähä niinku kovempaa.” Vieno

Moni haastateltavista lähti kotoa jo hyvin nuorella iällä. Syyt lähtöön vaihtelivat. Tekstissä aiemmin siteeratun Liisan syy lähteä kotoa pois oli sydäntä särkevä. Hänen koulunkäynnistään ei kodin puhelinkeskuksen hoidon takia tullut mitään, koska Liisa ei voinut keskittyä läksyjen tekoon. Koti oli levoton ja nuori tyttö keksi idean lähteä alle kymmenvuotiaana lähteä vuoroviikoin kolmen setänsä luo asumaan. Perheiden sisäisen liiallisen tunteilun välttäminen välittyi hänenkin kerronnastaan, sillä tytön tultua välillä kotiin äiti totesi vain: ”Jaa että sinäkin olet palannut reissuiltasi.” Haastattelusta ei selviä oliko lähdön syy runsaan työmäärän välttäminen vai läksyjen teon mahdollistaminen rauhallisemmassa ympäristössä, mutta kiertolaisen elämää muistelija vietti jo pienestä pitäen. 12-vuotiaana Liisa muutti tätinsä luo navettatöitä tekemään. Tädin luona Liisa viihtyi 39-vuotiaaksi saakka.

1920-luvulla syntyneen maaseudun tytön elämä on samankaltaista kuin saman ajan aikuisen naisen elämä. Elämä oli vaatimatonta ja elämänpiiri rajoittui kodin ympärille ollen jatkuvan työnteon sävyttämää.

5.2 Lapsuus työtä tekevänä tyttönä

Lapsuutta muisteltiin työn tekemisen kautta. Huomionarvoista on, että kaikista 22 haastateltavasta ainoastaan kaksi naista kertoi lapsuutta muistellessaan lapsuuden leikeistä. Leikkiä muistelleiden tärkeitä lapsuusmuistoja olivat runsaat leikit ulkona naapureiden lasten kanssa.

”Oli rikasta ja monipuolista, leikittiin paljon ja ehkä vauhdikastakin, kaikkia sai, uutta opittiin, kun oli paljon lapsia./../ muistan, että hyvin usein piipahdin sinne naapuriin kylään. Siellä oli vanhempia lapsia kuin mitä meillä kotona oli niin siellä oli kiva olla. Ne kuuluivat lottiin ja ottivat kaikkeen osaa./../Aina pelattiin yhdessä, iltaisin leikittiin./../Hirveän rikasta ja keväällä ruvettiin leikkimään, kun talvi jäi taakse niin heti oltiin pihalla leikkimässä.” Siiri 1928

Muut haastateltavat kuvasivat lapsuuden perheensä lisäksi ne työtehtävät, jotka heille lapsina kuuluivat, sekä kertoivat asennoitumisestaan työntekoon. Yksi haastateltavista muisteli urheilleensa kovasti lapsena. Hän hyppäsi pituutta ja korkeutta lajeille erikseen tehdyllä hiekoitetulla paikalla. Hänen ei muistele lapsuuttaan työn kautta. Myöskään isästä ole aineistossa mitään mainintaa. Äiti hoiti yhden lehmänsä ja kolme lastaan ilmeisesti yksin, ja muistelijalla kokee lapsuutensa hyvänä, niinkin hyvänä, että muutti kotoa pois vasta yli kaksikymmentävuotiaana äidin kuoltua sodan jälkeen.

Pääasiassa lapsuutta muisteltiin työtehtävien kautta. Jokaisella haastateltavalla oli omia työtehtäviä kotona ja toisilla myös kodin ulkopuolella. Hyvin nuorinakin lapset ovat joutuneet lähtemään kotoa työtä tekemään muualle milloin mistäkin syystä. Työn tekeminen lapsena oli kunnia-asia monelle muistelijalle ja mieluistakin. Talkootöissä hyvänä puolena nähtiin ruokapalkan saaminen. Kenelläkään ei lapsuudessa ollut ylen määrin herkkuja ja toisista taloista puuttuivat vehnäjauhot ja sokerit kokonaan. Talkoiden kautta saattoi päästä maistamaan hyvää lihaa, perunaa, leipää ja voita. Talkoiden tekemisen kautta lapset ja nuoret saattoivat päästä näyttämään, että ovat yhtä hyviä kuin aikuiset.

Lasten työtehtäviin kuului talon sisällä siivoukset ja ruuanlaitot ja ulkotöistä lehmien hoito ja paimentaminen, lantakuormien ajo ja pelloille levittely, heinätyöt, viljan leikkuu ja

perunannostot. Koulukäynnin ohella lapsilla ei ollut lomiam, vaan lomien aikaan tehtiin töitä kotona ja talkoilla. Aineiston perusteella voi päätellä, että leikki ei ollut lasten työtä vaan työ oli lasten työtä. Työn kautta haastateltavat saivat kokemuksen kuulumisesta johonkin ja kokemuksen siitä, että olivat aikuisten kanssa samanarvoisia. Pärjäämisen näyttäminen oli tärkeää ja työtä tehtiin innolla.

Kouluja ei yksikään haastateltavista käynyt paljoa. Kansakoulun lisäksi vain rippikoulun käyminen kuului maaseudun naisten elämään. Yksi haastateltava kävi emäntäkoulun, mutta jo hyvin nuorena ryhdyttiin työhön ja tehtiin sitä mitä osattiin. Sodan syttyminen muutti luonnollisesti elämäntilannetta, mutta yksikään haastateltava ei tuo esiin sitä, että sota olisi murskannut erityisesti opiskeluun tai työntekoon liittyviä haaveita lapsuudessa tai nuoruudessa. Tämä on minulle tutkijana kiinnostava havainto, koska katson tutkijana aineistoa nykypäivän näkökulmasta ja tiedän, miten tärkeitä modernin ajan lapsille ja nuorille haaveet työstä ja opinnoista ovat.

Sodan syttyminen järkytti muistelijoiden perusturvallisuutta ja siitäkin syystä lapsuuteen liittyvä muistelu saattoi olla ohutta. Pääosin naiset kuvasivat itseään tyttönä, joka oli kiltti, kuuliainen, työteliäs ja sopeutuvainen eli juuri kuin heidän odotettiin olevan. Toisen vanhemman, useimmiten isän menettäminen oli monen haastateltavan kohtalo. Vanhemman kuolema lisäsi tyttöjen työtaakkaa ja kokemusta työn värittämästä lapsuudesta. Naiseuden myyttien vaatimukset kohdistuvat siis myös tyttöjä kohtaan. Tyttöjen on naisten tavoin odotettu 1900-luvun alun Suomessa olevan yhtä lailla perhekeskeisiä ja perheen pään eli isän määräysvallan alla. Eräs haastateltava erityisesti muistelee tyttöjen ja poikien eriarvoisuutta.

”Työt ei ollut oikeastaan minkään arvoisia. Meillä ei ollut riittävä koti ollenkaan, sitä alistuttiin siihen, mitä isä sanoi. Se oli siihen aikaan, naiset ei saanut puuttua mihinkään, paitsi työntekoon. Äiti oli alistettu, sen piti kysyä kaikki isältä.” Suoma 1926

Työn merkitys naisen elämäntehtävänä näkyi tytöille jo hyvin varhaisessa elämänvaiheessa. Naisten lapsuutta koskevat muistelut olivat hyvin lyhyitä, mutta sitäkin tärkeämpiä tutkielmani kannalta, sillä naiseuden rakentaminen alkaa hyvin varhaisesta

lapsuudesta alkaen. Suomalaisen kansanperinteen mukaan tytön arvo oli poikaa heikompi. Pojan syntymä takasi suvun jatkumisen ja takasi turvallisuuden. Tyttärestä ei ollut vanhempiensa turvallisuuden takaajaksi. Kansanperinteen käsitykset vaikuttivat lasten kasvatukseen, ja toivat kasvatukseen ahkeruuden, huolellisuuden ja joutuisuuden arvoja. Tyttöjen kohdalla näitä vaadittiin vielä enemmän kuin poikien. (Malmberg 1990, 100–104). Tytön naiskuvan kannalta suhde omiin vanhempiin peilaa hänelle sitä, mikä hän on tyttönä, naisena ja ihmisenä molempien sukupuolen edustajien silmissä. Malmbergin mukaan jo pienestä pitäen arvoasetelma on selvä. Mies on ollut naisen statuksen nousulle välttämätön välikappale, kun taas miehelle ”naisten töihin” joutuminen merkitsee arvon alennusta. Myyttien vaikutus naisten lapsuuteen maaseudun tyttöinä näkyi niukasta aineistosta huolimatta selvästi.

5.3 Sodan ajan tyttö ja nainen, työn raskaan raatajana monessa roolissa

Kaikki haastateltavat naiset olivat sotien alkaessa maaseudun naisia, osa maatalojen tyttäriä, suurin osa vielä alaikäisiä, mutta muutama ehti jo emännäksi tai miniäksi. Waris (1948, 139) kuvailee sota-ajan yhteiskuntaa pientilavaltaisena ja valtaosa (80 %) pientiloista hoidettiin oman perheen toimesta. Alle 10 hehtaarin tiloilla ei juurikaan ollut palkattua työvoimaa. Sodan aikana maataloille työtä tekemään tuli sotavankeja sekä evakkoperheitä. 1923 syntynyt Aino muistelee sodan ajan työtä.

” Työtä riitti, kun kaikki tehtiin käsivoimin ja ihmisvoimin, sitten kun sota alkoi oli sitten ne isoimmat miehet kaikki pois../Korjata eläimille ja ihmisille ruokaa, kaikenlaista omasta pellostä ja eläimistä. Eihän sitä ostettu mitään, eihän sitä kaupassa ollukkaan mitään muuta ku sokeria, suoloja ja kahvia. Omavaraista.” Aune 1923

Sota-aikana naapuriapu oli itsestään selvä asia. Työkoneita oli vain harvoilla ja oli useita paikkakuntia Suomessa, joissa maanviljelyksessä käytettävät traktorit ja leikkuupuimurit olivat lähes tuntemattomia. Suomen maatalous oli ”koneellistunut” hevosvetoisuuden puitteissa. Vuonna 1941 suoritettu maatalouslaskenta kertoi maassamme olleen vain 5900 traktoria, sähköä runsaalla kolmanneksella ja puhelin noin kuudesosalla maataloista. Sotavuosien keskeinen tiedotusväline radio noin 40 prosentilla. Mukavuudet eivät olleet

jakautuneet Suomessa tasaisesti, vaan alueellinen vaihtelu oli jyrkkää. (Lovio 1993, 72–73; Haatanen 1968). Radiosta kuunneltiin sotaan liittyvät tiedotukset ja toisena tärkeänä tiedonvälityksen muotona toimivat sotaan lähteneiden miesten kirjeet. Sota tuotti työtehtäviä, joita ei aina sovitettu työntekijän ikään tai muihin ominaisuuksiin sopivaksi.

”Se oli ankaraa ja äiti joutui sairaalaan ja isäpuoli oli nostomiehenä ja joutui koulutettavaksi uuteen sotaan. Minä olin vanhin talossa, 12-vuotias ja velipuolet 9kk oli nuorempi ja 4-vuotias vanhempi. Kyllä sai vastata monesta asiasta. Nyt vanhempana kun on miettinyt, että minkälainen vastuu minulla oli sota-aikana, niin olis tullut varmaan hulluksi, jos sen silloin olisi ymmärtänyt. Sitten kun toinenkin sota syttyi ja venäläinen vanki tuotiin, niin minä olin vanginvartija./../ Mitään hurraamista se ei oo ollut./../ Kyllä se on leimansa jättänyt meikäläiseen ” Suoma 1928

Naiset muistelivat työntekoa paitsi raskaana ja loppumattomana, myös ylpeyttä äänessään. Ylpeys kuului muistelukerronnassa hallittujen taitojen kautta, naiset olivat syystäkin tyytyväisiä siitä, että he osasivat työtehtäviä vaikka olivat vasta lapsia. Asia nousee esille, kun naiset muistelevat sodan ajan työntekoa tämän päivän perspektiivistä ja muistelukerronnan ajallinen kerrostuneisuus tuo esille vertailun nykyajan nuoriin ja taitoihin, joita nykyajan nuorilla ei ole. Erityisen tärkeää on työn raskaan raatajan tyyppiä kuvatessa perehtyä siihen, miten monipuolisia tyttöjen ja naisten työtehtävät olivat. Nuoret naiset tekivät omien töidensä lisäksi sotaan lähteneiden miesten työt. Maaseudun fyysisesti raskaimmat työt olivat perinteisiä miesten töitä ja tyttöjen ja naisten oli selvittävä niistäkin. Huvitteluun ei ollut mitään aikaa, työtä oli niin paljon, ettei sunnuntaina tahtonut kirkkoon ehtiä. Kaikki naiset eivät silti kokeneet olleensa kovin pystyviä. Lapsen haavoittuvuuden näyttää muistelussa Siiri.

”Se (sota-aika) toi semmoisen varjon siihen, kun se lapsuus oli ollut aurinkoista ja onnellista ja sitä tuli niin isoksi, että olisi pitänyt pystyä tekemään vaikka mitä ja vaadittiin vaikka mihin ruumiilliseen työhön, eikä sitä tahtonut olla voimia oikein mihinkään, eikä taitoa. Jokaisen piti auttaa miten vain pystyi.” Siiri 1928

Siirin muistelu tuo esiin elämänmuutoksen rajuuden. Sodan syttyminen merkitsi lapsuuden loppumista ja tästä konkreettisenä merkinä tälle muistelijalle olivat häneen kohdistetut vaatimukset ja hänelle annetut työtehtävät, joihin hänellä ei ollut fyysistä kapasiteettiä eikä tarvittavia taitoja. Siirin lapsuus oli onnellinen ja hän oli kahdesta muistelijasta toinen, joka kaikista kahdestakymmenestä kahdesta muisteli lapsuuttaan leikin kautta. Onnellisen leikin sävyttämän lapsuuden muuttuminen talvisodaksi toi traumaattisen varjon ja sai leikkivän lapsen tuntemaan itsensä avuttomaksi sodan tuomien vaatimusten edessä. Osaavan ja pystyvän äidin esimerkin avulla Siiri sai nähdä, kuinka äiti hoiti voimakasrakenteisena kovat maatalouden työt, varsoitti hevosenkin isän ollessa sodassa. Naisilta kysyttiin paljon, ja myös Ilmi sai kokea osaamisensa ja voimiensa lisääntyvän. Perheen vanhimpana lapsena hänelle lankesivat raskaat hevosen kanssa tehtävät ulkotyöt, kuten lannanlevitys ja äestäminen. Karttuneesta osaamisesta ja taidoistaan huolimatta Siirin muistelusta nousee kaunistelematta ja ilman ajan kultaamista esiin sodan aikaisen elämän rankkuus ja vaikeat olosuhteet:

”Kyllä se työ oli semmosta kauheeta, talikolla piti kaikki tehdä ja talvet oli niin kylmiä, että kaivotkin jäätyi, vesikin piti ajaa joesta. Hevosella ajaa kauheassa pakkasessa, oli se kovaa se ihmisten elämä. Ei nykyään ihmiset usko, että ne on tosia, luulevat että on tarinoita.” Siiri 1928

” Aina sitä mukaan, kun tuli voimaa lisää, hevosen perille ja navetassa tietenkin ja ulkotöissä kaikkialla. Se oli se lannanlevitys ja äestäminen, aina piti olla hevosen perässä, se laukes aina vanhimmalle. Istuminen sontakuorman päällä ja siitä äkkiä kääntyi saralle tie ja että osaa kääntää sen kuorman, ettei ratas mee ojaan. Semmosia vaaratilanteita aina oli.” Siiri 1928

Elämä sodan aikana oli monen muistelijan kuvauksissa selviytymistä. Nuoret tytöt selvisivät työtehtävistä, joista eivät olisi osanneet kuvitellakaan selviytyvänsä ja he myös oppivat työtehtäviä, jotka perinteisesti olivat kuuluneet miehille.

”Kyllä kun kaikki miehet oli viety pois, ei ollut kun vanhoja miehiä ja sitten lapsia. Se oli kyllä niin raskasta aikaa ja kun ajattelee, että nuoria oltiin. Siihen se nuoruus meni.” Hanna 1921

”Naapurissa oli liki 10 lasta, naapurin lapsia hoidin ja multakin on kysely, että olitko pikkulottana, sanoin kyllä että siinä (lastenhoidossa) oli lottana oloa tarpeeksi. Sitten silloin kun se sota alkoi, mä olin ensimmäisellä luokalla yläkoulussa ja se jäi niin mieleen, kun siihen aikaan koirat kulki laumoissa ja me mentiin kouluun just kun sota oli alkanut ja kyllä me tiedettiin, että on ne koirat siellä tapellu, kun oli verta. Mutta jotenki se jäi se sodan symboli, kun se oli se veri siinä hangilla.” Hulda 1921

Yksi muistelija kertoo talven 1942–1943 aikana kaikkien miesten ja rippikouluiästä yli olevien poikien olleen kutsunnoissa. Kylällä ei ollut miehiä tekemässä maatalon töitä. Vanhemmat eivät päästäneet haastateltavaa pikkulotaksikaan, koska miesten ollessa sodassa hänen työpanostaan tarvittiin niin kokonaisvaltaisesti kotona. Pitkät pakkasjaksot saivat aikaan sen, että kaivosta loppui vesi, mutta kotirintaman naiset hankkivat lähteestä ja lumesta sulattamalla ruokavettä. Kova pakkastalvi lisäsi puiden kulutusta ja puut olivat alati loppumassa, koska ei ollut miehiä tekemässä lisää polttopuita. Veden ja puiden loppumisen muisto toistui muistelijan kerronnassa usein. Nuorimmat muistelijat toimivat sodan aikana lastenhoitotyössä ja yhdellä muistelijalla oli niin runsaasti lapsia hoidettavanaan, ettei olisi pikkulottana ehtinyt toimiakaan. Sota vaati kaikkien osallistumista.

5.4 Pikkulottana ja lottana

Kahdeksan haastateltavaa oli toiminut sodan aikana pikkulottana. Pikkulottatoiminnan tarkoituksena oli kasvattaa työistä isänmaataan, uskontoa ja kotia rakastavia sekä vanhempiaan kunnioittavia ihmisiä. Vuoden 1943 aikana pikkulotta-nimitys muutettiin lottatyöksi. Osa muistelijoista puhui pikkulottatoiminnasta ja osa lottana toimimisesta. Olen yhdistänyt analyysissäni saman otsikon alle nämä kaksi tapaa muistella, koska analyysin tärkein tavoite oli löytää lottana toimimisen tyyppin keskeisimmät piirteet ja merkitykset, joita naiset muistelukerronnassaan toivat esille. Lottana toimiminen on selkeä naiseuteen kuulu maanpuolustuksellinen rooli. Pikkulotat osallistuivat kotirintamalla ruokahuoltoon, vaatehuoltoon ja yksi muistelija ilmavalvontatehtäviin. Eriteltyjä työtehtäviä oli lukuisia ja pikkulotan tehtäviä muisteltiin pääasiassa myönteiseen sävyyn. Muistelukerronnasta huokui tyytyväisyys siihen, että sai omalta osaltaan osallistua

isänmaan puolustamiseen ja osallistuminen nähtiin tärkeänä. Pikkulotilla oli ”ammattiylypeyttä” ja kaikkiin tehtäviin osallistuttiin, mihin vain pyydettiin. Kaatuneiden hautajaisissa, sankarihautajaisissa lotat muistelivat olleensa kunniavartiossa lottapuvut päällä. Kunniavartiossa olo oli kunniatehtävä, vaikka oman kylän poikien ja miesten hautaan saattaminen oli rankkaa.

”Heti kansakoulusta pääsi pikkulotaksi, sitten kun täytti 18 pääsi isoksi lotaksi. Sitten teetettiin lottapuku ja käsivarsinauha, joka pantiin juhlatilaisuuksiin. Kyllä me tehtiin, valkoiset kauluksetkin tehtiin ite, se oli työtä.” Hanna 1921

Yksi haastateltavista kuitenkin mainitsee, että ettei hänen osallistumisellaan pikkulottana koulun kasvimaan hoitoon ja sadonkorjuun jälkeiseen ruuan jakamiseen tarvitseville olisi ollut niin paljoa merkitystä. Kyseessä on haastateltavan subjektiivinen kokemus työnsä ja osallistumisensa vähäisestä tärkeydestä, joka verrattuna toisten pikkulottien muisteluun on sävyltään erilaista. Pikkulotat pesivät rintamalta saapuvia likavaatelähetyksiä jokainen vuorollaan, erään muistelijan mukaan joen varteen oli muurattu kaksi isoa pataa ja niissä sotilaiden likavaatteet pestiin. Tuntemattoman sotilaan paketin tekeminen ja lähettäminen rintamalle oli myös pikkulottien muistelussa esiin nouseva asia. Tuntemattomille sotilaille laitettiin pakettina villasukkia ja langat näihin sukkiin kehrättiin myös pikkulottien toimesta.

”Isossa padassa, siellä oli tækkejä, mantteleita ja kun oli kaatuneita niin ne oli verisiä ja siellä oli tehty semmonen halli, missä ne kuivattiin. Ja ne kuivat piti korjata ja prässätä ja sitten ne pakattiin laatikoihin. Oon jo 16-vuotiaana ommellu alusvaatteita ja äitikin, vaikka oli sairas ja huonossa kunnossa sanoi, että minunkin pitää kahteen sotaan ommella, kun äiti oli jo vapaussotaan ommellu vaatteita”. Martta 1924

Velvollisuuden ja osallistumisen halun tunteet saivat pikkulotat tekemään vaikeita työtehtäviä. Koska sodan ajan lapset olivat tottuneet työntekoon, oli heillä myös vaativiinkin työvaiheisiin vaadittavaa osaamista. Tämä osaaminen on opittu omalta äidiltä esimerkin ja tekemisen kautta. Pikkulottana toimiminen ei vapauttanut tyttöjä kodin muista

töistä, vaan tytön saavuttua kotiin päivän päätteeksi lottien velvollisuuksien jälkeen, olivat kotityöt vielä hoidettavana.

”Koko päivä meni ja kun tuli kotia, piti vielä lehmät lypsää” Martta 1924

Lottana toimiminen toisten samanikäisten kanssa antoi tytöille ja naisille yhteisön, johon kuulua vaikeiden aikojen keskellä. Samat kokemukset ja jaetut tunteet, niin pelon tunteet kuin auttamisen ja osallistumisen aikaan saamat positiiviset tunteet antoivat mahdollisuuden kehittää ystävyysuhteita, jotka ovat kantaneet läpi elämän. Analysoidessani aineistoa tulkitsin, että muistelukerronnan avulla kerätyn aineiston ajallinen kerrostuneisuus antaa elämänvaiheista tietoa näkökulmasta, joka on mahdollinen vain muistelukerronnalle. Se auttaa muistelijoina jäsentämään elettyä elämää ja antaa tutkijalle katsauksen sodan kokeneen naisen elämään silloin ennen ja nyt pitkän elämäkokemuksen jälkeen. Elämänmittainen ystävyys, joka lottien aikana on syntynyt on ollut arvokas asia. Kaikkien lottien kanssa ei luonnollisestikaan ystävästyty, mutta toimeen tultiin ja suhteet muihin lottiiin koettiin pääasiassa hyvinä ja yhteistyö lottien kesken hyvänä. Ilmavalvontatehtävät olivat yleensä aikuisten lottien tehtäviä, mutta tarvittaessa pikkulotat laitettiin suurempiinkin saappaisiin ja yhteistyöllä siitä selvitettiin.

”Siellä taivaalle katottiin ja kaikki varista isommat viestitettiin ilmavalvontakeskukseen././ Olihan se tietysti erilaista kuin kotona, ite piti huolehtia kaikesta ja vartiovuorot oli ympäri vuorokauden, yövuoroa. Meitä oli siinä 8-10 lottia” Leena 1928

Lottakomennuksilla tytöt saivat kokemuksen sekä itsenäistymisestä että vastuunotosta ryhmässä muiden lottien kanssa, kuten alaikäisenä ilmavalvontakeskuksessa lottana toiminut Tellervo muistelee. Lottana toimiminen on suomalaiselle naiselle ainutlaatuinen tapa toteuttaa vahvan naisen naistyyppiä. Vaikka lotat toimivat sotakoneiston miehisestä näkökulmasta tarkastellen miehille alisteisessa roolissa, voidaan silti jälkikäteen todeta, ettei Suomi olisi selvinnyt sodista ilman naisten työpanosta. Näen naisten sodan aikaisten naistyyppien olevan naismyyttien pehmeää ja sopeutuvaa naista monin kerroin vahvempia, mutta silti vaatimattomia. Naisille sotien aikainen suuri työmäärä oli hyvin verrannollinen myyttien naisilta edellyttämään kaksinkertaiseen suoriutumiseen. Oli suoriuduttava

kotirintamalla kotityövelvoitteista sekä myös maanpuolustuksellisista velvoitteista. Aineistoa analysoidessa sain käsityksen, että suoriutuminen otettiin osin itsestään selvyytensä, eikä liikoja kiitoksia odoteltu tai jaeltu. Kukaan haastateltavista ei korostanut omaa osallistumistaan maanpuolustukseen, vaikka siihen olisi tutkijan subjektiivisen käsityksen mukaan ollut syytäkin monessa eri elämän vaiheessa.

6 ELÄMÄ SOTAINVALIDIN PUOLISONA

Aineistossani kaikkia haastateltavia naisia yhdistävä tekijä on avioituminen sodassa vammautuneen miehen eli sotainvalidin kanssa. Avioliittoa muisteli 22 haastateltavaa, joista osa leskiä ja osalla aviopuoliso oli vielä elossa. Irmeli Hännikäinen (1998) on tutkinut sotainvalidien vaimojen elämää miestensä rinnalla ja hän määrittelee tutkimuksensa näkökulmaksi selviytymisen. Käsitteenä selviytyminen kytkeytyy elämänhallinnan kokonaiskäsitteeseen. Roosin (1987, 65–69) mukaan sisäinen elämänhallinta tarkoittaa erilaisiin elämäntapahtumiin sopeutumista, riippumatta tapahtumien luonteesta tai vaikeudesta. Määritelmä ulkoisesta elämänhallinnasta sisältää ajatuksen yksilöstä elämänsä kulun ohjaajana siten, etteivät siihen vaikuta hänestä riippumattomat tekijät. Ulkoisen elämänhallinnan keskeisinä takuina ovat henkisesti, taloudellisesti ja aineellisesti turvattu asema. Sota järkyttää sekä ulkoisen että sisäisen elämänhallinnan tunnetta.

Pysyvän vamman sai rintamalla noin 100000 miestä. Sodassa saatu ruumiinvamma merkitsi monessa tapauksessa hyvinkin suuria ja syvälle käyviä muutoksia miesten elämään. Vammautumisen ohella vaikutukset tuntuivat terveydentilan heikkenemisen ohella myös muun hyvinvoinnin alueella. Lisäksi tulivat ne vaikutuksen, jotka heijastuivat vammautuneiden lähiyhteisöön ja perheeseen. Vaimon huolenpitotehtävät lisääntyivät ja miehen toimintakyvyn heikentyminen loi tarpeen myös sukupuolten välisen työnjaon tarkistamiseen ja muuttamiseen. (Hännikäinen 1998, 14).

Aineistossani haastateltujen sotainvalidien vaimot kertoivat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta miestensä vaienneen sodan tapahtumista. Miehet saattoivat miesporukassa alkoholin vaikutuksen alaisena ryhtyä puhumaan, eli ympärille haluttiin samanhenkisiä ja saman kokeneita veljiä. Honkasalo (2000, 379–381) kirjoittaa sukupolvien välisten syvien erojen, joita voitaisiin kutsua yhteiskunnalliseksi ristiriidaksi, voivan olla syy sotainvalidimpien puhumattomuuteen. 1960-luvulla aikuistunut sukupolvi oli kansainvälistä ja rauhanliikkeeseen orientoitunutta, joka oli kyllästynyt viinan juomiseen ja siihen yhdistettyyn sotakokemusten kuulemiseen. Nuoruuden innolla syytettiin sodasta puhuvia rauhan vastaisuudesta sekä syyllistettiin sodassa olleita jopa siitä, että miksi he sotaan ylipäättään ryhtyivät. On hyvin ymmärrettävää, että tällaisessa ilmapiirissä paljon

itsestään uhranneet ja menettäneet sotainvalidit eivät halunneet sodasta puhua, varsinkaan kun heidän oma sukupolvensa ei kuulunut ”puhujien” sukupolveen.

Irmeli Hännikäisen tutkimuksista, joista viimeisin sodan aiheuttamista posttraumaattisista häiriöstä vuodelta 2015, tulee ilmi sotaveteraanien ja sotainvalidien yleinen haluttomuus muistella sodan ajan tapahtumia. Ehkä tapahtuneille asioille ei ollut selityksiä eikä sanoja. Koettiin, että sodassa yksi mies oli vain yksi muiden joukossa. Sodan aikaan saamat paineet ja paine päästä elämäsyryjään kiinni rauhantulon jälkeen olivat suuria, eikä kaikilla riittänyt voimia paineiden purkuun. Paineet ja traumat näkyivät miesten arjessa aggressiivisuutena, alkoholismina ja mielialan vaihteluina, joista ei kaikesta huolimatta puhuttu. Hännikäinen käyttää äärimmäisestä vaikenemisesta termiä onnellisuusmuuri, jonka taakse valheelliseen suojaan voitiin asettaa kaikki se paha ja tuska, mistä ei haluttu puhua. (Mt., 20–25). Hännikäisen tutkimuksen tuloksia vastaavia otteita löytyy myös minun käyttämästäni aineistosta. Sotainvalidimiehet saattoivat vaimojen kertoman mukaan väheksyä omia vammojaan suhteessa toisten pahemmin vammautuneiden vaurioihin. Omista asioista ei haluttu puhua, koska tunnettiin monta, jolle oli käynyt paljon huonommin. Ja oltiinhan sitä selvitty hengissä. Tästä syystä monelta jäi hakematta sotainvalidiprosentitkin, kuten haastateltava kertoo miehestään.

Monet sanoi Arvolle (nimi muutettu), että sinun pitäisi mennä hakemaan sitä, mutta Arvo meinas, että se on turhuus ja ne, jotka oli menettänyt jonkun raajansa sodassa, niin niille se kuului. Että pienillä asioilla ei ollut mitään merkitystä” Siiri 1928

Ainoina vaikenijoina aineistossani eivät olleet vain miehet. Myös vaimot saattoivat haluta vaieta tai vaientaa miehensä sotamuisteluita. Pitkän työuran kunnan palveluksessa sosiaalisihtheerinä tehnyt haastateltava muistelee, että aina kun miehet kokoontuivat miesporukassa, niin ”kohta ne jutut meni sotaan”. Haastateltava oli protestoinut miesten puheita ja tuominnut ainaisen sodasta puhumisen. Nyt hän ymmärtää tehneensä silloin suuren virheen ja katuen toteaa, että ”olisi pitänyt kaikki tallentaa jälkipolville ne kokemukset, mitä heillä oli”. Haastateltava jatkaa ” sitä ei vain osaa kuvata ollenkaan semmoisena kuin mitä se todella oli. Niinhän se on laulussakin, että kertokaa lapsenlapsille, että himmetä ei muistot saa”. Näen aineistoni naisilla vaikenemisen

toimineen selkeänä selviytymisstrategiana, jota nyt vanhuudessa vasta voidaan kriittisesti pohtia ja reflektoida sen vaikutuksia puolisoiden väliseen avioliittoon ja yhdessä elettyyn elämään. Aineistosta esiin noussut määrittelemäni sitkeän sinnittelijän naistyyppi pitää sisällään lukuisia selviytymisen erilaisia ilmentymiä, joista valinta vaieta ja kestää on ollut yksi tekijä selviytymistaistelussa sodan jälkeisinä vuosina.

Yksi haastatelluista oli avioitunut sotainvalidimiehensä kanssa vasta kypsällä aikuisiällä, muut perinteisemmässä avioitumisiässä. Haastateltavat ovat haastatteluhetkellä jo korkeassa iässä, osa leskiä jo vuosien takaa. Yhden haastateltavan sotainvalidimies on kuollut jo 44 vuotta sitten. Hänen muistelukerrontansa avioliitosta sotainvalidin kanssa sijoittuu elämään työikäisenä, eikä hänellä ole kokemusta vanhuudesta sotainvalidin kanssa. Tässä analyysissa avioliitto on siis nähtävä yleisenä käsitteenä, ei niinkään tiettyyn elämänvaiheeseen sijoittuvana tai läpi kaikki elämänvaiheet kestävä tekijänä. Haastateltavien avioliitot ovat hyvin eri pituisia leskeyden takia ja tästä syystä sotainvalidin vaimon naistyyppien hahmottaminen oli monimutkaisempaa. Avioliittoon liittyvä muistelukerronta saattaisi olla erilaista, mikäli haastateltavaksi olisi valikoitunut naisia, joiden puoliset olisivat kaikki edelleen elossa. Yhtä kaikki jokainen haastateltava on jossain elämänsä vaiheessa ollut avioliitossa sotainvalidin kanssa.

Sotainvalideja oli vuoden 2016 alussa elossa enää 3170 ja on oletettavaa, että pahiten sodassa vammautuneista ja korkeimman sotainvalidiprosentin saaneista monet ovat jo menehtyneet. Aineistoni naisten puolisoitten haastatteluissa puheeksi tulleet sotainvalidiprosentit ovat 10 %–55 % yhtä vaikeimmin vammautunutta lukuun ottamatta, jonka prosentit nousivat hiljalleen 90 % saakka. Selvää on, että matalampien sotainvalidiprosenttien vaikutukset arjen toimintakykyyn ovat erilaiset kuin täyden invalidiprosentin. Myös vammat ovat aina yksilöllisiä, kuten vammojen vaikutuksetkin niin vammautuneeseen itseensä kuin hänen läheisiinsä. Sotainvalideja ei voi kategorisoida yhden tyyppikategorian alle, vaikka heillä onkin yhteisinä nimittäjinä sodan kokeminen ja sodassa vammautuminen. Sotainvalidien vaimona olemisen on aineistoni naisia yhdistävä tekijä. Olen tämän teeman alle tyyppitellyt niitä sotainvalidin vaimona olemisen keskeisiä aineistosta esiin nousseita piirteitä. Jokainen avioliitto on erilainen, mutta myös yhteisiä nimittäjiä on löydettävissä. Analyysin kautta aineistosta esiin nousseita naistyyppijä on kolme: sotainvalidin vaimona hyvässä avioliitossa, avioliitossa sitkeänä sinnittelijänä sekä

viimeisimpänä nostan esiin omaishoitajuuden ilmenemismuodot tyypissä sotainvalidin vaimo omaishoitajana.

6.1 Onnellisena sotainvalidin vaimona

Haastateltavista yksi sanoi suoraan eläneensä erittäin hyvässä avioliitossa. Tämän avioliiton merkitykselliset tukipilarit olivat kaiken tekeminen yhdessä ja runsas puhuminen. Aviomies puhui ääneen myös sotakokemuksistaan, mikä oli aineistossani harvinaista. Mies halusi kerta toisensa jälkeen palata vuoden 1942 tapahtumiin, hän puhui niistä avoimesti ja paljon vaimolleen. Pariskunnan avioliitto näyttäytyi molempien tarpeet huomioon ottavana ja tunneilmapiiriltään hyvin lämpimänä liittona. Avioliitto oli sotainvalidimiehen toinen, hän oli haastateltavan tavatessaan leskimies ensimmäisen vaimon menehdettyä sairauden takia.

”Meillä oli todella hyvä, meillä oli todella hyvä, niinku se sano, että oot sä kyllä parasta mitä mun elämässä on koskaan ollut.” Helena 1925

Onnellisessa avioliitossa 44 vuotta elänyt pariskunta matkusti paljon pitkin Eurooppaa. He elivät selkeästi toisen sukupolven jälleenrakentajien elämää, ja elivät etukäteen jo kolmannen sukupolven elämäntyylisiin mukaan, olivat kansainvälisiä ja avoimia uusille kulttuureille. Haastateltava itse oli ennen avioliittoa jo matkustanut ulkomailla, ensimmäisen kerran vuonna 1942 Sveitsissä. Tämän jälkeen vielä kahdeksan kertaa läpi Euroopan junalla. Haastateltava muisteli avioliiton aikoja matkustelun ja tekemisen kautta ja avioparin yhteistä hyvinvointia pidettiin yllä puhumalla ja mitä ilmeisemmin myös sanoittamalla tunteet toinen toiselleen.

Onnellisen vaimon tyyppiä hahmotellessani kiinnitin haastatteluja analysoidessani huomiota myös haastattelijan puheeseen. Ensimmäisen sukupolven ihmiset eivät ole kovin tottuneita puhumaan tunteistaan. Vuodesta 1952 sotainvalidin kanssa naimisissa olleen toisen onnellisen vaimon naistyyppiä edustavan haastateltavan muistelukerronnassa on tasaisen myönteinen sävy hänen muistellessa avioliittonsa aikoja. Haastattelija kommentoi haastateltavan muistelukerronnan lopuksi, että: ” Teillä on vissiin ollut hyvä avioliitto ja hyvä elämä, työt on yhdessä sujunut?” Haastattelija tekee tulkinnan haastateltavan

kerronnan perusteella, jonka haastateltava vahvistaa muutaman sanan myönnytyksellä: ”Kyllä voi sanoa näin.” Nämä olivat niitä harvoja tilanteita haastattelussa, joissa haastattelija auttoi haastateltavaa tulkitsemaan ja sanoittamaan muistojaan.

Haastateltavalla oli muistissa päivä, jolloin oli tavannut tulevan miehensä ensimmäisen kerran, mutta hän kertoi päivän tapahtumista monipuolisesti mutta neutraalisti liikoja tunteilematta. Mainitsee ainoastaan muistavansa päivän hyvin tarkkaan. Haastateltavan avioliittoon on mahtunut raskaita asioita, kuten esikoistyttären kuolema. Tyttären syntymän aikaan hän muistelee pariskunnan olleen hyvin onnellinen, vaikka aineellista puutetta olikin ja asuinitilat hyvin pienet ja vaatimattomat ja perheessä muuta sairautta ja lähisukulaisten kuolemaa. Haastateltava ei ollut lapsen synnyttyä pois työnteosta, vaan mummu eli aviomiehen äiti hoiti vauvaa haastateltavan käydessä syöttämässä vauvaansa työnteon lomassa. Kaiken työntäyteisen elämän keskellä tytär sairastui äkillisesti. Asianmukaista sairaanhoitoa ei ollut saatavilla ja kunnanlääkärinä ei tohdittu pyhäpäivän aamuna häiritä. Tiedettiin, että kunnanlääkäri haluaa viettää äitienpäivän perheensä parissa. Iltapäivän aikaan tytär pääsi lääkärin tarkistettavaksi ja haastateltava lähti vielä sillä välin tekemään navettatyöt. Aivokalvontulehdus vei tyttären hengen ja muistona hänestä haastateltavalla on ainoastaan yksi valokuva kuolleesta lapsestaan.

*”Kaikesta huolimatta se oli onnellista aikaa, päivääkään en antaisi pois”
Anna-Liisa*

Haastateltava muistelee uskonvakaumuksen auttaneen eteenpäin. Hänelle vakaumus on suurta armoa oman vajavaisuutensa edessä ja positiivinen elämänasenne kuuluu muistelukerronnassa. Haastateltava eli yhteistaloudessa anoppinsa kanssa. Kodin kaikki työt hoidettiin yhdessä anopin eläessä lähes 100-vuotiaaksi. Sekä anopin että miniä luonteiden mukautuvuus ja pehmeys mahdollisti yhteishengen, jolla pidettiin perhe koossa ja kasvatettiin omien kuuden lapsen lisäksi puolison sisaren kaksi lasta.

*”Muistan yhden lauantai-illan, kun naapuri tuli käymään ja katsomaan
”teidän onnea, kun saatte peitellä kaikki omiin peteihin, kun eivät vielä ole
tuolla maailmalla.” Sitä pitäisi nauttia joka hetkestä, kattoa aina se parhain
puoli.” Anna-Liisa*

Sotainvalidipuoliso ei puhunut haastateltavalle paljoo sota-ajan muistoistaan, mutta ne eivät olleet myöskään tabu perheessä, vaan asiasta pystyi keskustelemaan. Mies oli joutunut sotaan nuorena lyhyen palvelusajan jälkeen. Mies nukkui hyvin, eikä hänellä ollut tarvetta turruttaa muistoja alkoholilla. Työteliäs elämä ja molempien aviopuolisoiden sopuisat luonteet auttoivat läpi vaikeiden aikojen. Sota-aikana saattoi samaan kylään osua liian monta kaatumiskuolemaa ja ryhmiä rintamalla ryhdyttiin sekoittamaan, etteivät kaikki mene samasta pitäjstä. Haastateltavan aviomies oli kestänyt vieraaseen sotaporukkaan joutumisen valittamatta.

”Ei se sota raaistanut, vaikka hän joskus kertoi kun oli konekivääriampuja, niin semmosia paikkoja, että siinä oli moni varmaan mennyt, mutta hän kesti sen.” Anna-Liisa

Pariskunnan myönteinen ja osallistuva elämäntapa jatkui ja puoliset olivat mukana sotainvaliditoiminnassa miehen kuolemaan saakka ja haastateltava vielä miehen kuoleman jälkeenkin.

Kolmas hyvää liittoa kuvaileva muistelija oli avoliitossa sotainvalidinsa kanssa. He tapasivat vasta haastateltavan aloittaessa rauhalliseksi suunnittelemaansa eläkepäiviä. Haastateltavalle liitto oli ensimmäinen ja hän jäi lapsettomaksi, sotainvalidimiehelle liitto oli kolmas edellisten vaimojen kuoltua sairauksiin. Tässäkin liitossa pariskunta teki asioita yhdessä, he matkustelivat ja hoitivat omakotitaloa. Yhteinen tekeminen ja ennen kaikkea haastateltavalle myös yksilönä mieluisa tekeminen, kuten puutarhanhoito olivat avioliittoon tyytyväisyyttä lisääviä seikkoja. Kypsällä iällä aloitettu yhteiselämä opetti haastateltavan ajattelemaan itsensä sijaan myös toista, sanomaan minän sijasta me. Haastateltava kertoi sotainvalidipuolisonsa olleen elämänviisas mies, joka oli kovien elämäkokemusten myötä muokkautunut ihmiseksi, jonka kanssa ei saanut turhaa riitaa aikaan. Mies puhui kokemuksistaan ja sodan vaikutuksista. Seuraavassa aineisto-otteessa haastateltavan kysymys on oleellinen.

”Haastateltava: Toisesta korvasta meni kuulo kokonaan!./ Silloinhan ei ollut vielä näitä kuulolaitteita, mutta sittenhän tuli näitä kuulolaitteita. On siitä apua, mutta on siitä haittaakin isommassa porukassa oli vaikeuksia

puheenporinan kanssa, mutta tuota niin. Kunhan ei takaapäin puhunut vaan edestäpäin. Sen jälkeen osasti suhtautua näihin huonokuuloisiin. Matti oli ihmisenä semmonen elämänviisas. Kun oli ollut kovia elämäkokemuksia, ei hänen kanssa saanut pahemmasti riitaa.

Haastattelija: Se näkyi semmosena, että hän ei kovettunut, vaan osasi ottaa elämän semmoisena kun vastaan tuli?

Haastateltava: Joo kyllä” Helga 1928

Puolison 15 % invaliditeetin aiheuttanut sotavamma oli tullut räjähtävästä luodista, joka oli osunut kypärään ja paineaalto oli vammauttanut korvan. Venäläiset tulivat yöllä uniin ja vatsavaivoja oli jäänyt liian tiukasta patruunavyöstä hoikalle nuorelle miehelle. Sodan traumaista puhuminen helpotti miehen oloa ja vaimo toteaa, ettei sodasta kukaan ole terveenä takaisin tullutkaan.

Onnellisen vaimon naistyyppin muistelukerrontaa kannattelee kerronnan myönteinen väre. Muistelu ei ole moderniin tapaan liioitellun positiivista, mutta eroaa selvästi aineistosta omaksi tyyppikseen. Suomalaisessa kansanperinteessä positiivissävytteinen naismyytti pitää sisällään kuvaa naisesta lämpimänä ja miehelleen alisteisena palvelijana, jonka elämän tarkoitus ja onnellisuus kulkee miehen hyvinvoinnin kautta. Naismyytin mukaista onnellista naista tarkastellaan kansanperinteessä siis miehen näkökulmasta, sellaisena kuin naisen tulisi olla täyttääkseen miehen vaatimukset. Aineistoni onnelliset naistyyppit vaikuttavat naismyyttiä vahvemmilta yksilöiltä. Heidän onnellisuutensa kuvastuu omien luonteenpiirteiden kautta, ja onnellinen avioliitto on yhtä paljon vaimojen aikaansaannosta kuin miesten. He eivät määritä naiseuttaan vain miehen kautta, vaan oman itsensä kautta. He olivat naisina olemassa olevia yksilöitä jo ennen aviovaimon statusta. Kieltämättä heillä on tutkijan näkökulmasta katsottuna käynyt avio-onni myötä, sillä heidän miehensä ovat olleet sotainvalideja, joille sota-ajan tapahtumat eivät ole olleet tabuja. Miehet eivät ole turruttaneet sotatraumojaan alkoholilla, eikä alkoholinkäyttö tai kotona aggressiivisesti purkautuvat sotatraumat ole olleet osa onnellisen naistyyppin elämää. Myöskään puhumattomuuden ja tabujen verho ei ole varjostanut onnellisen naistyyppin elämää. Onnellisuuden määrittäminen on hyvin monitasoinen tapahtuma ja syvimmän

onnellisuuden katsotaan aina olevan lähtöisin yksilöstä itsestään. Muut seikat, kuten miellyttävä avioliitto ja toimiva parisuhde ovat onnellisuutta lisääviä seikkoja, mutta ei niinkään sen alkulähde.

6.2 Sitkeänä sinnittelijänä

”Siihen aikaan ei ollut tapana erota”. Näin kuvaa pahasti alkoholisoituneen sotainvalidin vaimo ensimmäistä avioliittoaan ja syytä siihen, miksi jaksoi aika ajoin hyvin huonona ja onnettomana näyttäytyvässä miehen rankan alkoholismin hallitsemassa avioliitossaan vuodesta toiseen. Haastateltava muistelee ensimmäisen miehensä kanssa elettyä kovaa elämää monin sanakääntein:

*”Yritettiin jatkaa, mutta ei siitä tullut mitään, yritettiin kaikella tavalla jatkaa. Sitä se aina humalassa hoki, että kun isä meni niin silloin meni kaikki” Vieno
1926*

Muistelijan puoliso oli menettänyt sodassa oman isän ja menetyksen aiheuttama trauma vei mieheltä toimintakyvyn ja voimat kantaa vastuuta omasta perheestään. Tästä voi päätellä, että mies kannatteli omaa identiteettiään isänsä kautta, eikä koskaan ehtinyt kasvattaa itselleen omaa aikuisen miehen identiteettiä ja minuutta. Haastateltava sai kannettavakseen vastuun ainoasta pojastaan ja sen lisäksi omasta ikääntyneestä äidistään. Haastateltava oli tehnyt lupauksen itselleen, että mikäli pojan ollessa 16-vuotias mies vielä juo, ottaa hän eron. Tämä ennustus kävi toteen ja pojan täytettyä maanantaina kuusitoista vuotta, haki haastateltava keskiviikkona eroa. Sitkeä sinnittelijä kantoi yksin vastuun työnteosta ja tienaamisesta työskennellen päivät tehtaalla ja illat talonmiehenä. Mies ei koskaan osallistunut perheen elatukseen työtä tekemällä, eikä auttanut haastateltavaa talonmiehen työtehtäviin kuuluvien huolto- ja lumitöiden kanssa. Haastateltavan pahoinvointi ja avioliiton vaikeus ovat muistelukerronnassa lähes käsin kosketeltavan läpitunkevia. Hän kuvailee sitä hetkeä, kun ymmärsi, että sinnittely loppuu tähän:

”Se yritti joskus olla töissä. Minä pääsin töihin, niin sitten ei tippunut rahaa yhtään, kaikki oli minun hallussa. Toistakymmentä vuotta me yritettiin olla yhdessä, sitten minä menin henkisesti niin loppuun, että minulta olisi terveys

mennyt. /../ Mä melkein vain itkin ruokatunnit, meillä oli asunto ja menin alakertaan. Isä oli kuollut jo silloin, niin aivan kuin isä olisi istunut keittiössä, mulla on vieläkin se silmissä: Vieno kuule, minä olen sinun kanssasi, että ota ero. Silloin minä otin, sain semmoisen voiman, kun mä tulin sieltä. En minä saattanut syödä, kun oli niin paha mieli. Minä otin heti puhelinluettelon ja ensimmäinen tuomari ei vastannut, toinen tuomari vastasi./../ Asumuseroa en hae vaan avioeroa.” Vieno 1926

Edellä mainitun haastateltavan kokemukset vaikeasta avioliitosta ja vaikeasta roolista sotainvalidin vaimona olivat aineistossa poikkeuksellisia. Hänen kohdallaan sitkeän sinnittelevän vaimon rooli toistuu uudelleen seuraavan avioliiton myötä. Haastattelua tehtäessä aviomies on 93-vuotias, sodassa sirpaleista vammautunut mies, joka ikääntymisen myötä on sairastunut henkisesti. Aineistosta saa sen käsityksen, että avioliitto on ollut alkuvuosina vähintään normaali, mutta henkisen sairastumisen myötä haastateltavan kärsimykset ovat alkaneet uudestaan. Häneen kohdistuu perusteetonta epäluuloa ja mustasukkaisuutta.

”Ei ilkee sairasta miestä panna pois, kun se ei ite halua. Sitten kun ite haluaa, niin sitten saa mennä, mutta kun ei halua mihinkään. Minä olen tämmöisessä jamassa ja se on mulle henkisesti raskasta./../ En minä oikein voi, kun olen ite valinnut tuon miehen niin valittaa. Avioliitto on avioliitto. Ei mulla ole luontoa sanoa, että sinun pittää tästä lähteä pois. Se tekee minulle mahdottoman paha, mutta minä en kestä sitäkään, että tämän vaihtoehdon olen valinnut, että minä kärsin.” Vieno 1926

Sinnittelijä ja selviytyjä kertoo rankoista elämäkokemuksistaan, mutta äänessä on kuultavissa kiitollisuus pieniä asioita kohtaan. Kiitollisuus pojasta ja kyky nauttia elämän hyvistä puolista ovat tekijöitä, jotka kannattelevat sinnittelijän ja selviytyjän läpi elämän myrskyjen. Haastateltavan tyyli puhua ensimmäisestä pahasti alkoholisoituneesta miehestään on asiat ja tuskat rehellisesti kertova. Samoin hän kuvailee toisen aviomiehensä sairastumista henkisesti ja kaikkia niitä oireita ja kärsimystä, joita sairaus on elämän viimeisiin vuosiin tuonut. Samanaikaisesti hän osaa löytää miehistä positiiviset puolet tai mahdolliset syyt, miksi heille on näin käynyt. Ensimmäinen mies saa ymmärrystä osakseen

isän menetyksen ja muiden raskaiden elämäntapahtumien vuoksi. Samoin saa toinen mies. Molemmilla miehillä taakkanaan sodan käynti ja sodassa vammautuminen.

”Mulla omatunto taistelee siinä, että kun se on veteraani, liian nuorena ollut paleltumassa siellä. Nyt ne (sodan jäljet) tulee esille, kun ne on vanhoja./../ Mutta se tuntuu niin pahalta nyt, kun se on niin sulkeutunut luonne. Monesti oon sanonut, että puhu, jos sulla on paha olla, että se helpottaa. Sinun on hyvä sanoa, kun sä voit puhua, mä sanoin, että sulla on yhtä lailla kieli. Jos joku kiikastaa niin puhu, mutta kun se on niin vähäpuheinen. Se ilmenee nyt tällaisessa muodossa./../ Se ei ole pohjimmiltaan aggressiivinen eikä väkivaltainen, joka kerta kun olen kassien kanssa lähtenyt yöksi kylään se on sanonut, että älä lähde. Mutta kun minä en tohdi, kun en tiä sitten, että mitä tapahtuu” Vieno 1926

Sinnittelijä ja selviytyjä on nainen, joka on myös kyennyt pyytämään ja vastaanottamaan apua. Hänellä on kykyä suunnitella tulevaa ja haastattelunkin hetkellä haastateltava pohtii, että jaksaisi loppuelämän miehensä kanssa, mikäli saisi vaihtoa (tulkitsen sen tarkoittavan intervallihoitoa miehelle). Hän hyväksyy tilanteensa ja sen, että on itse miehensä valinnut, eikä syytä muita ihmisiä tai ulkoisia olosuhteita elämänkohtalostaan. Muistelemalla hyväksyvään sävyyn raskaita elämäkokemuksia voi haastateltava saada kokemuksen riittävän hyvästä elämästä ja sitä kautta voimia jatkaa eteenpäin. Sitkeän sinnittelijän naistyypin muistuttaa suomalaisen kansanperinteen ihannekuvaa naisesta, mutta hänessä on merkittävää sitkeyttä, jota ei passiivisessa naismyytin kuvassa ole. Hän on enemmänkin aktiivinen ja kärsivällinen nainen, joka luovuttamatta jatkaa käsittämättömän vahvana eteenpäin. Hän on uhrannut elämänsä muiden puolesta ja kuudentoista vuoden ajan parhaat nuoruusvuotensa uhrasi avioliittoon alkoholisoituneen miehen kanssa lapsensa tähden. Uhraus voi nyt vanhuusiässä tuntua turhalta, mutta lohtua tuo uhrauksen syyn eli oman lapsen menestyminen elämässään. Onnea sitkeälle sinnittelijälle tuo se, että oma lapsi on löytänyt paikkansa elämässään ja sinetöi oikeaksi valinnan jatkaa avioliittoa tuhon merkeistä huolimatta. Muistelukerronnalla haastateltava voi rakentaa ja korjata oman identiteettinsä haavoja ja minäkuvaansa eheämmäksi. Toisessa avioliitossaan hän on saanut toimia äitipuolen roolissa. Sitkeyttä jatkaa liittoa tuo myös se seikka, että toisen aviomiehen lapset tukevat haastateltavaa tässä vaikeassa elämäntilanteessa henkisesti

sairastuneen miehen iäkkäänä puolisona. Haastateltava saa tarvitsemansa tunnustuksen sitkeydestään miehen lapsilta ja samalla tunteen, että tekee moraalisesti oikein, kun omasta kärsimyksestään huolimatta sinnittelee aviomiehensä rinnalla.

Jokainen haastateltava sopii tavalla tai toisella sitkeän sinnittelijän naistyyppiin. Luvun alkuun päädyin esittelemään kaikkein vahvimmin esiin nousseet tarinat, mutta esittelen aineistosta toistuvien lukukertojen jälkeen hioutuneita otteita, joista löysin tarkemmin analysoituani selkeitä sitkeän sinnittelijän naistyypin piirteitä. Näitä ovat esimerkiksi uskomukset ja nykyäänkin käytössä olevat voimaannuttavat ajatukset, joiden avulla vaikeimmistakin tilanteista voi koettaa selvitä. Miehensä sodassa haavoittumisen vaikutuksia arkipäivään pohti eräs haastateltava maaseudulla aivan tavanomaisen työtehtävän kautta ja nopeasti kuittasi ongelmallisen tilanteen selviämistä tukevalla ajatuksella.

Se, kun Pekka (nimi muutettu) oli haavoittunut, niin se ei tahtonut pystyä laittamaan heinäkeppejä pystyyn. Se oli kova paikka Pekallekin. Minkä sille mahtaa, sen vain piti mennä sillälaililla.” Liisa 1922

Miestensä kuolemaa ja äkillistä leskeksi jäämistä muistelleet naiset oli haastateltu poikkeuksellisesti yhdessä, jolloin he pääsivät vahvistamaan toinen toisensa tunnetta selviytymisestä. Naiset käyttivät selviämistä tukevaa lausetta heti tasapainottaakseen raskaan asian toteamisen aiheuttamaa tunnetilaa. Miehen kuolema ja leskeksi jääminen oli molempien kohdalla tapahtunut nuorella iällä.

”Kyllä se semmonen tilanne on, että ei tahdo muistaa yksityiskohtia, mitä siihen liittyy. Sitä on halunnut poistaa ajatuksista kaiken semmoisen, mitä ei halua muistaa.” Sanna 1926

”Niinhän sitä sanotaan, ettei se enempää anna kuin mitä jaksaa kantaa. Onhan elämässä hyviäkin puolia, juuri se ettei ole sitä sairasta kumppania, että se aiheuttaa semmoisen tietyn huolen.” Edla

Molemmat naiset olivat puolison vielä eläessä sekä leskeytymisen jälkeen kertomansa mukaan jaksaneet arjen haasteiden keskellä nuoruuden voimalla. Miesten eläessä sotainvalidien vammat olivat vaikuttaneet miesten toimintakykyyn ja aiheuttaneet vaimoille ylimääräistä työtä ja huolta. Naisille oli ollut selvää, että he itse huolehtivat miehestään. Toinen haastateltavista oli yrittänyt etukäteen varautua puolison mahdolliseen ennenaikaiseen kuolemaan, mutta siitä huolimatta se tuli väärään aikaan ja kovana shokkina. Lähiomaisten tuki, omien lasten ja leskeytymisen aikaan vielä elossa olleiden omien vanhempien on ollut merkittävä selviytymistä edistävä seikka. Välähdyksen miehensä sodan vaurioista antaa vuonna 1953 naimisiin mennyt haastateltava. Sitkeä sinnittelijä kertoo vanhuuden tuovan mukanaan omia ongelmiaan ja selviytyminen ilman omien läheisten apua olisi vaikeaa.

”Pekka (nimi muutettu) kun on invalidi ja se saattaa päivittäin muuttaa ihmistä, niin se on vähän hankalaa, mutta yritetään nyt mennä eteenpäin. Nyt tarvitaan apua, tauti on pullahtanut pintaan. Puolison toimintakyky on heikentynyt” Vilma 1928

Haastateltavan vahvuutena on ollut eteenpäin katsominen ja sinnikkyys. Mutta vahvuudeksi näen myös kyvyn tunnistaa avuntarve ja pyytää apua tässä elämänvaiheessa, kun omat voimat eivät enää riitä. Apua on saatu sotainvalidien veljesliitolta ja omaisilta. Haastateltava myös toteaa vaikenemisen olleen osa sitä ja tulkitsen hänen viittauksen selviytymiseen. Sitkeän sinnittelijän naistyyppiä kuvaa myös naismyyttien ihannoima naiseuden piirre, joka on mukautuvuus ja periksiantavuus. Naiset ovat asettaneet perheen hyvinvoinnin omansa edelle. Tai ehkä voisi tulkita naisten ajattelleen siten, että perheen hyvinvointi on heidänkin hyvinvointiaan. Lapset ovat luonnollisesti olleet tärkeässä asemassa naisten elämässä ja lasten kautta muistellaan koko elämänsäkokonaisuutta. Mukautuvuudesta ja ensimmäisen sukupolven naisen vaatimattomuudesta sekä suhteesta anoppiin kertoo seuraava aineisto-ote, jossa kerrotaan kaikkiaan neljän tytön syntymisestä perheeseen.

”Kyllä se vähän muutti (elämää), mummu valitsi nimet, sillä oli niin vankat nimet. Kaikki, mitä minä esitin oli sopimattomia nimiä. Ajattelin, että laitetaan semmoiset nimet, mitä mummu tykkää.” Siiri 1928

Anopilla on ollut suomalaisessa kansanperinteessä vahva asema ja omistussuhde poikaansa. Koska nainen on ollut olemassa vain miehen kautta tai pikemminkin saanut oikeutuksen olemassaolonsa (Apo 1999, 9–23), voidaan katsoa anopin pitäneen lujasti kiinni oikeudestaan poikansa asioihin ja elämään tästäkin syystä.

”Semmonen sillä mummulla oli, että kun koulu loppui ja tytöt (4kpl) tuli todistusten kanssa kotia niin mentiin kamariin ja verrattiin mummun todistukseen, että onko niin paljon kympejä kuin mummun todistuksessa. Ja se ei ollut hyvä jos ei ollut. Tytöt sanoo vieläkin, että se oli joutava ja vastenmielinen asia, kun piti mennä sinne.” Siiri 1928

Maaseudulla äidin ja aikuisen pojan suhteen kansanperinteen mukaiset ilmenemät tulivat esille erityisen voimakkaasti. Nuori nainen meni vaimoksi maataloilille, joissa asui vielä edellisen sukupolven jäseniä ja joutui etsimään paikkaansa uudessa elintavassaan. Se ei ole aina ollut helppoa. Anopin tarve kontrolloida omaa elämäänsä poikansa elämän kautta heijastui ikävästi lapsenlapsiinkin. Anoppi etsi olemassa olonsa oikeutusta paikoista, joissa se ei enää ollut edes ajankohtaista ja jäljelle jäi vain tunne mummun ilkeydestä. Naisten toisarvoisuutta suhteessa miehiin eivät siis ylläpitäneet ainoastaan miehet ja yhteiskunnan rakenteet, vaan myös naiset toinen toiselleen. Naisen arvon alentamista toisen naisen taholta voidaan katsoa myyttien mukaisen naiskuvan lähes kaksinkertaisella täyttämällä. Naiskuva toteutettiin pahimmillaan kritiikittömästi ja ajattelematta sen vaikutuksia naisiin yksilöinä.

6.3 Sotainvalidin vaimo omaishoitajana

Perinteisin naismyyttien mukainen täydellinen nainen on nainen hoivaajana. Naisen ruumis on tehty hoivatyötä varten ja naismyytin mukainen pehmeä, mukautuva ja uhrautuva naisluonne tukee naisen hoivaroolia. Omaishoitajuuden käsite on verrattain uusi, vaikka omaishoitajuus on ollut olemassa yhtä kauan kuin ihmiset ovat toisistaan huolehtineet. Sosiaalipolitiikassa lain määrittelemänä (Laki omaishoidon tuesta 937/2005) omaishoitajuutena nähdään hoitosuhde, jolla hoitajan ja kunnan välisen sopimuksen mukaisesti korvataan yhteiskunnan antama hoiva hoivan tarpeessa olevalle yksilölle. Omaishoitajuus on yhteiskunnalle edullinen tapa suoriutua hoivavelvoitteestaan hoivaajan

ollessa hoivattavan lähiomainen. Omaishoitajan ja sitkeän sinnittelijän naistyypillä on paljon yhteistä. Omaishoitajuutta tässä tutkielmassa tarkastellaan laajemmasta näkökulmasta sisältäen kaiken sen maininnan hoivasta ja hoivavelvoitteesta, jotka haastateltavat aineistossa tuovat esille. Maininnat vaihtelivat haastattelijan kiteytyksestä pidempiin kertomuksiin. Lyhyimpänä voi nähdä erään haastateltavan vastauksen. Haastattelijä summasi pariskunnan loppuelämän kauniisti seuraavaan lauseeseen: ”Nyt kun ikää on kertynyt, asutte edelleen tässä kauniissa rivitalossa ja olette vuorotellen toinen toisenne omaishoitajana”, johon haastateltava vastaa: ”Joo”. Tutkija ei voi olla täysin varma, miten haastateltava omaishoitajuuden käsitteen näkee, mutta kommentissa kiteytyy puolisoiden olemassa olo toisiaan varten ja toisiaan tukien. Omaishoitajuus siitä näkökulmasta on ensimmäisen ja toisen sukupolven naisille itsestään selvä asia. Kuten jo aiemmassa sitkeän sinnittelijän naistyypissä tuli esille, naisilla on käsitys avioliitosta velvoittavana asiana, jonka asettamista vaatimuksista ei kevyin perustein väistyä. Toisen puolison hoivan tarve otetaan asiana, joka tulee hoitaa.

”Sille jäi 30 % invaliditeetti. Viimeisen elinvuotensa oli Kannuksen veljeskodissa, kun vaivat paheni vain. Se oli ollut Ruotsissakin hoidettavana. Kun oli Tornion kohdalla haavoittunut saksalaisia vastaan. Mahasta oli ammuttu läpi././ Haittasi töissä, aina oli tuskaista ja kipeää, lääkäri sanoi, että vanhemmiten ne vain pahenee nuo sotavammat././ Viisi vuotta piti petiin hoitaa, kävihän sitä sairaanhoitajiakin ja kylvetysapu kävi kans. Yöhoito oli minun vastuulla.” Martta 1924

Haastateltava ei korosta eikä glorifioi omaa osuuttaan puolison hoidossa. Hän vain toteaa sen. Eräs haastateltava hieman häpeillen kertoo, etteivät ole miehen 25 % invaliditeettiprosentista koskaan kellekään puhuneet tai hiiskuneet. Hän kertoo, että ovat itse maksaneet hoitajalle toista tuhatta, mutta keskeyttää välittömästi muistelun tähän, eikä halua jatkaa. Pärjäämisen eetos on ensimmäisen ja toisen sukupolven naisilla hyvin vahva. Toisten haastateltavien on vaikea tuoda esille omaa tai puolisonsa avuntarvetta.

”Niin se oli semmonen 10 %, sillä oli sirpale. Se sen vei hautaan asti. Sitä oli tietenki siinä näkyi semmonen iso kolo. Tottapa sitä en minä sitäkään, sen voin

nyt sanoa heti, että niistä sota-ajoista ei meillä puhuttu. Sekin on minulle aivan vieras asia, että minkä takia se lonkkaan jätettiin se sirpale.” Aune 1923

Sama muistelijä jatkaa velvoitteestaan omaishoitajana.

”84- vuonna ukko kuoli, sairasti sitten sitä syöpää. Olin omaishoitajana. Kauanhan se oli semmoista, että ei sitä tienny, sitä kun ei saa ilmi, sitten vasta kun ei mittään voi, niin saa selville. Kauan oli huonokuntoinen, sitten se lopulta selvisi, että se on syöpä. Se oli keuhkoissakin, se leikattiinkin, sitten se virkistyi niin, että se oli aika hyvässä kunnossa. Sen vuoden verran kotonahan se oli, siinä piti hoitaa. Ei niistä silloin puhuttu mittään niistä kotihoitajista, sitä pidettiin luonnollisena, minä hoidin sitä niin kauan, että se tuli niin huonoksi, ettei sitä voinut enää kotona hoitaa./../ Kylläkai se oli kovasti hoidettava. Monet ihmiset, jotka kävi, niin sanoi, että on se kumma kun noin sairas on ja yksin hoitaa vaan. Kyllä minä sen kanssa pärjäsin, mulla ei ollut muuta työtä.” Aune 1923

Omaa omaishoitajan hoitourakkaa voi olla helpompi arvioida ulkopuolisten mielipiteiden kautta. Sodan kokeneen naisen sukupolven naisen tehtävä ei ole töitään luetella tai arvioida, vaan niistä on suoriuduttava. Sallitumpaa on, mikäli arvio tulee muiden suusta. Tässä haastatteluotteessa myös haastattelijä vahvistaa haastateltavan omaishoitajuuden raskauden kommentoimalla hoitotyön määrää: ”Se oli varmaan sillai raskasta, että piti kovasti hoitaa miestä.” Yksi haastateltava oli jo lapsesta saakka toiminut hoivatehtävissä ja saman hoivaajarooli seurasi häntä läpi elämän. Haastateltava hoiti tuberkuloosin runteleman veljensä, kunnes veli 22-vuotiaana kuoli. Hän toi ruoat vuoteeseen, laittoi pistokset ja lääkitykset.

” Se oli aivan oikea ratkaisu, että olin kotona ja tein tehtäväni. Sielläkin olis tullut katastrooffi, jos ei olis ollut montaa auttajaa. Ei äiti olis jaksanut, kun sillä oli nivelrikkopolvet jo silloin.” Elma 1930

Hoitotyö jatkui oman sydänsairaana tyttären hoivaajana. Hän eli neljän elonvuoden ikäennusteesta huolimatta nelikymmenvuotiaaksi. Tyttären kanssa haastateltava kertoi valvoneensa yötä päivää ja osallistuneensa myös oman isänsä hoitoon.

”Se kuului siihen aikaan, ei niitä sairaalapaikkoja ollut ja sekin olis maksanut hirveästi. Oli pienet tulot karjasta ja kun piti suorittaa niitä ostoja. Kaikenlaista kampeita.” Elma 1930

Haastateltavan huomautus ajan hengestä kertoo ajallisten kerrostumien näkyvyydestä muistelukerronnassa. Jälkikäteen ajateltuna haastateltava saattaa itsekin ihmetellä työtehtäviensä määrää, mutta menneen ajan henki ja vaatimukset naisia kohtaan on sisäistetty hyvin. Haastateltavat naiset ovat parhaimmillaan hoivaavan naismyytin ruumiillistumia.

”Rintamalta kuului kaikkea, siellähän mun mieskin haavoittui, aika pahasti. Häneltä meni tuota niin oikea keuhko, meni sirpale selästä ja repi oikeankeuhkon./../ Toisinaan oli henki niin ahtaalla, että tuntui, että siihen menee. Välillä se oli aina sairaalassa, mutta kotona mä hoidin sitä. Kun ajattelee, että minkälaista oli, kun ei ollut mitään mukavuuksia meillä, niin hoitaa siinä miestä ja vielä saunottaa. Ulkosauna oli./../ Kyllä sitä jaksoi, sitä vielä hoiti, eikä sitä aatellu silloin vielä nuorena siitä enempää. Enkä mä sitä aatellu yhtään, että mä jätän sen yksin.” Elma 1930

Sotavammojen aiheuttamasta suuresta hoivataakasta huolimatta mies ei puhunut sotakokemuksista vaimolleen. Ainoana kokemuksena mies oli kertonut, että oli sodassa haavoittuneena toivonut kuolemaa. Painajaisunet muistuttivat sodan kauhuista, mutta kokemuksista vaiettiin. Haastateltavan oma työelämä oli alkanut vasta miehen kuoltua eli sitä ennen hänen työmaansa oli ollut kotiympäristö. Lapsettomaksi jääneen naisen työpaikkoina toimivat miehen kuoleman jälkeen pääosin rakennustyömaat. Ilman koulutusta jäänyt käsistään taitava nainen teki mitä osasi, paljon käsitöitä ja hoiti vielä sisarensa tyttären lapsiakin. Haastateltava rakentaa omaa naiseuttaan hyvin pitkälle hoivan käsitteen kautta ja tästä saattaa johtua se, ettei hänen muistelukerronnastaan nouse esiin

hoivaan liitettyjä negatiivisia elementtejä, kuten uuvuttavuutta ja oman itsensä unohtamista. Verrattain nuorena leskeksi jäänyt nainen oli tyytyväinen omaan elämäänsä.

”Mä en ollu kuule kun kuusikymmentä. Olis helposti voinut ottaa toisenkin miehen, mutta enpä viihtiny ottaa. Kyllä ne jokku miehet kiusas, että kyllä sinun pitäis ottaa joku mies, sanoin, että joojoo. Eikö mä heti aattelin silloin, että mä en ota toista miestä, eikä tosiaan kukaan oo kaupannut ihtiänsä. Ei ole tullut vastaan kettään, niin sitä on pitänyt olla yli kolmekymmentä vuotta yksin. Niin se on vain mennyt se aika.” Meimi 1923

Maaseudun naiselle, ensimmäisen ja toisen sukupolven työteliäälle naiselle on hoivatehtävä saattanut näyttäytyä myös taivaasta käsin annettuna. Tällöin hoivaaminen on toiminut erityisenä elämänsisältönä ja itsestäänselvyytenä, joka on pahimmillaan oikeuttanut miehen suvun kieroilut ja jopa miehen väkivallan vaimoan kohtaan. Suvun jäsenet olivat perintöä vaatiessaan odottaneet miehen kuolevan sotasairaalassa vammoihinsa, mutta näin ei käynytkään, vaan mies meni jopa naimisiin. Suku jatkoi piinaamistaan, epäili pariskunnan lapsen isän olevan parin vihkineen papin. Tilanne kulminoitui eräänä päivänä väkivaltaan.

Minä oli lypsyllä ja Kauno (nimi muutettu) oli koko päivän siskonsa luona ja se tuli, se kiskas sen navetan oven, että siinä ei säppi ei mitään pistänyt. Se sillä kovalla monolla potki ja repi minua, minä aattelin, että menen naapuriin pakoon, mutta ei. Kyllä se pystyi sai minut kiinni, en päässyt mihinkään pakoon. Nokasta mulla tili veri ja mulla olikin lääkäriaika tilattu silloin. En mä voinut lääkärille sanoa. Se piti salata.” Hanna 1921

Tapahtunutta silmitöntä väkivallan tekoa ei koskaan käsitelty aviopuolisoiden välillä, eikä haastateltavalle selvinnyt, mikä teon lopullisesti laukaisi. Hän epäilee sukulaisten miehensä mieleen manipuloimia ajatuksia lapsen isyydestä sekä naisen sopimattomuudesta sukuun. Kenties sodallakin on ollut vaikutuksensa, mutta päällimmäisenä haastateltavalla on edelleen epä tietoisuus. Mies oli pahasti alkoholisoitunut, mutta pojan jälkeen syntyneen tyttären täytettyä kaksi vuotta mies raitistui. Puolison sotainvaliditeettiprosentti oli lopulta

55 % ja tästä saadut korvaukset auttoivat selviämään taloudellisesti. Henkinen selviäminen oli vaikeampaa.

”Haastattelija: Kertoiko hän niistä sotakokemuksistaan?”

Haastateltava: Ei, ei kertonut. Tätä mä justiin aina aatteli, en muista minkälainen tilanne se oli kun sanoin Kaunolle (nimi muutettu), että ei sota nyt ainakaan kokonaan ollut minun syytä. Täälläkin (kuntoutuksessa) mä oon kattonut miehiä, kun ne istuu kiikussa ja kyyristelee, kun lentokoneet mennee./../ Sitähän mä sanoin, että luojaa ossaa järjestää niin ovelasti, mun piti tuolle Kaunolle joutua hoitajaksi.” Hanna 1921

Edellä mainittu omaishoitajan naistyyppi on hyvin vahvasti myös sitkeän sinnittelijän naistyyppiä. Valitsin tyyppitellä hänet omaishoitajan naistyyppiin haastateltavan oman määritelmänsä mukaisesti. Luoja oli antanut haastateltavalle tehtäväksi Kaunon hoitamisen, koska taakkaa ei välttämättä muuten olisi kestänyt. Luojan antama hoivatehtävä on auttanut paikantamaan omaa paikkaa maailmassa.

Haastatteluissa tuli esiin myös tavanomaisempia vanhenemiseen liittyviä syitä toimia omaishoitajana. Aivoverenvuodon aiheuttamat kävelyn vaikeudet saattoivat johtua korkeasta iästä. Syöpä saattoi viedä puolison lyhyessäkin ajassa. Vanhuus on heikentänyt toimintakykyä ja samassa suhteessa avun tarve on kasvanut. Vaimo on tottunut huolehtimaan kotitalouden töistä, niin sanotuista perinteisistä naisten töistä, joista hoivatyö näyttäytyy keskeisenä.

”Ei se niin hoidettava ollut, kyllä se ihte sen rollaattorin kanssa kuluki, mutta sitten niin meni, että vaippa piti yöksi laittaa. Kyllä mä sain sitten sen 410€ siitä hoitamisesta. Pitihän se vaatteet laittaa päälle tai alustaa ainakin, mutta se oli niin omatoiminen, yritti aina ite.” Oili

Ainoastaan yksi haastateltava toi esiin yhteiskunnalta saamansa korvauksen omaishoitajana toimimisesta. Omaishoidon tuki lienee sodan kokeneiden naisten keskuudessa yksi alikäytetyimpiä sosiaaliturvan muotoja. Nainen saattoi olla sivussa

työelämästäkin hoitovelvoitteensa takia, mutta toteaa tehneensä hoivatyötä omaishoitajana ilman avustusta vapaaehtoisesti. Sotainvalidin vaimo omaishoitajana on naistyyppi, jossa syvästi kiteytyy suomalaisen kansanperinteen positiivisen naismyytin vaatimukset naiseuden toteuttamiselle. Nainen asettaa toisen ihmisen hyvinvoinnin itsensä edelle ja uhraa oman työssäkäyntinsä ja omat harrastuksensa hoitotyölle. Sotainvalidin vaimon omaishoitajan naistyyppin määrittely on tapa osoittaa yksi sodan suurista seurauksista suomalaiselle naiselle. Samalla se on tapa nostaa esiin suomalaisten naisten sotien eteen tekemää työtä.

6.4 Iäkäs nainen taakkojensa kantajana ja kaikesta huolimatta tyytyväisenä elämäänsä

Vanhuuttaan sekä elettyä elämäänsä sodan kokeneena naisena ja sotainvalidin puolisona tämän päivän näkökulmasta muisteli kahdestakymmenestä kahdesta haastateltavasta kahdeksantoista. Aineisto oli loppuelämän muisteluiden kohdalla huomattavan lyhyt ja tiivistetty. Viimeisin haastatteluteema, jolloin haastateltavat loivat katsauksen elettyyn elämään, sen kohokohtiin ja raskaisiin aikoihin oli kaikkien kahdeksantoista muistelijan kohdalla poikkeuksetta samankaltaisesta näkökulmasta kerrottua muistelua. Naistutkimuksen näkökulmasta voin nostaa ilmaan kysymykseni siitä, että kuinka paljon sukupuoli, sukupolvi ja naismyyttien asettamat vaatimukset tosiasiaassa vaientavatkaan ja mukauttavatkaan naisten kerrontaa?

Perinteisin naismyytti, eli äitimyytti oli hyvin vahva naisten muistelukerronnassa. Lasten hyvinvoinnin kautta löydettiin tasapaino omaan elämään ja naisille oli hyvin tärkeää, että lapset olivat löytäneet ”oman paikkansa” elämässä. Oman lapsen kuolema oli sen kokeneille haastateltaville elämän raskain tapahtuma, jonka varjoon jäivät sodankin kurjuudet. Oman lapsen menettäminen teki selkeimmän särön siihen identiteettiin, jota naiset muistelukerronnan avulla rakensivat. Lapsen kuoleman lopullisuus ja tuskallisuus todettiin juuri sellaisena kuin se on ja sitä pyrittiin kuvaamaan hyvin vähillä tasapainottavien lauseiden käytöllä. Voi olla, että äitimyytti on niin vahva, että se kantaa muistelijaa ilman tarpeetonta kerronnan aikana tapahtuvaa kokemuksen ”mitätöintiä”. On yleisesti hyväksyttyä, että oman lapsen menetys voidaan katsoa pahimmaksi menetykseksi, jonka äiti voi joutua kohtaamaan.

Tyytyväisyyden aiheet liittyivät elämän perusasioihin ja tyytyväisyys elettyyn elämään nähtiin tärkeänä asiana. Kokemukset menneiden aikojen kylmistä talvista ja talvisodan haasteet miesten ollessa rintamalla nousivat esiin. Muistot loppumattomasta kylmyydestä ja arjen toimien hankaluudesta kotona kaikkien vesien ollessa jäässä, sai naiset arvostamaan nykyisten kotiensa lämpöä ja asumisen helppoutta. Sotainvalidien vaimot ovat hyvin perillä heille kuuluvista etuuksista ja mahdollisuuksista saada apua arkeen vanhuuden päivillä. Avusta ollaan kiitollisia, mutta sitä ei aineiston perusteella voida sanoa ylikäytettävän. Naisilla on edelleen vahva pärjäämisen eetos.

”Pystyn ite hoitamaan asiat, kaupat, pankit ja apteekit. Oon ollut aivan tyytyväinen, terveyskeskus on tuossa lähellä. Korvien kanssa on ongelmia, niin käyn siellä puhastuttamassa niitä. Tässä näkkee nuorempiakin 60- vuotiaita, jotka ei pääse liikkumaan kunnolla. Sitten sitä ruokaa on mulle monta kertaa tarjottu, en minä vielä halua. Ainakin on aivoilla jotain tekemistä, kun kaupassakin pystyy. Kaupassakin käymisen vois teettää, mutta en ole halunnut. Jos ei mittään yritä sitten ei mittään pystykään” Kaino 1923

Tyytyväisyys ja sovinnollisuus toisten ihmisten kanssa olivat haastateltavien antamat neuvot jälkipolville. Turhaa riidan haastamista haluttiin välttää ja suositeltiin vältettävän. Naiset olivat sukupolvensa naisten tavoin huolehtineet muista ihmisistä läpi elämänsä ja heille kyky ajatella lähimmäisen parasta tuli luonnostaan.

”Aina on ollut työ, mitä tekee. Eikä ruveta murehtimaan mitään, asua joka päivä, eikä oo mitään ongelmia tullut eteen, vaikka on joskus ollut vaikeakin./../ Joo ja muista huolehtiminen, ihtensä kunnossa pitäminen./../ Aina ottaa uusi päivä eteen ja tehdä sen mukaan vaan./../ Sitä pitää olla vain valpas, lukea sanomalehtiä ja aina olla mukana uutisissa, pikkuasioissa, ajanrattaassa.” Elma 1930

”Se (mies) hoiti peltotyöt ja minulle jäi lapsenhoito ja kotihommat, mutta aina piti päästä navettaan. Ja kun isommat kasvoi, niin ne katsoi pienempien perään, näinhän se menee. Hoidettiin perhe ja eläimet, ei niin kuin nykyään, että on päiväkoteja ja muuta.” Martta 1924

Korkeaan ikään ehtineiden haastateltavien elämiin liittyy paljon menetyksiä. Kaksi avioliittoa kokeneen haastateltavan muistelukerronnassa tulee hyvin esiin muistelukerronnan ajallinen kerrostuneisuus ja nykypäivän näkökulman vaikutus menneiden aikojen muistelukerrontaan. Hän muistelee, miten lapsia ei ennen hoidettu kuin nykyään ja miten naisia ja tyttöjä tai heidän sodan aikana tekemäänsä työtä ei ennen arvostettu kuin tänä päivänä. Minulle tutkijana jää epäselväksi, miten haastateltava koki asiat silloin, kun ne olivat ajankohtaisia vai onko havainto huonosta hoidosta ja arvostuksen puutteesta rakentunut vasta nykypäivän oivallusten myötä. Tällainen epäselvyys kuuluu luontevana osana muistelukerronnan analysointia ja kertoo tutkimuksen taaksepäin katsovasta ajallisesta perspektiivistä.

Omien lasten ja lastenlasten elämässä mukana oleminen ja se, että lapset ovat löytäneet omat paikkansa elämässä, on tyytyväisyyttä tuottavia asioita. Erityisesti muistellaan jälkipolvien menestymistä opinnoissa ja työelämässä. Koulujen käyminen kunnialla ja kunniallinen työura myös lasten kohdalla nähdään hyvin tärkeänä, muistelussa tulee esiin erilaisia ammattinimikkeitä ja ansaittuja titteleitä, joista jälkipolvi on ansioitunut.

”Kaikilla on ylioppilastutkinto. On siinäkin saanut yrittää. Eihän sitä tyhjäätoimituksella pääse mihinkään.” Elma 1930

Lasten eteen ponnistelu on ollut läpi elämän kantavia voimia naisille ja lasten vierailuja odotellaan edelleen paljon niiden ollessa arjen kohokohtia. Muistelijat arvostavat myös ystävien osuutta elämässä, vaikka valitettavan moni naisten ystäväistä oli jo menehtyneitä. Syntymäpäivät, merkkipäivät ja lasten häät mainitaan elämän kohokohtina. Vaatimattomuus naisten naiseuden tyyppinä on käsin kosketeltavaa, sillä toiveet omaa loppuelämää koskien ovat hyvin konkreettisia ja maanläheisiä. 88-vuotias haastateltava toivoo, että vanhoja ei jätettäisi, että nuoret tulisivat enemmän juttelemaan, kävisivät kaupassa tai auttaisivat kassin kantamisessa. Hän toteaa itsekin, että ”Se on tämmöiseksi mennyt”. Mutta tulkintani mukaan samanlainen vaatimattomuus naisiin itseensä kohdistuvissa toiveissa on naisilla ollut läpi elämän. Korkeimman johdatus ja uskonnollisuus on monen haastateltavan elämässä voimanlähde ja elämän turva.

”Kyllä, miten ihanaa on nähdä kyllä minä ainakin luotan siihen, että kyllä se siellä on. Ja niin kuin sanotaan, että Jumalan sana ei tyhjänä pala ja ko se ei maksa mitään.” Maria

”Kyllä se on tuolla taivaissa, sieltä mä saan voimaa. Ja minulla on hyvä ystävä- ja tuttavapiiri. Kyllä ne on kuulkaa ystävät kun tullaan vanhaksi, niin ovat kalliita. Kun kuulevat, että mulla menee huonosti, ne tulee ja soittaa. Mulla on hirveen paljon hyviä ystäviä ja sitten on nämä mieheni lapset, ovat minun puolella koko ajan, niistä minä saan voimaa. Kyllä se on rukous, joka mua on auttanut.” Vieno 1926

Todennäköisesti korkeassa iässä ei haluta enää muistella elettyä elämää raskaiden asioiden kautta eikä haluta jäädä negatiivisiin tunteisiin enää kiinni. Tapahtuneille ikäville asioille halutaan saada merkitys ja selitys, sekä omalle tarinalle hyväksyvän muistelun kautta elämäntapahtumat loogisesti kokoava päätös. Täten saadaan merkitys, hyväksyntä ja selitys omalle eletylle elämälle sekä omille elämänvalinnoille ja elämäntapahtumille. Naiset haluavat tulkintani mukaan myös kerronnallaan täyttää ne rooliodotukset, joita 1920-luvulla syntyneille naisille on aivan syntymästä asti asetettu. Tuomaala (2006) kirjoittaa, että haastatteluissa kertojien esiin tuomat asiat kuvastavat toistoon ja jatkuvuuteen perustuvia merkitysjärjestelmiä, joista osaa voidaan kutsua jopa myyteiksi. Naisiin kohdistuu erityisen paljon myyttejä, joiden kautta omakohtaisille kokemuksille voidaan antaa omaa minuutta määrittelemään toisten ihmisten kanssa jaettavia merkityksiä osaksi yhteisöllistä historiaa. Myytit kohdistuvat kulttuurisesti latautuneisiin alueisiin, kuten sukupuoleen, uskonnollisuuteen, lähiyhteisöihin kuulumiseen ja kansalaisuuteen. Erilaiset ristiriitaisetkin kokemukset voidaan pyrkiä saamaan yhtenäisiksi ja loogisiksi elämässä tehdyiksi ratkaisuiksi. (Mt., 284).

Aineistoni naiset pyrkivät loppuelämää koskevassa muistelukerronnassaan rakentamaan hyväksyvää katsausta omaan elämäänsä. Raskaista elämäkokemuksista kerrottaessa naiset toistivat kerrontaa tasapainottavia lauseita, kuten: ”Kyllä siitäkin selvittiin” tai ”Ei sovi moittia, ei sovi valittaa”. Raskaasta työnteosta ja sota-ajan talven rankkuudesta kerrottiin kiihkoilematta. Todennäköisesti siitä syystä, että haluttiin tasapainottaa muiston aiheuttamia sisäisiä tunteita eikä niinkään siitä syystä, ettei asia enää vaikuttaisi

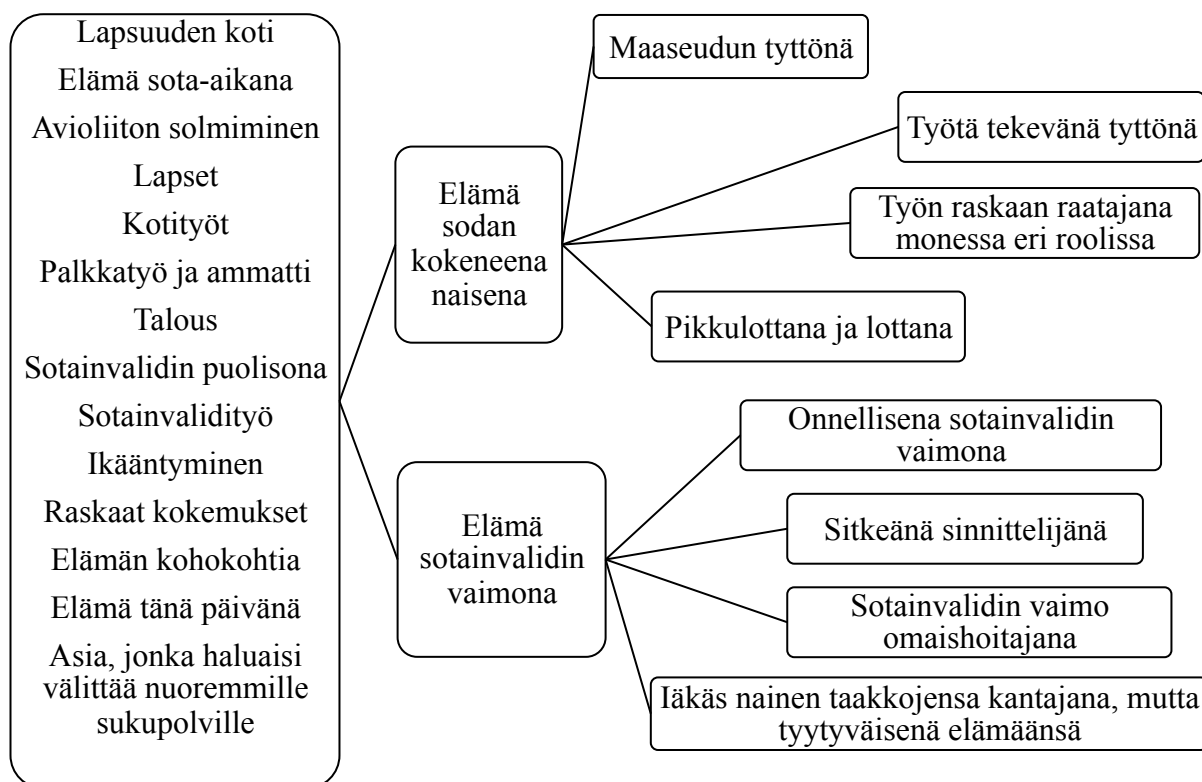
muistelijaan. Pääasia muistelussa painottui tähän päivään ja arjen tapahtumiin. Arjessa näkyvä perusturvallisuus, lasten vierailut, ystävyyssuhteet, uskonnollisuus, mieluisat vaatimattomat lapsuusmuistot ja vanhuuden turvana toimiva riittävä hoivan saaminen ja riittävä yhteiskunnan tuki olivat naisille tärkeimmät loppuelämän rakennusaineet.

7 MUISTELTU ELÄMÄ

Tutkimuksessani olen analysoinut sodan kokeneiden naisten haastattelujen kautta kertomaa muistelukerrontaa omasta elämästään. Aineistona on vapaaehtoisten haastattelijoiden suorittamat teemahaastattelut ja olen lukenut litteroituja haastatteluja erityisesti teemojen näkökulmasta etsien esiin nousevia yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia. Teemat ovat kattaneet naisten elämän muistelun lapsuudesta vanhuuteen keskeisenä nimittäjänä Suomen sodat vuosina 1939–1945. Olen pyrkinyt sovittamaan haastatteluteemoja olemassa olevaan tutkimustietoon 1920-luvulla syntyneiden sodan kokeneiden ihmisten sukupolvesta. Muistitietoaineistolle tavanomaisia piirteitä ovat subjektiivinen näkökulma, muistitiedon tulkinnallisuus sekä ajallinen kerrostuneisuus. Olennaisinta on se mitä merkityksiä tapahtuneille asioille annetaan, eikä se mitä itse asiassa tapahtui. (Hytönen 2014, 237). Eletty elämä ja elämäkokemukset antavat perspektiiviä ja asettavat kovatkin kokemukset asemaan, joka olisi erilainen mikäli niistä kokemuksen tapahduttua olisi välittömästi haastateltavilta kyselty. Koska ihminen on reaalisessa suhteessa maailmaan, korostaa tutkielman ankkuroiminen ihmisen omiin muistoihin ihmisen ajattelun reaalisuutta. Se korostaa ihmisen ajattelun olevan todellisuuden todenperäistä tulkintaa, eikä mielikuvituksen tuotosta. Tähän perustuu ajatus ihmisen tajunnasta itsenäisenä todellisuuden alueena ja ihmisestä oman elämäntarinansa luoja. (Hänninen 2000, 24–26). Joka tapauksessa haastateltavien muistelukerronta on totta siinä kontekstissa kun se on kerrottu ja se tekee muistelukerronnasta aivan erityisen tavan kerätä tietoa tutkimuskäyttöön.

Koska Sotainvalidien puolisojen elämäkokemuksia-hankkeeseen tehtävät haastattelut olivat vielä tutkielmani alkaessa kesken, sain käyttööni tulevat 22 haastattelua hanketta varten tehdyistä ensimmäisistä haastatteluista. Kaikkien yli kuudenkymmenen haastattelun litteroiminen olisi tuottanut pro graduun aivan liian laajan aineiston. Toisaalta koko laajaa haastattelumateriaalia käsitellessäni olisin kuitenkin voinut valita parhaimmat haastattelut aineistokseni. Koska en suorittanut aineistolle laadullista valintaa, vaan käytin aineistona niitä haastatteluja, joita oli tutkielman alkuvaiheessa saatavilla, oli haastatteluiden informatiivinen laatu vaihtelevaa. Osassa haastatteluja haastattelun teemojen käsittely oli pintapuolisempaa tai haastattelu saattoi päättyä kesken ja käsiteltävä asia saattoi muuttua kesken kerronnan. Haastattelut on kerätty osaksi hanketta, jonka tavoitteena on saada

naisten ääni kuulumaan sekä avata niitä kokemuksia ja muistoja, joita heille on kertynyt kotirintamalta mm. kodin, lasten, viljelysten, eläinten ja evakkojen huolenpidosta. Kokemusten kautta on tarkoitus välittää sitä työn määrää ja vastuuta, jota naiset ovat kantaneet niin sodan aikana kuin sen jälkeen. Naiset muistelevat elämää sodan käyneen puolison rinnalla, sotakokemusten jakajana tähän päivään saakka, naisia elämän eri vaiheissa kantaneita asioita ja seikkoja jotka ovat saaneet naiset hoitamaan ikääntyneen puolisonsa, vaikka itselläkin ikä ja vaivat painavat. Hanke antaa mahdollisuuden myös sille äänelle, josta kuuluu vaikeatkin kokemukset näissä rooleissa. Haastatteluteemoja on ollut lukuisia ja on selvää, etteivät kaikki haastateltavat kerro tai puhu teemoista monisanaisesti. Tämä tutkimus on avannut näkökulmaa teemojen taakse niihin naisena olemisen erityispiirteisiin, jotka ovat naisten eri elämänvaiheessa naisia eteenpäin kantaneet ja jonka kautta he ovat naiseuttaan toteuttaneet. Seuraavassa kuvassa esittelen tutkielman rakenteen. Kuva selventää, miten haastatteluteemoista on rakennettu tutkielman kaksi pääteemaa, joiden alle aineiston analyysivaiheessa tyypittelin eri naiseuden tyypit.

Kuva 1

Haastattelumateriaalin analysoinnissa on otettava huomioon useita eri ulottuvuuksia. Tutkimuksessa ovat mukana tutkijan ja haastateltavien lisäksi myös haastattelijoiden näkökulmat. Lumme-Sandt (2005, 142) on havainnut, että haastattelijan ja haastateltavan erilainen elämäntilanne ja erilainen kokemuspiiri saattaa aiheuttaa vaikeuksia tulkita haastateltavan reaktioita käsiteltäviin asioihin. Lisäksi jos vuorovaikutus haastattelussa syystä tai toisesta katkeaa, voi haastattelijä tulkita sen haastateltavan haluksi vältellä vaikeaa aihetta. Virheellinen tulkinta ei puolestaan johdata vuorovaikutustilannetta suuntaan, joka tukisi haastateltavan itseilmaisua.

Saarenheimo (1997, 208) muistuttaakin, ettei yleistetty käsitys vanhojen ihmisten pakottavasta tarpeesta muistella asioita ja tuottaa muistelukerrontaa pidä paikkaansa. Hänen mukaansa puhuttaessa vanhuusiän muistelukerronnasta on puhuttava Robert N. Butlerista. Butler (1963) näki vanhuuteen kuuluvan muistelun olevan luonnollinen ja odotettavissa oleva asiaa, ei niinkään oire mistään. Hänen mukaansa kyseessä on käsite ”life review”, Saarenheimo suomentaa käsitteen ”elämäntarkasteluksi”, jolloin henkilö muistelee mennyttä elämää arvioiden sitä. Arviointi voi vahvistaa muistelijan omaa identiteettiä ja luoda loogisia kokonaisuuksia menneistä tapahtumista ja nykyhetkestä. (Saarenheimo 1997, 34, 37–38.)

Lumme-Sandtin (2005) mukaan vanhan ihmisen kertomat asiat ovat jo käsiteltyjä kokemuksia, jolloin niistä on helpompi muodostaa tarinoita. Tuskalliset kokemukset ovat jo muotoutuneet osaksi elämää ja sen kokonaisuutta ajallisen etäisyyden avulla. Lähdin mukaan tekemään tutkimusta sillä ajatuksella, että olisin keskittänyt pro graduni erityisesti sotainvalidien vaimojen vaiettujen tarinoiden käsittelyyn. Minulla oli ennakkoajatus, että naisilla saattaisi olla mielessä paljon sanottavaa, jota ei ole aiemmin voinut ääneen lausua ja olisin halunnut antaa tilaa vaietulle äänelle.

Haastatteluja litteroidessani huomasin, ettei vaiettuja asioita noussut esiin tai niitä ei haluttu nostaa esiin. Niitä ei haluttu liikoja muistella tai liiaksi painottaa, eikä haastattelijä myöskään lähtenyt vaiettua asiaa sivutessa esittämään tarkentavia kysymyksiä saadakseen haastateltavaa kertomaan enemmän. Tämä ”puute” aineistossa muutti jo alkuvaiheessa alkuperäisen tutkimussuunnitelmani ja tutkimusnäkökulmani kokonaan, mikä näin jälkikäteen ajateltuna ei ollut lainkaan huono asia. Keskustelin erään vapaaehtoisen haastattelijan kanssa tutkiemani tekovaiheessa haastatteluista ja saamatta jääneistä

vaietuista tarinoista ja hän kertoi, että oli halunnut omalta osaltaan halunnut kunnioittaa haastateltavien naisten vaikenemista tiettyjen haastatteluteemojen kohdalla. Hän ei halunnut ylittää rajaa, jonka naiset halusivat haastattelijan tulkinnan mukaan suojella ja säilyttää. Eettiseltä kannalta pohdittuna haastattelijan valinta on ollut aivan oikea ja antanut aidon mahdollisuuden haastateltavalle muistella omaa elämäänsä juuri itse valitsemallaan intensiteetillä ja itse valitsemistaan aiheista. Tämä tukee myös tutkielman läpinäkyvyyttä ja eettistä kestävyyttä. Lisäksi se korostaa yksilön muistojen ainutlaatuisuutta ja yksilön kiistämätöntä oikeutta omiin muistoihinsa omasta elämästään ja naiseudestaan. Pääasiassa tutkimuksen aineistoksi ehtineissä haastatteluissa vallitsi hyväksyntä elettyä elämää ja tapahtuneita asioita kohtaan ja tarinoista huokui selviytyminen eteenpäin katsomalla, vaikka elämässä olisi tapahtunut selviämisen kannalta hyvinkin haastavia asioita. Analyysia tehdessä oli pidettävä muistissa Eeva Peltosen (1993) huomautus siitä, että tutkijan tehtävänä ei ole kyseenalaistaa tutkittavien muistelukerronnan ja muistojen ”aitoutta” tai ”uskottavuutta” vaan tutkijan tehtävänä on antaa ääni muistelijalle ja yrittää etsiä muistoissa olevia ”totuuksia”. (Mt., 27.; ks. Simonen 1989).

Olen valinnut käyttää analyysia esitellessäni käyttää runsaasti aineisto-otteita sitaateissa, sillä koen, että ne ovat itsessään jo arvokasta tietoa. Aineisto saa puhua puolestaan. Runsas aineistositaattien käyttö ei ole aivan ongelmaton ja sitä ei kritiikittä suositella, mutta minulta se on tutkielman tekijänä tietoinen ja perusteltu valinta. Sitatit on valittu huolella ja niiden tarkoitus on parhaimmalla tavalla kuvailla kyseisen tyyppin keskeisiä tunnusmerkkejä ja tuoda sanasta sanaan esiin naisten aitoa muistelukerrontaa. Tuomaalan (2010, 284) mukaan erityisesti haastattelututkimuksessa haastateltavien valitsema puhe, eli asiat joista haluavat kertoa ja miten haluavat kertoa, tuovat esiin kiinteitä merkitysjärjestelmiä. Tämä on muistelukerronnalle tyyppillistä. Merkitysjärjestelmiä voidaan ajatella tämän tutkielman kannalta eri elämänvaiheissa esiintyvänä naiseuden tyyppinä. Näihin merkitysjärjestelmiin liittyvät kaikki ne naiseuden toteuttamiseen sisältyvät ennakkooajatukset, rooliodotukset ja sukupolvijaottelut. Niiden lisäksi merkitysjärjestelmiin kiteytyy sisältöä, jota voidaan kutsua myytiksi. Suomalaisen kansanperinteen tuntemat myytit ovat tutkielmani keskeinen näkökulma.

Muistelukerronnan avulla muistelija voi tarkastella omaa elämäänsä osana yhteisöllistä muistitietoa. Se, mitä kerrotaan on muistelijan subjektiivisesti koettua ja merkityksellistä

menneisyyttä, jota liittyy yhteen psyykkiset, tiedolliset ja toiminnalliset rakenteet ja käsitykset. (Tuomaala 2006, 275). Kaikkia haastateltavia yhdisti samankaltainen muistelukerronta elettyä elämää ja menneisyyttä koskien, jolloin voidaan hyvin olettaa muistojen muokkautuneen vuosien myötä. Koska tutkijapositioni on muistelukerronnan ja naistutkimuksen näkökulmasta analysoiva, analysoin naisten kerrontaa yksilöllistä kokemusta kuuntelemalla ja siitä kertomalla. Passerinin (1988, 19–23) mukaan muistelukerronta auttaa muodostamaan muistelijan identiteettiä, sekä jäsentämään että kiinteyttämään hänen elämänhistoriaansa. Eleyssä arjessa tapahtuneet asiat, ihmissuhteet, tavat toimia ja asioiden symboliset merkitykset rakentavat muistelijan elämäntilannetta, joka haastattelutilanteessa tuodaan sanallisesti ilmi dialogin keinoin. Tästä syystä analyysia tehdessä myös haastattelijan osuuteen on kiinnitettävä huomiota. Passerinin mukaan tavat ilmaista omaa sukupuolta ja minuutta ovat osa hyvin pitkäaikaisia mentaalisia merkitysjärjestelmiä ja myös lyhyempikestoisia historiallisia konstruktioita.

Sodan kokeneilla naisilla on sukupolvestaan johtuen hyvin rigidit raamit, joiden sisään he ovat voineet identiteettiään rakentaa. He ovat syntyneet aikaan, jolloin puute ja köyhyys olivat normeja ja arki selviytymistä ja työntekoa. Tutkielmani aineiston naisilla on oli kaikilla takanaan kokemus syntymisestä maaseudun tytöksi, kokemus sodasta ja kokemus avioliitosta sotainvalidin kanssa. Kaikkien haastateltavien elämäntilat ovat kulkeneet hyvin samankaltaisia polkuja. Passerinin mukaan sukupuolella, kansalaisluokalla ja kulttuurilla on hyvin keskeinen vaikutus muistelukerronnan tyyliin ja valintoihin sen suhteen, mitä halutaan muistella. Oma kokemus liitetään osaksi omaa itseä laajempaa merkityskokonaisuutta. Muistitietotutkimuksen yhtenä tavoitteena on tarjota vaihtoehtoja yleistyksiin pyrkivälle tutkimukselle, jonka katsotaan olevan ”kokemusten suuren vaihtelun ja äänten kakofonian edessä voimaton”. (Leydesdorff, 1999, 604; Tuomaala, 2006, 281).

Läpi koko tutkielmani ja aineiston analyysin pysyvänä ja kantavana ajatuksena oli naisten erinomainen sopiminen Roosin (1987) ensimmäisen ja toisen sukupolven kuvauksiin. Erityisesti tämä korostuu loppuelämän muistelussa, jonka alla luodaan katsaus elettyyn elämään nykypäivän perspektiivistä käsin.

7.1 Muisteltu elämä ja J.P Roosin sukupolvijaottelu

1920-luvulla syntyneen naisen sukupolven äidit ja vaimot olivat Roosin (1987) sukupolvijaottelua mukaillen työteliäitä ja nöyriä, mutta hiljaa vahvoja naisia. He ovat tottuneet aineellisesti vaatimattomaan elämään ja ovat kärsineet ankarista olosuhteista, kylmistä taloista, resurssien niukkuudesta, jopa suoranaisesta puutteesta. Vaikeuksista huolimatta juuri koti, uskonto ja isänmaa loivat raamit, joiden sisään oma elämä ja todellisuus luotiin ja joiden sisällä oli turvallista elää.

Aineiston analyysin perusteella piirtyy kuva hyvin oman sukupolvensa kuvausta vastaavasta naisesta. Haastateltavat naiset ovat omalla tavallaan hyvin vahvoja sotien jälkeisiä Suomen jälleenrakentajia ja äitejä, hoivaajakansalaisia. Vaatimattomia luonteeltaan läpi elämän vanhuuteen saakka. Jo lapsena he tyytyivät kohtaloonsa liiempiä valittelematta ja olivat tyytyväisiä siihen mitä heillä oli. Naisten elämät eivät ole missään vaiheessa olleet helppoja, mutta jo kotoa opitut arvot ovat kantaneet vaikeuksien kohdatessa lapsuudesta näihin päiviin saakka. Haastatteluja analysoidessa naisten elämien arvopohja tuli selkeästi esiin toisten haastateltavien kohdalla heidän kertoessa uskonnollisuudestaan ja elämänvalinnoistaan. Perinteisemmälle naiskulttuurille ja naismyytille tyypillisiä arvoja ovat Nenolan (1986, 16) mukaan pehmeinä arvoina pidettävät arvot, kuten toisen ihmisen huomioon ottaminen, hoivaaminen, empatia, pienten asioiden arvostaminen ja kärsivällisyys. Toisilla haastateltavilla arvot olivat hyvin sisäistettyjä ja tulivat esiin elämän kriiseistä ja ristiriitatilanteista kerrottaessa. Vaikea avioliitto alkoholisoituneen miehen kanssa kesti, koska haastateltava halusi yrittää lapsen takia kestää sietämätöntä elämäntilannettaan itsensä uhraten. Hän päätti kestää, kunnes ainoa poika täyttäisi kuusitoista vuotta. Ja hän kesti, mutta sen jälkeen piti myös päätöksensä avioeron hankkimisesta, koska mies ei ollut vuosien mahdollisuuksista huolimatta muuttanut toimintatapojansa.

Haastatellut sodan kokeneet naiset eivät ole missään elämänsä vaiheessa toimineet impulssiensa mukaan tai vain omien halujensa perusteella. Perheen hyvinvoinnin vaaliminen ja yhteiskunnan odotusten ja vaatimusten täyttäminen ovat ohjanneet naisten elämänkulkua. Koska tutkielmallani on naistutkimuksellinen näkökulma on minun osoitettava perinteisiä naisten arvoja kohtaan kriittinen kysymys, eli ovatko näin vahvasti

omaksutut arvot sodan kokeneen naisen naiseudelle tyypillisiä vai oppimisen ja sosialisointin kautta selkäyttimeen omaksuttuja? Yksi haastateltavista oli poikkeus joukossa, koska hän ei ollut valinnut perinteistä avioitumista nuorella iällä. Hän oli elänyt koko aikuiselämänsä työteliäänä sinkkuna ja itselleen elämisestä tietoisena pohtikin omaa kyvykkyyttään yhteiselämään toisen ihmisen kanssa ja kyvykkyyttään ottaa hänet huomioon. Tyytyväisenä elämänsä kulkuunsa ja eläkeikäisenä solmittuun liittoonsa sotainvalidin kanssa hän kertoi avioliiton hienona opetuksena sen, että hän oppi kaikesta huolimatta sanomaan me sen sijaan, että sanoisi minä. Vaikeuksista selviämiseen haastateltavalla oli yksi elämään tyytyväisyyttä tuova neuvo.

Se, että hyväksyy ne tilanteet, jolle ei mitään voi.” Hillevi 1928

Apo (1999, 16) toteaa, että suomalaisen naisen itsetunto on agraariyhteiskunnassa perustunut työssä osoitettuun ahkeruuteen ja taitoihin. Naiset ovat jälleenrakentajien sukupolvea ja työntekonsa kautta osallistuneet suuren yhteiskunnalliseen urakkaan, jonka avulla Suomi kehittyi ja elpyi sodan kurimuksesta. Myös sotainvalidien huollon perusperiaatteisiin kuului ajatus vaikeastikin vammautuneiden sotainvalidien palaamisesta normaaleihin työtehtäviin ja arjen velvoitteisiin (Ranta-Knuutila 1967; Hännikäinen 2015, 50).

Sotainvalidin vaimot olivat naisina ennen kaikkea äitejä ja vaimoja. Se tekijä, että he olivat vaimoja juuri sotainvalideille, ei noussut aineistosta esiin niin merkittävänä tekijänä, kuin aluksi odotin. Lukuun ottamatta vaikeimmin vammautuneiden vaimoja, erilaiset vaimona olemisen tyypit olisivat saattaneet heidän kohdallaan olla aivan samanlaiset, vaikka mies ei olisikaan ollut sodassa vammautunut. Tässä täytyy ottaa huomioon se seikka, että kaikkien haastateltavien aviopuolisot eivät olleet sodassa pahiten vammautuneita. Osalla invaliditeetti prosentti oli matala ja sotavammana saattoi olla kuulovamma. Omaishoitajuus niiden haastateltavien kohdalla, joiden mies oli vielä elossa, tuli ajankohtaiseksi ikääntymisen myötä ja voi olla vaikea erottaa, mikä omaishoitajuutta edellyttävä seikka johtuu sotavammoista tai mikä tavanomaisesta ikääntymisestä. Analyysin perusteella tavanomaiset ikääntymiseen liittyvät toimintakyvyn haasteet olivat merkittävin omaishoitajuuteen johtava seikka. Tähänkin voi vaikuttaa haastateltavien aviopuolisoiden matalammat invalidiprosentit. Vain muutama haastateltavista oli joutunut omaishoitajan

rooliin työikäisenä ollessaan. Aineistossa oli myös mukana leskeksi jääneitä muistelijoina, joiden omaishoitajuus ei ollut ajankohtainen aihe. On otettava huomioon, että kyseessä on tästä aineistosta esiin noussut muistelukerronta, eikä sitä voi yleistää koskemaan kaikkia sotainvalidien vaimoja. Hännikäisen (1998) tutkimus tuottaa hyvin erilaista tietoa sotainvalidin vaimona olemisesta, koska osalla hänen tutkimustaan varten haastatelluista naisista oli hyvin vakavasti vammautunut sotainvalidi puolisona. On selvää, että vuoteeseen hoidettavan puolison toimintakyvyn rajoitteet vaikuttavat hyvin merkittävästi arkeen, avioliittoon ja aviopuolisoiden rooleihin sekä siihen, miten vaimona olemisesta puhutaan ja mitä siitä muistellaan.

Hännikäisen tutkimus on tehty vuosina 1992–1993, jolloin osa tutkimukseen osallistuneiden vaimojen ikähaarukka oli 59–82 vuotta, keski-ikä ollessa 71 vuotta. Minun tutkielmani varten haastatellut naiset ovat ikähaarukalla 86–96 vuotta, keski-ikä ollessa 91 vuotta. Valitettavasti aineistosta käy ilmi vain 18 haastateltavan iät ja neljän ikää en saa luotettavasti selville. Ilman syntymävuositietoja haastatellut naiset sijoittuvat muistelukerrontansa perusteella ikänsä puolesta lähelle aineiston keski-ikää, mutta koska syntymävuotta ei oltu mainittu, en lähde sitä arvailemaan. Hännikäisen tutkimuksen ja minun tutkielmani naisten keski-ikä ero on kaksikymmentä vuotta, mutta tutkimusten tekoajankohdasta huolimatta tutkimusta varten haastateltujen naisten syntymävuodet sijoittuvat molemmissa tutkimuksissa lähelle toisiaan. Hännikäisen haastattelemat naiset olivat syntyneet vuosina 1916–1925 ja minun tutkielmani naiset 1920–1930. Naiset kuuluvat siis kaikki Roosin (1987) määrittelemiin ensimmäisen ja toisen sukupolven naisiin, vaikka tutkimusten suorittamisajankohdilla on lähes 25 vuotta väliä.

Analyysiä tehdessäni jäin pohtimaan naisten tapaa kertoa paikoin melko ”ohuesti” raskaista elämäkokemuksistaan. Naiset saattoivat muistella aihetta sivuten tai muutamalla lauseella suhteellisen asialliseen sävyyn tutkijan mielestä hyvinkin raskaita ja jopa dramaattisia elämänvaiheita. Erään haastateltavan mies oli menehtynyt äkillisesti melko nuorena omaan vuoteeseensa, mutta muistelijat kertoivat enemmän päivän tapahtumista ennen kuolemantapauksen havaitsemista kuin itse kuoleman aiheuttamasta kaaoksesta. Sodan vaikutuksia maaseudun elämään muisteltiin yhdessä haastattelussa lyhyesti todeten, ettei sota näkynyt maaseudulla, vaan siellä oli rauhallista. Peltonen (1993, 28–29) kirjoittaa kuvausten yllättävän ohuuden olevan yleistä tämän ikäpolven naisten

omaelämäkerrallisessa muistelussa ja erityisesti sodan kokeneiden naisten sota-ajan kertomuksissa. Tätä on perusteltu paitsi ajankohtaan liittyvällä vaikeuksien yleisyydellä, mutta myös sillä, että koska vaikeuksia on niin paljon, eivät kokemukset ehdi koskaan hahmottua muistiin jääviksi kokonaisuuksiksi. (Ks., myös Rosenthal 1991, 34–48).

Kokonaisuuksien puuttuessa elettyä elämää voidaan jälkikäteen muistella vain ohuesti, koska vaikeudet ovat seuranneet toisiaan ja naisten on ollut selviytyttävä lukuisista haasteista samanaikaisesti. Osa aineistona käyttämistäni haastatteluista oli keskeytynyt ja osaa teemoista haastateltava ei halunnut muistella. Päätelen tämän johtuvan korkeasta iästä ja haluttomuudesta enää muistella ikäviä asioita sekä oman sukupolven perinteestä olla valittamatta pienistä vaikeuksista. Nämä kaikki ovat totta, mutta osasyynä saattaa myös olla edellä mainittu muistojen hajanaisuus tai se, ettei oman kerronnan kautta haluta poiketa yhteisön normeista. Muistelija saattaa tasapainotella omien muistojen ja yhteisön kollektiivisesti tuotettujen muistojen eli ”aikalaistodistajuuden” välillä. Tulkitsen haastateltavien muistelukerronnan kautta esiin nousevien naistyyppien kuvastavan erityisen hyvin tämän sukupolven naisille asetettuja odotuksia sekä, uskonnollisia ja yhteiskunnallisia vaatimuksia. Tulkitsen, että haastateltavat naiset ovat muistelukerrontansa kautta tietoisesti myös halunneet leimautua osaksi tätä kollektiivista naiskuvaa rakentaen elämänsä loppupuolella kuvaa itsestään osana suurempaa yhteisöä, osana suomalaista sodan kokenutta, sotainvalidin puolisona elämänsä elänyttä naisyhteisöä.

Saresma (2010, 71) muistuttaa, ettei kokemusta ole mahdollista täysin saavuttaa esimerkiksi haastatteleamalla, vaan niitä voidaan ainoastaan lähestyä olosuhteiden muokkaamina tulkittavina prosesseina, johon kertomisen tapa myös vaikuttaa. Tutkijan ei voi olettaakaan tavoittavan täysin autenttisia kokemuksia ja muisteluita, mutta aineistoa voi silti tulkita ottaen tietoisesti huomioon kaikki vaikuttavat seikat. Analyysia tehdessä ja erityisesti tutkielmani tuloksia lukiessa on otettava jatkuvasti huomioon se seikka, että se sukupolvi ja yhteiskunta, johon haastateltavat naiset ovat 1920-luvulla syntyneet ja jossa he ovat naiseksi kasvaneet, vaikuttaa myös heidän tapaansa muistella kokemuksiaan. Kuten Nenolakin (1999, 11) muistuttaa suomalaisen kansanperinteen naismyyttejä käsittelevässä teoksessa Louhen sanat, on naistutkimuksen keskeisimpiä havaintoja se, että sukupuolen vaikutus yksilön asemaan yhteiskunnassa ja hänen elämäänsä on aiemmin

ymmärrettyä paljon suurempi. Erityisen mielenkiintoiseksi näkökulma tulee, kun tutkitaan naisten naiseuden tyypejä poikkeusolosuhteissa, kuten sodan aikana tai avioliitossa sodassa vammautuneen miehen kanssa, joka ei henkisistä tai fyysisistä vammoistaan johtuen välttämättä olekaan se vahvempi ja ylivoimaisempi eli perinteisen mieskuvan mukainen. Yhteiskunnalliselta tasolta katsottuna lisäksi tähän vielä näkökulman sodasta miesten asiana, sodan väkivallasta miesten asiana, sekä naisen roolin kaikelle tälle alisteisena.

Sotainvalidien vaimoista onnellisen vaimon naistyypejä yhdisti kaikkia sama asia. Heillä oli sota-ajoista avoimesti puhunut mies. Perheessä ei ollut tabuja eikä sodan traumoja purettu alkoholinkäyttöön. Perheiden yleinen tunneilmapiiri vaikutti aineiston perusteella avoimelta ja naiseuden yhtenä tärkeänä merkitystekijänä toimi hyvä avioliitto. Ihmissuhteet ovat yksi ihmisen arjen ja elämän merkittävimpiä asioita, mutta omaa onnellisuuttaan voi langettaa toisten huoleksi. Aineistoni onnellisessa avioliitossa eläneet naiset olivat tyytyväisiä myös itseensä ja omaan naiseuteensa yksilöinä, eivät vain vaimoina. Hyvä avioliitto toimii yksilön omaa identiteettiä ja naiseutta tukevana tekijänä. Huomionarvoista on, että kommunikointi parisuhteessa osoittautui aineiston perusteella tärkeimmäksi onnellisia pareja yhdistäväksi tekijäksi. Tämä osoittaa, että suomalaisuuteen ja ensimmäiseen ja toiseen sukupolveen liitetyt vaikenemisen vaatimukset ja puhumattomuus eivät ole välttämättä niitä hyveitä, joiden varaan elämää kannattaa rakentaa.

Kiitollisuuden tunnetta antavat tekijät naisten elämässä tänä päivänä ovat kiinni perusasioissa, kuten terveydessä ja omien lasten hyvinvoinnissa sekä kodin viihtyisyydessä. Naisten muistellessa elämäänsä taaksepäin, yli kaikkien rankkojen vuosien jää merkittävimmiksi tunnemuistoiksi kiitollisuus ja tyytyväisyys. Vanhuuden mukanaan tuomat vaivat ja hankaluudet rajoittavat nykyistä elämänpiiriä, joten siitäkin syystä tyytyväisyyttä tuottavat seikat tulevat lähemmäksi yksilöä itseään. Ei tarvitse tavoitella mitään kaukaisempaa, vaan eteenpäin mennään päivä kerrallaan pienistä asioista nauttien. Tavallinen arki toimii merkitysjärjestelmien kokonaisuutena, jonka ympärille haastateltavat ovat naiseutensa rakentaneet työstä saakka. Maaseudulle syntyneen tavallisen tytön ja naisen tavallista elämää, jossa työn tekeminen ja suhteet toisiin ihmisiin muodostavat arjen perustan. Arjessa selviytyminen, työn tekeminen ja hoivatyö äitiyden ja

sotainvalidin vaimona olemisen kautta kytkevät naiset osaksi omaa sukupolveaan. Naiset kuuluivat arkensa perusteella useisiin yhteisöihin. He ovat maaseudulle syntyneitä naisia, he ovat sodan kokeneita naisia, sotainvalidin vaimoja, ensimmäisen ja toisen sukupolven ihmisiä. Niin yksilön kuin yhteisönkin identiteetti rakentuu liittymällä muistojen kautta osaksi edellä mainittuja yhteisöjä ja osaksi ympäristöä ja todellisuutta.

7.2 Muisteltu elämä ja suomalaisen kansanperinteen naismyytit

Myyttien luomien naiskuvien avulla haastateltavat voivat rakentaa oman kokemuksensa osaksi jaettua kokemusta. Tunnistan aineistosta muutamia yleisen tiedon mukaan myytteinäkin pidettäviä käsitteitä ja niiden ympärille rakentuneita merkitysjärjestelmiä. Haastateltujen naisten muistelukerronnasta esiin nousseet naisena olemisen tyypit voidaan nähdä myyttien ruumiillistumana. Asia tulee esiin joko hyvin selkeästi tai kerronnasta siellä täällä viitteenomaisesti tulkittavana. Apo (1999) on tutkinut suomalaista kansanperinnettä ja kirjoittaa kansankertojien kuvaavan naisen sekä passiivisena, mutta myös aktiivisena ja tavoitteellisena sankarittarena. Aktiivinen hahmo on harvemmin esiintyvä. Suomalaisten kansansatujen nainen keskittää toimintansa kilpailuun miehestä, hänen hankkimiseensa menettämisen jälkeen takaisin ja kriisiin tai hätään joutuneen miehen pelastamiseen. (Mt., 24–35).

Aineistoni naiset kuuluvat pohjimmiltaan aktiiviseen naistyyppiin. Heillä ei ole korkeaa koulutustaustaa tai takana suurta menestystä urallaan, mutta en näe sitä tärkeimpänä aktiivisen naisen määritelmänä. Aineistoni naiset ovat kaikki omalla tavallaan sitkeästi toimineet perheen ja yhteisön hyväksi ja olleet mukana pelastamassa kokonaista kriisiin ja hätään joutunutta kansakuntaa. Tutkielmani feministinen ote tukee sodan kokeneiden naisten ja sotainvalidien vaimojen oman naiseutensa haltuunottoa. Naisten ei tarvitse vailla omaa tahtoa ottaa heille opetettua ja annettua myyttien ja sukupolviteorioiden mukaista naistyyppin roolia vaan he voivat valita ottaa roolin haltuun itse. Pidän tätä selkeänä ja voimakkaanakin naistutkimuksellisenä näkökulmana ja tietoisena valintana.

Liittymällä muistelukerrontansa kautta osaksi ihanteellisia naismyyttejä voi muistelijat etäännyttää itseään raskaista kokemuksista ja samalla strategia toimii eräänlaisena selviytymisen työkaluna. Tämänkin tutkimuksen alkuperäinen tarkoitus oli etsiä

haastatteluissa esiin nousevia niin sanottuja vaiettuja asioita, joista naiset eivät ole aiemmin voineet kertoa. Vaiettuja asioita ajateltiin löytyvän lapsuuden ja sodan ajan lisäksi myös avioliitosta sotainvalidin kanssa. Se mitä kukin pitää vaiettuna asiana, on luonnollisesti veteen piirretty viiva. Perustuen tutkimuksen pohjaksi hankkimaani tietoon 1920-luvun sukupolven ihmisistä ja Suomen sotien ajasta ja sotainvalideista pystyin tekemään oman määritelmäni siitä, missä raja ”sallitun kertomuksen” ja ”vaietun asian” suhteen kulkee. Jouduin muuttamaan heti alkuvaiheessa tutkielmani näkökulmaa, koska merkittäviä vaietuksi mainittavia asioita ei aineistostani löytynyt. Naiset ovat valinneet muistella omaa elämäänsä niin, että tämän aineiston perusteella voi päätellä naiseuden yllä olevien myyttien osaltaan vaikuttaneen naisten muistelukerrontaan ja todentavan suomalaisen kansanperinteen ja tarinoiden esittämien positiivisten naismyyttien olemassaoloa.

Sana vaikea toistui usein haastateltavien muistelukerronnassa. Erilaiset vaikeudet liittyivät selviämiseen toisen vanhemman kuolemasta lapsena, sota-aikaan, avioliiton haasteisiin ja vanhuuden sairauksiin ja suuriin menetyksiin elämän aikana. Nykyisen mittapuun mukaan voi todeta kaikkien haastateltavien eläneen melko traumaattisen lapsuuden. Lapsella ei ole ollut aikaa olla huoleton lapsi, koska perheiden vaikeudet ovat olleet läsnä lasten arjessa ja lasten on ollut osallistuttava perheen selviämiseen oman työpanoksensa muodossa. Raha oli lujassa ja lapset tekivät kaikkia töitä mihin pystyivät. Koulunkäynti oli toissijaisessa asemassa työntekoon nähden aineistoni perusteella näiden maaseudun tyttöjen elämässä. Kansakoulua käytiin, mutta pääosin sen jälkeen tyttöjen työpanosta tarvittiin maatilan hoidossa.

Lapsuuden muuttuminen sotatantereeksi oli nykyaikaiseen lapsuuteen verrattavaa työstä vapaata lapsuutta viettäneille analyysin perusteella vielä kovempi kolaus kuin työntekoon tottuneille muistelijaille. Koska maaseudun nainen teki työtä lähes kellon ympäri, jäi lapsille annettava aika vähäisemmäksi. Apo (1999, 18–19) toteaa perheyhteisön hoitaneen lapset, eli käytännössä isovanhemmat ja erityisesti isän äiti toimivat lastenhoitajina. Eräällä haastateltavalla oli tilanne juuri tämä. Anoppi asui nuoren parin kanssa ja hoiti lapsia. Äitien työmäärä tulee esille aineistoni naisten lapsuudessa. Maaseudun tyttöjen äidin kanssa viettämä aika koostuikin työtehtävien opettelusta. Pienestä pitäen työtä tehneet muistelijat olivat oppineet vanhempien opettamana kodin työtehtävät. Äidit opettivat tyttärilleen kaikki kodin työtehtävät ja samat työtehtävät jatkuivat sekä sodan aikana että

pikkulottatoimissa. Apon (1999) artikkelin mukaan suomalaisissa omaelämäkertoissa äidin kanssa opeteltuja työtehtäviä on muisteltu lämmöllä ja aineistoni vahvistaa tämän. Äidin kanssa tekeminen ja opettelu on ollut kallisarvoista aikaa, jota on yhdessä ehditty äidin suuresta työtaakasta johtuen viettämään. Samalla lapset ovat oppineet työn tekemisen mallin. Huomionarvoista on, että ne muistelijat, jotka sijoittuivat työtä tehneen tytön tyyppiin, selvisivät muistelukerronnan pohjalta tehdyn analyysin sujuvammin myös sodan syttymisen ensijärkytyksestä. Sen sijaan myöhemmistä sodan aikaisista tilanteista ja vaatimuksista selviämisen kanssa voimien ja taitojen lisääntymisen jälkeen ei eroavaisuuksia enää löytynyt. Tästä voi päätellä, että työ tekijäänsä opettaa ja tilanteen vaatiessa työstä ja naisesta on löytynyt piileviä, mutta paljastuessaan valtavan suuria voimavaroja, jotka on saatu onnistuneesti valjastettua hyötykäyttöön ja arjesta selviämiseen. Muistelukerronnassa jatkuvasti esiin tuleva työtä tekevän naisen tyyppi voidaankin nähdä suomalaisen yhteiskunnan kollektiivisena naiseuden ytimenä, perusmyyttinä, jonka olemassa olon oikeutus ja velvoitteet työn tekijänä ja työn tekemisen kautta ovat osa suomalaisen yhteiskunnan sodista selviämisen perustoja. Kollektiivinen käsitys tällaisesta naiseudesta asettaa sille erityisen vahvat raamit, johon muistelijan oma kerronta sekoittuu tietoisesti ja tiedostamattakin.

Avioliitto ja äitiys olivat luonnollista elämän jatkumoa aineistoni naisille. Äitimyytti on yksi vahvimista naiseuden myyteistä ja samalla siihen kohdistuu kaikkein vahvimmat odotukset niin yksilöltä itseltään kuin hänen ympäristöltään. Haastatellut naiset olivat kaikki äitejä yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Huomionarvoista on, että hänkin otti muisteluissaan esiin sisaren lastenlasten hoidon ja rakensi omaa naiseuttaan siten osittain äitimyytin kautta. Naisen tehtävänä on kautta aikojen ollut luoda elämää, synnyttää ja hoitaa lapsia. Tarkastelen tässä tutkielmassa äitiyttä osana haastateltujen naisten lapsuutta sekä sotainvalidin vaimona olemisen erilaisia naistyyppejä, en niinkään äitiyttä erillisenä omana käsitteenään. Naisten lapsuudessa äiti oli usein alati työtä tekevä äiti. Lämpimiä muistoja äitiydestä nousi esiin yhteisen työn tekemisen eetoksessa. Äidin opettaessa tyttärelleen maatalon työtehtäviä, sai tytär viettää kallisarvoista aikaa äitinsä kanssa. Äitiyttä muistellessa sekä tyttärenä, että äitinä esiin nousi naismyytille ominaisia elementtejä, kuten perhekeskeisyys, omistautuminen lapsille ja ilon ja onnen kokeminen lasten kautta. Äitiyttä jaettiin usein isovanhempien kanssa, erityisesti miehen äidin kanssa, joka saattoi asua samassa taloudessa. Nykypäivänä jaettuna äitiytenä voidaan nähdä lasten

julkinen päivähoito, jolloin hoitovastuuta lapsesta jaetaan yhteiskunnan kanssa. Ensimmäisen ja toisen sukupolven aikaan jaettu äitiys hoitui perhepiirissä.

Pohdin jo edeltävässä luvussa aineistosta esiin nousseiden naistyyppien arvoja ja sitä, ovatko arvovalinnat sisäsyntyisiä vai ulkoa annettuja ja opittuja? Pohdintaan naisten arvoista voin Nenolan (1986, 39–40) sanoja mukaillen todeta sen, että naistutkimuksen tavoitteena on aina naisten vapautumista tukeva ja siihen tähtäävä, emansipatorinen stereotyyppioita purkava tieteellinen uudistustyö, mutta myös selvittää olemisen konkretia naisnäkökulmasta. Eli olivat arvot opittuja tai sisäsyntyistä sodan kokeneen naisen naiseuden ydintä, ei olekaan tässä tutkielmassa se relevantein kysymys. Relevantointia on konkreettinen havainto arvojen olemassaolosta ja niiden tärkeydestä naisten elämänsä kannalta. Eli olemisen konkretia. Arvot ovat olleet naisille tärkeä naiseuden toteuttamisen kanava ja pehmeiden arvojen mukaan elänyt suomalainen sodan kokenut nainen on tosiasiallisesti pehmeytensä sisällä hyvin vahva selviytyjänäinen. Nykyaikaisessa yhteiskunnassa markkinatalouden ja kapitalismin varjoon jääneet myyttisen naisen pehmeät arvot ovat huomaamattaan ”tuottaneet” ensimmäisen ja toisen sukupolven aikaan naistyyppisiä, joilla on uskomaton resilienssikyky ja jotka ovat itseään korostamatta tehneet suuren määrän työtä läheistensä ja suomalaisen yhteiskunnan hyväksi. Eräs aineistoni haastateltava toteaa sotainvalidimiehensä sanoneen, että ilman vaimoja yksikään sotainvalidi ei olisi enää 60-luvulla hengissä. On tärkeä pyrkiä tuomaan tutkimustiedon avulla esiin aivan tavallisen suomalaisen naisen elämää ja selviytymistä elämän eteen tuomista haasteista. Suomalaisen naiseuden yllä olevien myyttien mukaan eläminen voi yksinkertaisesti olla vaikeissa elämäntilanteissa selviytymistä tukeva tekijä. Naiset ovat eläneet sodan aikana, jolloin selviytymisen haasteet ovat olleet läsnä paitsi konkreettisena hengissä säilymisen haasteena, myös muiden sodan tuomien vaikeuksien kautta.

8 POHDINTAA

Kuten olen todennut, voi olla, että tässä kohtaa elämää haastateltavat ovat enimmäkseen halunneet muistella elämänselityksensä olleita hyviä asioita. Vaikeita ja tuskallisia asioita voi olla liian raskasta miettiä ja jollain tasolla haastateltavat tiedostavat sen itse todella hyvin, sillä vaikeista asioista puhumista vältetään se selvästi tiedostaen. Dramaattisemmat vaietut tarinat voivat jäädä puuttumaan myös siksi, että sodanjälkeisen nousun ja jälleenrakennuksen sukupolvi (Roos 1987) on oppinut sellaiset tavat, ettei toisesta ihmisestä haluta puhua pahaa, varsinkaan, jos on kyse kuolleista henkilöistä. Vielä yksi näkökulma vaiettujen tarinoiden puuttumiseen voi olla se, että sellaiset henkilöt, joilla voisi olla enemmänkin vaiettuja kokemuksia, ovat ehkä kokonaan väistäneet mahdollisuuden osallistua haastatteluun. Heitäkin siis oli, jotka eivät halunneet osallistua haastatteluihin. Kenties naiseutta ympäröivät myytit halutaan säilyttää tai muistot eivät olleet enää ajankohtaisia.

Pohdin läpi tutkielman Hännisen (2000) määrittelemää seikkaa siitä, että kerrotulla kertomuksella ja sisäisellä tarinalla on suuri ero. Kukaan ei koskaan kerro toiselle aivan kaikkea. Sodan kokeneiden naisten sukupolvi on tottunut olemaan valittamatta. Se tarkoittaa sitä, että paljon tunteita ja ajatuksia on täytynyt peittää tai tukahduttaa kulttuuristen normien ja vahvojen myyttien takia. Haastatellut naiset ovat syntyneet maaseudulle kulttuuriin, jossa vaikeneminen on ollut normi. Tähän on vaikuttanut myös uskonnollinen tausta. Maaseudun yhteisöllinen kulttuuri on perustunut kodin, uskonnon ja isänmaan kunnioittamiseen. Koska muistelukerronnan avulla rakennetaan kerronnan edetessä omaa identiteettiä ja luodaan selkeyttä omaan menneisyyteen, haluavat haastateltavat myös kerrontansa kautta identifioitua omaan sukupolveensa ja liittyä osaksi oman sukupolvensa yhteisöä. Tästäkin syystä Roosin (1987) sukupolvijaottelu toimii tärkeänä taustateorian tutkielmalleni ja lisää ymmärrystä muistelukerrontaan liittyvistä reunaehdoista, kuten kontekstuaalisuudesta ja yhteiskuntahistoriallisista vaikutuksista kokemusten kerronnassa. On ymmärrettävä haastateltavien lähtökohdat. Tunteista ei ole liikoja puhuttu, eikä hellyyttä liikoja osoitettu. Samaan vaikenemisen kategoriaan sijoittuvat niin sodan kokeneiden miesten, naisten ja heidän lastenkin kokemukset sodasta ja sodan vaikutuksista sen jälkeen näihin päiviin saakka. Peltonen (1993, 350) kritisoi

vuosikymmenien ajan kertyneen “vaiettujen asioiden painolastin” traumatisoineen paitsi sotasukupolven, mutta myös tukkeuttaneen sukupolvien välisen kommunikaation.

Sirkka Nivala (2010) on tutkinut 20 ikääntyneen sotainvalidin elämäntulkua, ja todennut tutkimuksessaan miesten sotapuheiden olleen hyvinkin vähäisiä ja kerronnassa taka-alalla. Enemmän haluttiin puhua muista asioista ja sodan jälkeinen elämänura koettiin merkityksellisemmäksi. Ajankohtaiset asiat olivat mielessä päällimmäisenä, omat tai puolison sairaudet puhututtivat, eikä sota-aikaa haluttu enää muistella. (Mt., 60). Aineistossani oli selkeästi Nivalan arvioinnin vahvistava haastatteluote, jossa haastateltava suoraan pyysi saada lopettaa sota-ajan muistelun ja siirtyä oman elämän muisteluun sotainvalidimiehen kuoltua ja haastateltavan jäätyä kolmen alaikäisen lapsen kanssa yksin. Haastateltava totesi: “Siinä on sitä tarinaa enemmänkin sitte.” Haluttomuuteen muistella sota-aikaa voi vaikuttaa myös 1960-luvun kolmannen sukupolven toive modernista kansainvälisyydestä ja rauhan hengestä, sekä Suomen sodista turhina sotina. Pahimmillaan sodan aiheuttamat vaivat, vammautuminen henkisesti ja fyysisesti on nähty sodan kokeneiden omana syynä ja parhaiden nuoruusvuosien uhraaminen isänmaan hyväksi vain vapaaehtoisena valintana, josta ei tule saada kunniaa tai korvausta menetyksistä. On selvää, ettei vaikeita muistoja ole helppo tuoda esiin omasta sukupolvesta poikkeavassa yhteiskunnallisessa hengessä.

Tavoitteenani on tutkielmani kautta omalta osaltani kunnioittaa ja antaa näkyvyyttä sodan kokeneiden naisten elämäntyölle ja nostaa esiin heidän panostustaan Suomen tämän päivän hyvinvoinnin eteen sekä heidän yhteiskunnallista osallistumistaan naisena, sotainvalidin puolisona ja Suomen jälleenrakentajien sukupolven edustajana. Tämä tutkimus on naisen tekemää tutkimusta naisista ja naisnäkökulmasta. Naisen tekemää feminististä tutkimusta naisista on perinteisesti värittänyt tutkijan oma tutkijaposition ja tarve perustella oma kiinnostuksensa tutkimusaiheeseen. Saresma (2010) kirjoittaa Sandra Hardingin todenneen, että feminististä tutkimusta tekevä tutkija ei ole nimetön, ruumiiton ja näkymätön tiedon auktoriteetti, vaan tutkielman tekoon vaikuttaa tutkijan oma sukupuoli, seksuaalisuus, luokka, kansallisuus, kykenevyys ja ikä. Tutkijapersoonan sekaantumista akateemiseen tutkimukseen on myös kritisoitu ja pidetty jopa vaivaannuttavana, kun taas jossain vaiheessa tutkijan omaa positionia korostettiin ilman kriittistä pohdintaa position esiintulon tarpeellisuudesta. (Mt., 2010, 68–69). Monenlaisesta kritiikistä huolimatta en

silti malta olla mainitsematta syvää kiinnostustani tutkielman aihepiiriin. Kahden sotaveteraanin sekä kahden sodan kokeneen naisen lapsenlapsena aihe koskettaa minua monesta eri näkökulmasta ja erityisesti naistutkimuksellinen näkökulma on minulle tärkeä. En voi tutkielman teon kautta osaavani kuvitella, millaista sodan kokeneiden naisten elämä on ollut. En voi myöskään kuvitella kykeneväni asettumaan haastateltavien asemaan ja näkeväni heidän elämänsä heidän näkökulmastaan. Se olisi asioiden ja naisten kokemusten yksinkertaistamista. Olen valinnut selkeästi esittävän ja informatiivisen feministisen tavan tuoda esille naiseuden toteuttamisen tyyppejä. Pysin olemaan analysoimatta kohdissa, joissa analysoitavaa ei tämän tutkielman kannalta ollut ja säilyttämään kunnioittavan sävyn läpi tutkielman teon. Se olkoon tietoinen eettinen valinta.

Tutkielmalla on oma ajankohtainen sijansa yhteiskunnallisessa tutkimuksessa johtuen siitä, että elossa olevia sodan kokeneita sotainvalidien puolisoita ei ole enää kovin runsaslukuista määrää. Jokainen tallennettu muistelukerronta on hyvin arvokasta tietoa. Lisäksi jälkipolvien moraalisen vastuutehtävänä on muistaa sodan kokeneiden naisten sodissa uhraamat parhaat nuoruusvuodet sekä sotien vaikutukset naisten elämässä näihin päiviin saakka. Tietoisuus yhteiskunnallisesta historiasta ja sen vaikutusten muistelu ei tarkoita menneessä elämistä vaan mitä enemmän tietoa on saatavilla, sitä luontevammin menneisyys liittyy nykyisyyteen. Tässä tutkielmassa näkökulmana toimineella naistutkimuksella on hyvin yhteiskuntakriittinen ote. Kriittisyyden kautta ei ole tavoitteena arvostella menneiden aikojen elämää, vaan tuoda asioita ja olosuhteita ihmisten tietoisuuteen, jotta voidaan lisätä ymmärrystä ja laajentaa katsantokantoja. Sosiaalityön periaatteisiin kuuluu luontevana osana kriittinen suhtautuminen yhteiskunnan rakenteisiin ja pyrkimys muutostyöhön niin yksilötasolla kuin yhteiskunnallisella tasolla. Muutostyön motiivina ja perustana tulee olla tutkittuun tietoon perustuvat tiedot. Tiedon avulla saavutettu terveasenteinen yhteiskuntakriittisyys auttaa ymmärtämään sukupuolen vaikutuksen ihmisen elämään, yhteiskunnallisten asioiden monia eri puolia ja harmaan eri sävyjä, sekä se voi myös herättää uusia kysymyksiä. Sodatkaan eivät ole vielä läpikotaisin tutkittuja ja hyvänä esimerkkinä mullistavasta sotatutkimuksesta toimii tutkija Antti Hietalahden tänä vuonna julkaistu ”Talvisodan salainen strategia. Nikkelillä Saksan rinnalle”. Teoksessaan Hietalahti väittää talvisodan syntyneen siitä syystä, ettei Suomi suostunut toimittamaan nikkeliä Saksalle. Oli niin tai näin, keskustelu on herätetty.

Pääpainotus sodista puhumisessa kautta aikojen ollut kertoa sodista ja sotien vaikutuksista yksilön elämään miesten näkökulmasta. Sota on miehinen asia, valtioiden johtajat ovat ainakin ensimmäisen ja toisen sukupolven aikaan olleet miehiä. Miehet ovat voittaneet ja hävinneet sotia. Naisen rooli sotien aikana on ollut miehen roolille alisteinen. Naisen tehtävänä on ollut palvella sotaa käyviä miehiä pikkulottana ja lottana sekä kotirintaman pystyssä pitäjänä ja täten suorittaa oma osuutensa maanpuolustuksesta. Naisten isänmaan hyväksi tekemä työ on ollut juuri sitä samaa osin näkymätöntä työtä, jota naiset edelleen tänä päivänä kodeissa ja työpaikoilla tekevät. Peltonen (1993, 352) huomauttaa muun muassa lottana toimimisen olleen julkisissa lausumissa sodan jälkeisinä vuosina asia, josta on koettu paineita vaieta. Suurin osa aiemmasta sotaan liittyvästä tutkimuksesta on Peltosen mukaan käsitellyt lähinnä miesten, ”isien ja poikien” sotiin liittyviä käsityksiä. Naisten on saatettu olettaa olevan niin jokapäiväisten huoliensa ja töidensä uuvuttamia, ettei arkea suurempia asioita jaksettaisi ajatella. (Mt., 360–361). Kuitenkin se seikka, että naiset pitivät pystyssä kotirintaman ja hoitivat maaseudulla sekä perinteiset naisten että miesten työt, oli edellytys sille, että Suomi yhteiskuntana toimi sodan aikana ja sodan tuhoista selvittiin. Naiset jatkoivat kotirintaman pystyssä pitoa myös sodan päättymisen jälkeen, sillä sodan vaikutukset eivät lakanneet rauhan tulon. Tutkielmaani varten haastatellut naiset elivät elämänsä sotainvalidien kanssa, jolloin sodan vaikutukset ovat väistämättä olleet osa naisten arkea, vaikka ei välttämättä aina esillä ja näkyvillä. Kaikki tämä on vaikuttanut naisten naiseuteen ja sen toteuttamiseen, eli naisena olemisen reunaehtoihin.

Päätän tutkielmani yhteiskuntatieteilijä, sosiaalipolitiikan professori, akateemikko ja sosiaaliministeri Heikki Wariksen (1901–1989) sanoihin, jotka hän on kirjoittanut kirjansa ”Suomalaisen yhteiskunnan rakenne” ensimmäiseen lukuun sotien jälkeen vuonna 1947: ”Nykypäivien suomalainen yhteiskunta, jonka keskellä itse elämme, piiryy eteemme selvempänä, kun vertaamme sitä aikaisemman aikakauden toisenlaisiin oloihin.” Waris toteaa, että vertailu ja vastakkainasettelu ilmaisee rakenteen olennaiset piirteet ja antaa nyky-yhteiskunnalle historiallista syvyysperspektiiviä, jota ilman yhteiskuntäkäsityksemme jää auttamattoman pinnalliseksi. (Mt., 7). Wariksen sanat ovat tänä päivänä aivan yhtä ajankohtaiset kuin lähes 70 vuotta sitten. Tutkielmani pyrkii luomaan muistelukerronnan avulla katseen sodan kokeneen naisen ja sotainvalidin vaimon elämään naisena, kunnioittamaan sitä, ymmärtämään sitä ja sen näkymätöntäkin vaikutusta voidaksemme ymmärtää yhteiskuntaa, jossa tänään ja tulevaisuudessa elämme.

9 LÄHTEET

Alasuutari, Pertti (2005) Yhteiskuntatutkimuksen etiikasta. Artikkelit teoksessa Räsänen, Pekka, Anttila, Anu-Hanna, Melin, Harri (toim.): Tutkimus menetelmien pyörteissä. PS-Kustannus: Jyväskylä

Anttonen, Anneli (1994) Hyvinvointivaltion naisystävälliset kasvot. Teoksessa Anneli Anttonen & Lea Henriksson & Ritva Nätkin (toim.) Naisten hyvinvointivaltio. Tampere: Vastapaino, 203–226.

Anttonen, Anneli (1997) Feminismi ja sosiaalipoliittikka. Miten sukupuolesta tehtiin yhteiskuntateoreettinen ja sosiaalipoliittinen avainkäsite. Tampere: Tampere University Press.

Apo, Satu (1999) Myyttinen nainen. Teoksessa Apo, Satu & Pylkkänen, Anu & Lähteenmäki, Maria & Kuusipalo, Jaana & Julkunen, Raija & Lehto, Anna-Maija & Nikula, Paavo & Eskola, Katarina & Nenola, Aili. Suomalainen nainen. Keuruu: Otava. 9–23.

Apo, Satu (1998) Womens Personal Mythologies. Apo, Satu & Nenola, Aili & Stark-Arola, Laura (toim) Gender and Folklore. Perspectives on Finnish and Carelian Culture. Studia Fennica Folkloristica 4. Helsinki: Finnish Literature Society, 322–334.

Auvinen, Riitta (1979) Ylistämällä alistettu. Teoksessa Eskola, Katarina & Haavio-Mannila, Elina & Jallinoja, Riitta (toim.) Naisnäkökulmia. Juva: Wsoy.

Billig, Michael (1985) Prejudice, categorization and participation: from a perceptual to a rhetorical approach. *European Journal of Social Psychology* (15). http://www.academia.edu/4383810/Prejudice_categorization_and_particularization_from_a_perceptual_to_a_rhetorical_account (viitattu 15.9.2016)

Bourdieu, Pierre (1980) *Questions de sociologie*. Les editions de Minuit. Paris. (suom. Sosiologian kysymyksiä 1985).

Butler, Robert N. (1963) The life review. An interpretation of reminiscence in the aged. *Psychiatry* 26.

- Elovainio, Päivi (1996) Vanhuuden monet kuvat. Teoksessa Aittola, T & Alanen, L & Rantamaa, P. (toim) Minkä ikäinen olettekaan rouva. SoPhi 5. Jyväskylän yliopisto.
- Eskola, Jari & Vastamäki, Jaana (2001) Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: Virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 24–42.
- Haatanen, Pekka (1968) Suomen maalaisköyhälistö. Tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa. Porvoo: Wsoy.
- Haavio-Mannila, Elina (1970) Suomalainen nainen ja mies. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Heikkilä, Matti (2002) Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Karjalainen, Sakari; Launis, Veikko; Pelkonen, Risto ja Pietarinen, Juha (toim.) 2002: Tutkijan eettiset valinnat. Helsinki: Gaudeamus Kirja, 165–176
- Hietalahti, Antti (2016) Talvisodan salainen strategia. Nikkelillä Saksan rinnalle. Helsinki: Otava.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2008) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2010) Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Holmes, Mary (2009) Gender and everyday life. The new sociology: London and New York: Routledge.
- Honkasalo, Markku (2000) Suomalainen sotainvalidi. Keuruu.
- Honkasalo, Markku (2001) Suomalainen sotainvalidi. Tilasto-osa. Helsinki.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2014) Ei elämäni lomaa mahtunut. Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien aikana. Suomen Kansantietouden tutkijain seura. Vantaa: Kultaneito XIII.

Hyvärinen, Matti & Löyttyniemi, Varpu (2005) Kerronnallinen haastattelu. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 189–222.

Hännikäinen, Irmeli (2015) Sota ihmisessä– totta, tarua ja unta. Keuruu: Otava.

Hännikäinen, Irmeli (1998) Vaimot sotainvalidien rinnalla. Elämäntehtävänä selviytyminen. Tampere: Gaudeamus.

Hänninen, Vilma (2000) Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampere: Acta Universitatis Tamperensis 696.

Karjalainen, Elina (1999) Isän tyttö. Lapsuuden muistelmia. Porvoo: Wsoy.

Kempainen, Ilona (2005) Sota-ajan naisten monet roolit. Teoksessa Jari Leskinen & Antti Juutilainen (toim.) Jatkosodan pikkujättiläinen. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 454-474.

Kinnunen, Raija (1987) Epävirallinen työ naisten elämänselämissä. Tutkimus 1920-luvulla syntyneiden naisten elämänselämissä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Korppi-Tommola, Aura (1990) Lottien sota. Teoksessa Hietanen, Silvo (toim.) Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 46–53.

Korte, Irma (1988) Nainen ja myyttinen nainen. Helsinki: Yliopistopaino.

Leydesdorff, Selma & Passerini, Luisa & Thompson, Paul (1996) Introduction. – Leydesdorff, Selma & Passerini, Luisa (eds.) Gender and memory. International Yearbook of Oral History and Life Stories. Volume IV. Oxford: Oxford University Press.

Leydesdorff, Selma (1999) Gender and Categories of Experienced History. – Gender and History 11(3): 597–599.

Lumme-Sandt, Kirsi (2005) Vanhan ihmisen kohtaaminen haastattelutilanteessa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori & Liisa Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 125–144.

Lovio, Maisa (1993) Maatilojen naiset ja sota. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Juva: Wsoy, 71–100.

Malmberg, Raili (1990) Tyttö syntyi – tyhjä syntyi?. Teoksessa Aili Nenola & Senni Timonen (toim.) Louhen sanat – kirjoituksia kansanperinteen naisista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Matero, Johanna (1996) Tieto. Teoksessa Anu Koivunen & Marianne Liljeström (toim.) Avainsanat. 10 Askelta feministiseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino, 245–269.

Nenola, Aili (1986) Miessydäminen nainen – naisnäkökulmia kulttuuriin. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nenola Aili & Timonen Senni (toim.) (1990) Louhen sanat – kirjoituksia kansanperinteen naisista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nivala, Sirkka (2010) Kokemuksellinen vanheneminen sotainvalideilla. Suomalaisen sotainvalidin kokemus elämäkulustaan ja ikääntymisestään. Jyväskylä.

Nätkin, Ritva (1997) Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka ja naisten kertomukset. Tampere: Gaudeamus.

Passerini, Luisa (1988) Fascism in Popular Memory. The Cultural Experience of the Turin Working Class. Cambridge: Cambridge University Press.

Peltonen, Eeva (1993) Miten kotirintama kesti – miten siitä kerrotaan. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 26–70.

Peltonen, Eeva (1993) Naisten viime sodat vuosikymmenten takaa. Teoksessa Riikka Raitis & Elina Haavio-Mannila (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 348–394.

Raitis, Riikka & Haavio-Mannila, Elina (toim.) (1993) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.

Rauhala, Pirkko-Liisa & Vironkannas, Elina (2011) Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja itseisarvo ,teoksessa Pehkonen, Aini & Väänänen- Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka, Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja, PS-kustannus: Jyväskylä

Ronkainen, Suvi (1989) Nainen ja nainen. Haastattelun rajat ja mahdollisuudet. Teoksessa Anneli Anttonen & Raija Julkunen & Mirja Satka & Leila Simonen (toim.) Sosiaalipoliittikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 65–77.

Roos, J.P (1987) Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista. Hämeenlinna. Karisto Oy:n kirjapaino.

Rosenthal, Gabriele (1991) German war memories: narrability and biographical and social functions of remembering. *Oral history* 19:2, 34–48.

Rossi, Leena-Maija (2010) Sukupuolisuus ja seksuaalisuus, erosta eroihin. Teoksessa Saresma, Tuija, Rossi, Leena-Maija & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.

Rossi, Leena-Maija (2007) Lasten leikkiä vai kovaa työtä? Sukupuoli tutkimuksen näkökulmana. – Pia Olsson & Terhi Willman (toim.) Sukupuolen kohtaaminen etnologiassa. *Ethnos-toimite* 13. Helsinki Ethnos ry.

Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (2010) Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino.

Räikkönen, Tuovi (1993) Laskisoosia ilman läskiä ja sitruunasoodalla ohukaisia-kotirintaman monitaitureiden elämää. Teoksessa Raitis, Riikka & Haavio- Mannila, Elina (toim.) Naisten aseet. Suomalaisena naisena talvi- ja jatkosodassa. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY, 160–200.

Saarenheimo, Marja (1997) Jos etsit kadonnutta aikaa. Vanhuus ja oman elämän muisteleminen. Tampere: Vastapaino.

Salmi- Niklander, Kirsti (2006) Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla- Maija (toim.) Muistitietotutkimus – Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Hakapaino, 199–220.

Saresma, Tuija (2010) Kokemuksen houkutus. Teoksessa Saresma, Tuija & Rossi, Leena- Maija & Tuula Juvonen (toim.) Käsikirja sukupuoleen. Tampere: Vastapaino.

Saarinen, Aino (1986) Naistutkimus – paradigmahaaste yhteiskuntatieteille? Teoksessa Liisa Rantalaiho (toim.) Miesten tiede naisten puuhat. Tampere: Vastapaino, 235–280.

Sangster, Joan (1998) Telling our stories. Feminist Debates an the use of Oral History. – Perks, Robert & Thomson, Alistairs (eds.) The Oral History Reader. London: Routledge.

Saraste, Erja (1994) Naisen paikka ja palkka. Teoksessa Lauri Haataja (toim.) Ja kuitenkin me voitimme. Sodan muisto ja perintö. Helsinki: Kirjayhtymä.

Saresma, Tuija, Leena-Maija Rossi & Tuula Juvonen (toim.) 2010 Käsikirja sukupuoleen Tampere : Vastapaino, (Helsinki : Hakapaino).

Satka, Mirja (1993) Sota-aika perhekäsitysten ja sukupuolten suhteiden murroksena. Teoksessa Pertti Haapala (toim.) Hyvinvointivaltio ja historian oikut. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 57–73.

Scott, Joan Wallach 1996 Gender: A Useful Category of Historical Analysis. – Joan Wallach Scott (ed.) Feminism and history. Oxford Readings in Feminism. Oxford and New York: Oxford University Press. 152–180.

Setälä, Päivi (1984b) Kansainvälisen naishistorian painotuksista. Teoksessa Päivi Setälä & Aura Korppi-Tommola & Riitta Jallinoja & Hannele Kurki & Helena Laisi & Johanna Mannila- Kaipainen & Merja Manninen & Jaana Pekkola & Mikko Perttilä & Anu Pylkkänen Naiskuvista todellisuuteen. Tutkimusnäkökulmia naishistoriaan. Helsinki: Gaudeamus, 14–18.

Simonen, Leila (1989) Feministinen diskurssi sosiaalitutkimuksessa. Teoksessa Anneli Anttonen & Raija Julkunen & Mirja Satka & Leila Simonen (toim.) Sosiaalipoliitikka. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 49–63.

Soikkanen, Hannu (1987) Sosiaaliset olosuhteet. Teoksessa Pohjola 2. Maailmansodan aikana. Mänttä: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Suomen Historiallinen Seura, 121–166.

Sulkunen, Irma (1987) Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.) Kansa liikkeessä. Helsinki: Kirjayhtymä.

Tuomaala, Saara (2010) Sukupuolen kokemuksista muistitietohistoriaan. Teoksessa Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina & Heimo, Anne & Peltonen, Ulla- Maija (toim.) Muistitietotutkimus – Metodologisia kysymyksiä. Helsinki: Hakapaino 271–291.

Ukkonen, Taina (2000) Menneisyyden tulkinta kertomalla. Muistelupuhe oman historian ja kokemuskertomusten tuottamisprosessina. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Vilkko, Anni (1993) Oman elämän kielikuvat. Teoksessa Ulla Piela (toim.) Aikanaisia. Kirjoituksia naisten omaelämäkertoista. Tietolipas 127. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 54–72.

Vilkko, Anni (1996) Muistan kuinka... Elämäkertamuistelemisesta elämäkertakirjoituksissa. Teoksessa Kirsti Määttänen & Tuomas Nevanlinna (toim.) Muistikirja. Jälkien jäljillä. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 80, 98–113.

Vilkko, Anni (1997) Omaelämäkerta kohtaamispaikkana. Naisen elämän kerronta ja luenta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Waris, Heikki (1946) Suomalaisen yhteiskunnan rakenne. Helsinki: Otava.

Elektroniset lähteet:

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050937> (Viitattu 11.10.2016)

10 LIITE

Haastatteluteemat ja tarkentavia tarkastelukohtia

- lapsuuden koti --- vanhemmat, sisarukset, kotipaikka
- elämä sota-aikana --- tehtävät, vastuut, turvallisuus/turvattomuus
- avioliiton solmiminen --- puolisoon tutustuminen, yhteiselämän aloittaminen (tunnistiko puolison samaksi sodan jälkeen jos avioliitto solmittu ennen sotaa)
- lapset --- lasten syntyminen ja kasvatus
- kotityöt --- vastuun jako kotitöissä, työtehtävät ja niiden määrä (pyykin pesu ym.)
- palkkatyö ja ammatti --- kodinhoidon ja palkkatyön yhteen sovittaminen
- talous --- sotainvaliditeetin vaikutus toimeentuloon, yhteiskunnan vastaantulo, muu tuki
- sotainvalidin puolisona --- näkyvät ja näkymättömät vammat (puolison toimintakykyisyys, puhuttiin/vaiettiin sota-asioista, unet, alkoholin ja tupakan käyttö
- sotainvalidityö --- osallistuminen ja tehtävät osastoissa/naistoimikunnissa
- ikääntyminen --- omaishoitajuus, puolison kuolema
- raskaat kokemukset --- mitkä asiat ovat auttaneet vaikeuksien yli
- elämän kohokohtia
- elämä tänä päivänä
- asia, jonka haluaisi välittää nuoremmille sukupolville